

NOORD- HOLLAND

IN HET 1^E MILLENNIUM deel 1

redactie Johan Nicolay | Rob van Eerden

COLOFON

Omslag Gouden hanger, gevonden op Texel en uitgevoerd in een 'Friese sierstijl', te dateren in de late 6e of eerste helft van de 7e eeuw (foto Huis van Hilde, Castricum).

Noord-Holland in het 1e millennium [deel 1 en 2]

ISBN 978-94-92940-34-6

NUR 682

© provincie Noord-Holland, Castricum 2023

Dit boek is gemaakt in opdracht van het provinciebestuur van Noord-Holland.

Archeologiemuseum Huis van Hilde

Westerplein 6 | 1901 NA Castricum

info@huisvanhilde.nl | www.huisvanhilde.nl

In samenwerking met het Groninger Instituut voor Archeologie van de Rijksuniversiteit Groningen

rijksuniversiteit
groningen

groninger instituut
voor archeologie

Redactie Johan Nicolay en Rob van Eerden

Coördinatie redactie Nienke van Kuijeren

Met bijdragen van Frans Diederik, Menno Dijkstra, Jan de Koning, Marco Mostert, Kees Nieuwenhuijsen, Annet Nieuwhof, Arjen Versloot en Peter Vos

Boek- en omslagontwerp Lonneke Beukenholdt, Zandvoort

Uitgever BLKVLD Uitgevers | Publishers, Zandvoort

BLKVLD
Uitgevers
Publishers

Downloadbare versie publicatie

https://collectie.huisvanhilde.nl/noord_holland_in_het_eerste_millennium.aspx

Disclaimer De provincie Noord-Holland hanteert voor haar publicaties en rapporten op het gebied van erfgoed en archeologie een afwijkende spelling voor periodeaanduidingen. Deze spelling is in deze uitgave gehanteerd.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen en/of openbaar worden gemaakt, in enige vorm of op welke wijze dan ook, hetzij elektronisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande toestemming van Archeologiemuseum Huis van Hilde.

Wij hebben ons uiterste best gedaan om bronnen en rechthebbenden met betrekking tot fotomateriaal dat wordt gebruikt te achterhalen en te vermelden. Wanneer desondanks beeldmateriaal wordt getoond waarvan u (mede) rechthebbende bent en voor het gebruik waarvan u niet als bron of rechthebbende wordt genoemd, kunt u zich in verbinding stellen met Archeologiemuseum Huis van Hilde.

Inhoudsopgave [deel 1]

SAMENVATTING		8	
SUMMARY		18	
	1	Inleiding: Noord-Holland in het 1e millennium	28
		<i>Rob van Eerden en Johan Nicolay</i>	
	1.1	In de voetsporen van Hilde	31
	1.2	Archeologie als voornaamste bron	33
	1.3	Gekozen perspectieven: inheems en geografisch-politie	37
	1.4	Leeswijzer	44
	2	Een verrassend leefbaar land aan de rand van wateren	50
		<i>Rob van Eerden en Peter Vos</i>	
	2.1	Inleiding	53
	2.2	Nieuwe visies op het paleolandschap van Noord-Holland	54
	2.3	Het landschap voorafgaand aan het 1e millennium	58
	2.4	Landschapsontwikkeling van zes kerngebieden gedurende het 1e millennium	65
	2.5	Grote landschapsveranderingen in de 11e-13e eeuw	89
	2.6	Conclusie	90
	3	Gouwen, oerparochies en nederzettingsterritoria	96
		<i>Jan de Koning</i>	
	3.1	Inleiding	99
	3.2	De gouwen	99
	3.3	Kogges of oerparochies?	107
	3.4	De nederzettingsterritoria	116
	3.5	Conclusie	122
	4	De nederzettingen: patronen in tijd en ruimte (3e-8e eeuw)	126
		<i>Rob van Eerden, Johan Nicolay, Menno Dijkstra en Jan de Koning</i>	
	4.1	Inleiding	129
	4.2	Wat is een nederzetting?	133
	4.3	De archeologische zichtbaarheid	136
	4.4	Nederzettingen in historische bronnen	138
	4.5	De nederzettingen per territoriaal of geografisch gebied	140
	4.6	De nederzettingen in Kennemerland (<i>Kinhem</i>)	141
	4.7	De nederzettingen op Texel (<i>Texla</i>)	187
	4.8	De nederzettingen op Wieringen (<i>Wiron</i>)	203
	4.9	De nederzettingen in en rond Medemblik	204
	4.10	De nederzettingen in de Gooi- en Vechtstreek (<i>Nifterlake</i>)	206
	4.11	Vindplaatsen in 'lege' gebieden?	207
	4.12	Patronen in tijd en ruimte	208
	4.13	Conclusie	223

5	Boerderijen en schuren: constructiewijze en culturele relaties (2e-10e eeuw)	236
	Menno Dijkstra	
5.1	Inleiding	239
5.2	Onderzoeksgeschiedenis naar huisbouwtradities in West-Nederland	240
5.3	Noord-Hollandse boerderijen en schuren in vogelvlucht	246
5.4	Schuren uit de Vroege Middeleeuwen	271
5.5	Ontwikkeling van de dakdragende constructie	275
5.6	Een herziene huistypologie voor West-Nederland	282
5.7	Bouwtradities in Noord-Holland en omliggende gebieden	287
5.8	Bouwtradities als afspiegeling van culturele relaties	304
5.9	Conclusie	315
6	Handgevormd aardewerk in een veranderende wereld (2e-4e eeuw)	330
	Annet Nieuwhof en Frans Diederik	
6.1	Inleiding	333
6.2	De ontwikkeling van het aardewerk in typologieën	337
6.3	Technologische aspecten	343
6.4	Productie, uitwisseling en het verschijnsel 'type'	347
6.5	Vindplaatsen	349
6.6	Een nieuwe aardewerktypologie voor Noord-Holland	355
6.7	Romeinse importen en invloeden	423
6.8	Discussie	430
6.9	Conclusie	435
[DEEL 2]		
7	Potten van ver en het ontstaan van een nieuwe aardewerktraditie (late 5e-10e eeuw) Jan de Koning	452
8	Sieraden, gordels en wapens: het uitdrukken van culturele en religieuze relaties (3e-8e eeuw) Johan Nicolay	515
9	Historische koningen en archeologisch goud: politieke netwerken en de reconstructie van koninkrijken langs de Noordzee (6e-7e eeuw) Johan Nicolay	606
10	Omgang met de doden: van voorouderlijke botten tot heilige relikwieën (2e-10e eeuw) Johan Nicolay	658
11	De relicten van de taal in Noord-Holland (3e-8e eeuw) Arjen Versloot, Kees Nieuwenhuijsen en Rob van Eerden	736
12	Voorchristelijke goden en diersymboliek, in het bijzonder de verering van Wodan en Donar (5e-8e eeuw) Rob van Eerden en Johan Nicolay	776
13	De kerstening van West-Frisia: 'heidenen' worden christenen (8e-10e eeuw) Marco Mostert	824
14	Synthese: thema's voor een provinciale onderzoeksagenda Rob van Eerden	860
	Dankwoord	888

< vorige pagina

In de eerste eeuwen van de jaartelling maakte men in het kustgebied nagenoeg al het aardewerk zelf, van lokale klei. Er waren grote kook- en voorraadpotten, maar ook fraai afgewerkte kelken, bekers en schalen (illustratie F. Marschall).

6

Handgevormd aardewerk in een veranderende wereld (2e-4e eeuw)

Annet Nieuwhof en Frans Diederik

6.1 Inleiding

Handgevormd aardewerk is doorgaans de grootste vondstcategorie uit opgravingen uit de Romeinse tijd in Noord-Holland. Dit aardewerk werd lokaal gemaakt voor dagelijks gebruik, maar speelde ook een rol bij allerlei sociale praktijken en bijbehorende rituelen. Complete of gefragmenteerde potten zijn in principe bruikbaar voor de datering van archeologische contexten, omdat er stijlen en modes in kunnen worden herkend. Handgevormd aardewerk heeft daarmee een enorme potentie als kennisbron voor het leven in periodes waarover niet of nauwelijks geschreven bronnen beschikbaar zijn. Ondanks deze potentie speelt dit materiaal als kennisbron nog een beperkte rol in de Noord-Hollandse archeologie. Dat heeft verschillende oorzaken. In de eerste plaats is het de vaak afschrikwekkend grote hoeveelheid aardewerk zelf die het onderzoek ernaar in de weg staat. In de tweede plaats is de variatie in vormen groot, en is het niet eenvoudig daar trends en ontwikkelingen in te ontdekken die kunnen leiden tot een bruikbare typologie. Het is ogenschijnlijk een brij van vormen waarin weinig structuur valt te ontdekken. Woltering schreef in dit verband over de ‘ontmoedigende eenvormigheid’ die volgens hem kenmerkend is voor het inheems-Romeinse aardewerk uit Noord-Holland.¹ In de derde plaats stond typologisch onderzoek van handgevormd aardewerk niet hoog op de agenda van het universitaire instituut dat zich bezighield met het nederzettingsonderzoek in Noord-Holland: het Instituut voor Pre- en Protohistorie van de Universiteit van Amsterdam. Waar aardewerk een rol speelde (bijvoorbeeld in de proefschriften van Meffert, Abbink, Therkorn en Kok) werd wel gekeken naar de manieren waarop het werd gemaakt en vooral gebruikt, maar niet naar invloeden op en veranderingen in de vorm.²

Meffert onderzocht aardewerkassemblages in de verschillende vindplaatsen in de Assendelver Polders, en identificeerde enkele kenmerken die bruikbaar zijn voor een globale datering in de Romeinse tijd.³ Het onderzoek van Abbink naar het handgevormd aardewerk uit Noord-Holland richtte zich vooral op de technische en functionele eigenschappen.⁴ Wie haar proefschrift leest kan niet anders dan bewondering krijgen voor de kennis en vaardigheden van de pottenbakkers in het verleden, die met eenvoudige middelen functioneel en soms aantrekkelijk aardewerk konden produceren. Niet-functionele vormkenmerken van het aardewerk spelen echter geen rol in deze studie. In de studies van Therkorn en Kok speelt het handgevormd aardewerk een rol als bestanddeel van rituele deposities, maar de vorm en zelfs de datering van het aardewerk worden buiten beschouwing gelaten.⁵

Vanaf 1974 wordt in Schagen en omgeving archeologisch onderzoek uitgevoerd door de werkgroep Schagen van de Archeologische Werkgroep Nederland.⁶ De werkgroep wilde de verzamelde vondsten zo volledig mogelijk benutten en betrok dus ook het handgevormde aardewerk in het onderzoek. Dit vormde de aanzet tot het on-

1 Woltering 2017, 139.

2 Meffert 1998; Abbink 1999; Therkorn 2004; Kok 2008.

3 Meffert 1998, 59-61; de betreffende kenmerken zijn de aanwezigheid van streepbandversiering (relatief vroeg in de Romeinse tijd), het voorkomen van geprofileerde of uitgetrokken randen (relatief laat in de Romeinse tijd), en de aanwezigheid van een standing of -voet (eveneens relatief laat).

4 Abbink 1999.

5 Therkorn 2004; Kok 2008.

6 De Archeologische Werkgroep Schagen (AWS).

derzoek naar de typologische ontwikkeling van het aardewerk door de tweede auteur, op basis van publicaties over aardewerk elders in Noord- en West-Nederland.⁷ In 2002 werd een overzicht van het aardewerk uit de Romeinse tijd gepubliceerd onder de titel *Schervengericht*.⁸ Dat overzicht was vooral gericht op de 3e en 4e eeuw, naar aanleiding van de vondsten uit de vindplaatsen Muggenburg en Witte Paal. Daarnaast komen ook de eerdere ontwikkelingen in de Romeinse tijd aan bod, toen Noord-Holland volgens Romeinse schriftelijke bronnen deel uitmaakt van het woongebied van de *Frisii*.

Het handgevormde aardewerk uit Noord-Holland is nauw verwant aan dat in Noord-Nederland. De typologische ontwikkeling van het handgevormde aardewerk in Noord-Nederland uit de IJzertijd en Romeinse tijd was het onderwerp van het promotieonderzoek van Taayke.⁹ Hij richtte zich op vier steekproefgebieden: het noordwestelijke en het noordoostelijke deel van Friesland (Westergo en Oostergo), Midden-Groningen en Noord-Drenthe. Daarbinnen inventariseerde en classificeerde hij alle aardewerkvondsten, vergeleek ze met aardewerk uit andere vindplaatsen en regio's, en dateerde de onderscheiden aardewerkvormen aan de hand van vondstassociaties, stratigrafische gegevens en ¹⁴C-dateringen. Westergo werd het eerst afgerond (1990), de overige steekproefgebieden enkele jaren later.¹⁰

De vroege deelpublicatie van de vondsten uit Westergo betekent dat latere inzichten in de ontwikkeling van het aardewerk hier niet in zijn verwerkt. Dat wordt goedgemaakt in de recente publicatie van het handgevormde aardewerk uit Wijnaldum-Tjitsma.¹¹ Deze terp in het uiterste noordwesten van Friesland (zie fig. 6.1), die in de Vroege Middeleeuwen waarschijnlijk een belangrijk bestuurlijk centrum was, werd opgegraven tussen 1991 en 1993. Een eerste opgravingspublicatie verscheen in 1999, maar het aardewerk werd pas in 2020 gepubliceerd.¹² De door Taayke geschreven hoofdstukken in deze publicatie geven belangrijke aanvullingen op de Westergo-typologie. Die aanvullingen gaan vooral over de Laat-Romeinse tijd, want Wijnaldum bleef langer bewoond dan veel andere terpen in Westergo. Dat maakt Wijnaldum ook voor het onderzoek van het Noord-Hollandse handgevormde aardewerk in de Laat-Romeinse tijd een belangrijke vindplaats.¹³ Op basis van de stratigrafie en het vondstmateriaal wordt voor Wijnaldum uitgegaan van een onderbreking in de bewoning tussen ongeveer 325 en 425 n.Chr.¹⁴

Een van de belangrijke uitkomsten van het promotieonderzoek van Taayke was het bestaan van een bewoningshiaat aan het eind van de Romeinse tijd, niet alleen in Wijnaldum maar ook elders in het Noord-Nederlandse kustgebied.¹⁵ In Westergo is nauwelijks aardewerk uit de late 3e en 4e eeuw aanwezig. Dat is ook in Oostergo het geval, al ging de ontwikkeling daar nog iets langer door. In Midden-Groningen was

7 Deze studies hebben betrekking op de vondsten uit Wijster en Groningen-Paddepoel (Van Es 1967; 1970), Leeuwarden-Oldehoofsterkerkhof (Van Es & Miedema 1970) en Rijswijk-De Bult (Bloemers 1978).

8 Diederik 2002

9 Het proefschrift verscheen in 1996, als een compilatie van eerder verschenen artikelen (Taayke 1996a).

10 Taayke 1990; 1995; 1996b; 1996c; 1996d.

11 Taayke 2020a; 2020b.

12 Besteman et al. 1999; Nieuwhof 2020a.

13 Het onderzoek naar het aardewerk werd mede gefinancierd door de provincie Noord-Holland, vanwege het grote belang van deze vindplaats voor Noord-Holland.

14 Gerrets & De Koning 1999, 96.

15 Taayke 1996a, V, 195. De artikelen waaruit het proefschrift bestaat, hebben daarin ieder hun eigen paginanummering behouden. Paginanummers moeten dus steeds worden voorafgegaan door een aanduiding van het betreffende deel van het proefschrift.

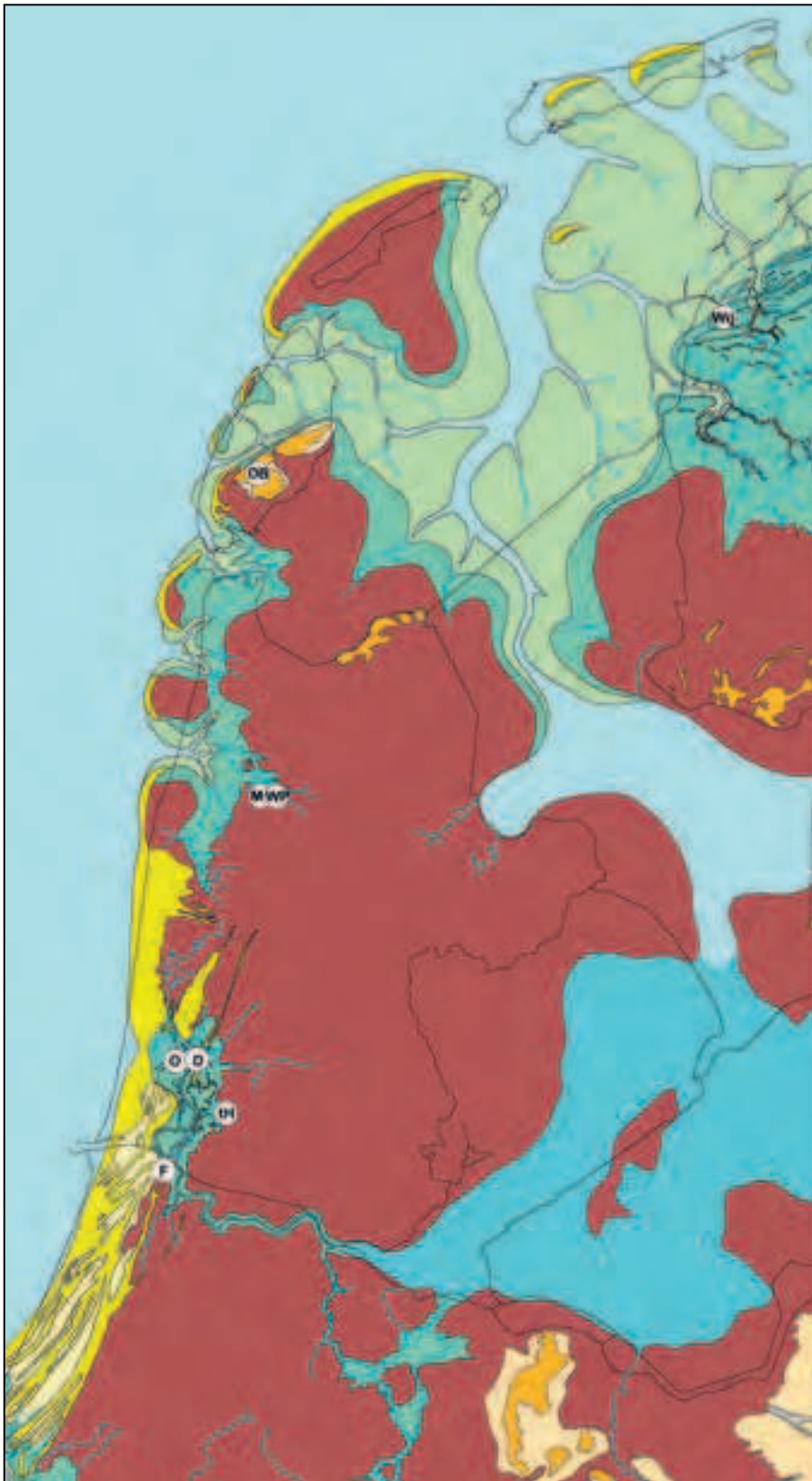

fig. 6.1 Paleogeografische kaart van Noord-Holland omstreeks 100 n.Chr. (ondergrond naar fig. 2.15), met de voornaamste in de tekst besproken vindplaatsen. O : Castricum-Oosterbuurt; D: Uitgeest-Dorreveest; M: Schagen-Muggenburg; WP: Schagen-Witte Paal; DB: Den Burg-Beatrixlaan; Wij: Wijnaldum; F: *castellum Flevum*; tH: Romeinse wachttoren 't Hain.

zeker sprake van leegloop, maar hier werden niet alle wierden verlaten. Zo bleef de beroemde wierde van Ezinge zeker bewoond.¹⁶ Binnen Noord-Drenthe is sprake van continue bewoning in deze periode, zodat we daar de ontwikkeling van het aardewerk kunnen blijven volgen tot in de 5e eeuw.¹⁷ Vanaf het begin van de 5e eeuw raakte het noordelijk kustgebied opnieuw bewoond. De nieuwe bewoners kwamen wellicht voor een klein deel uit Noord-Drenthe, maar de meeste nieuwkomers waren immigranten uit Noord-Duitsland: het kustgebied tussen Wezer en Elbe en het huidige Sleeswijk-Holstein, de vermoedelijke woongebieden van de zogeheten Saksen en Angelen. Deze immigranten zijn te herkennen aan hun aardewerk in een expressieve en kenmerkende stijl, die bekend staat als Angelsaksische stijl.¹⁸ De immigranten behoorden tot groepen die al langer contact hadden met Noord-Nederland, zoals blijkt uit de overname van Angelsaksische stijlkenmerken in het aardewerk in Noord-Drenthe en ook in Ezinge gedurende de 4e eeuw.

Taayke en Diederik zien beiden de grote overeenkomsten in het handgevormde aardewerk van Noord-Holland en Friesland.¹⁹ Diederik heeft het in dit verband zelfs over een expansie van de Friese cultuur en beschrijft een ‘Fries gebied’ dat zich bij de komst van de Romeinen uitstreckte van Zeeland tot Oost-Groningen.²⁰ Hoewel het woord ‘expansie’ niet op zijn plaats is, zoals we zullen zien, zijn de overeenkomsten tussen Noord-Holland en Friesland wel zo groot dat Noord-Holland als steekproefgebied niet zou hebben misstaan in het proefschrift van Taayke.²¹ De typologieën van Diederik en Taayke hebben zich echter vrijwel onafhankelijk van elkaar ontwikkeld. De typologie van Taayke wordt alom gebruikt bij het aardewerkonderzoek in Friesland, Groningen en Drenthe, terwijl zowel de Westergo-typologie als, in iets mindere mate, de aardewerkindeling uit *Schervengericht* in de Noord-Hollandse archeologie worden gebruikt.²² Het gebruik van verschillende typologieën naast elkaar, en de ontoereikendheid van de bestaande Noord-Nederlandse typologieën voor het Noord-Hollandse aardewerk, maakt de vergelijkbaarheid van Noord-Holland en de drie andere noordelijke provincies uitermate complex.²³ Relevante onderzoeksvragen die hierdoor nog niet kunnen worden beantwoord, zijn:

- ▶ Verliep de ontwikkeling van het aardewerk net als in Friesland, of zijn er andere ontwikkelingen en invloeden aanwijsbaar?
- ▶ Kan er aan de hand van het aardewerk iets gezegd worden over contacten met andere gebieden?
- ▶ Wat is uit het aardewerk af te leiden over de bewoningsgeschiedenis?
- ▶ Kan aan de hand van het aardewerk een bewoningshiaat in Noord-Holland worden aangetoond en zo ja, wanneer?

¹⁶ Nieuwhof 2014.

¹⁷ Nieuwhof 2011; 2013; 2016.

¹⁸ Nieuwhof 2011; 2013; 2016.

¹⁹ Diederik 2002, 61; Taayke 1996a, Vorbericht, 105.

²⁰ Diederik 2002, 21; zo ook Woltering 2017, 234.

²¹ Dat Noord-Holland geen deel uitmaakte van Taayke's studie is te wijten aan de noodzakelijke inperking van het promotieonderwerp, en ook aan de verdeling van onderzoeksgebieden tussen de Rijksuniversiteit Groningen (die zich richtte op Noord-Nederland) en de Universiteit van Amsterdam (gericht op Noord-Holland).

²² Voor de toepassing van Taayke's typologie in Noord-Holland, zie bijvoorbeeld De Koning 2012; 2016; Reigersman-Van Lidth de Jeude 2012; Woltering 2017.

²³ Voor de noodzaak van een algemeen bruikbare regionale typologie waarvan de dateringen controleerbaar en zichtbaar onderbouwd zijn, zie De Koning 2012, 177; 2016, 250; Woltering 2017, 141-149.

Het boek waar dit hoofdstuk deel van uitmaakt, is met name gericht op Noord-Holland in de Laat-Romeinse tijd en Vroege Middeleeuwen. We kunnen echter niet volstaan met een beschrijving van het aardewerk uit de eindfase van de Romeinse tijd; dit aardewerk is het resultaat van een veel langere ontwikkeling, waarvan de invloed in de 3e en 4e eeuw nog steeds merkbaar is. Om te weten te komen wat kenmerkend is voor het aardewerk van de 3e en 4e eeuw moet eerst duidelijk zijn welke invloeden uit vroegere tijd daar nog in doorwerken, en wat er nieuw aan is. We laten de onderzochte periode in dit hoofdstuk daarom eerder beginnen, namelijk rond 100 n.Chr.

Met het oog op de onderlinge vergelijkbaarheid van de noordelijke regio's wordt het Noord-Hollandse handgevormde aardewerk uit de Romeinse tijd hieronder beschreven alsof Noord-Holland een steekproefgebied in het onderzoek van Taayke is, met de typologie van Westergo en de recentere typologie van Wijnaldum als uitgangspunt. Dat wringt hier en daar, net als dat bij de andere Noord-Nederlandse steekproefgebieden het geval is. Dat heeft tot gevolg dat de beschrijvingen van de typen niet noodzakelijk identiek zijn aan die van Westergo en dat er enkele nieuwe typen zijn toegevoegd. Dateringen zijn aangescherpt op grond van vondstassociaties uit een aantal opgravingen met een laat-Romeinse component: Schagen-Muggenburg, Schagen-Witte Paal, Castricum-Oosterbuurt en Uitgeest-Dorregeest (zie fig. 6.1). Het resultaat is een chronotypologie (een indeling van typen met een eigen datering) die in de toekomst ook bij de determinatie van nieuwe aardewerkvondsten uit de Romeinse tijd uit Noord-Holland kan worden gebruikt.²⁴

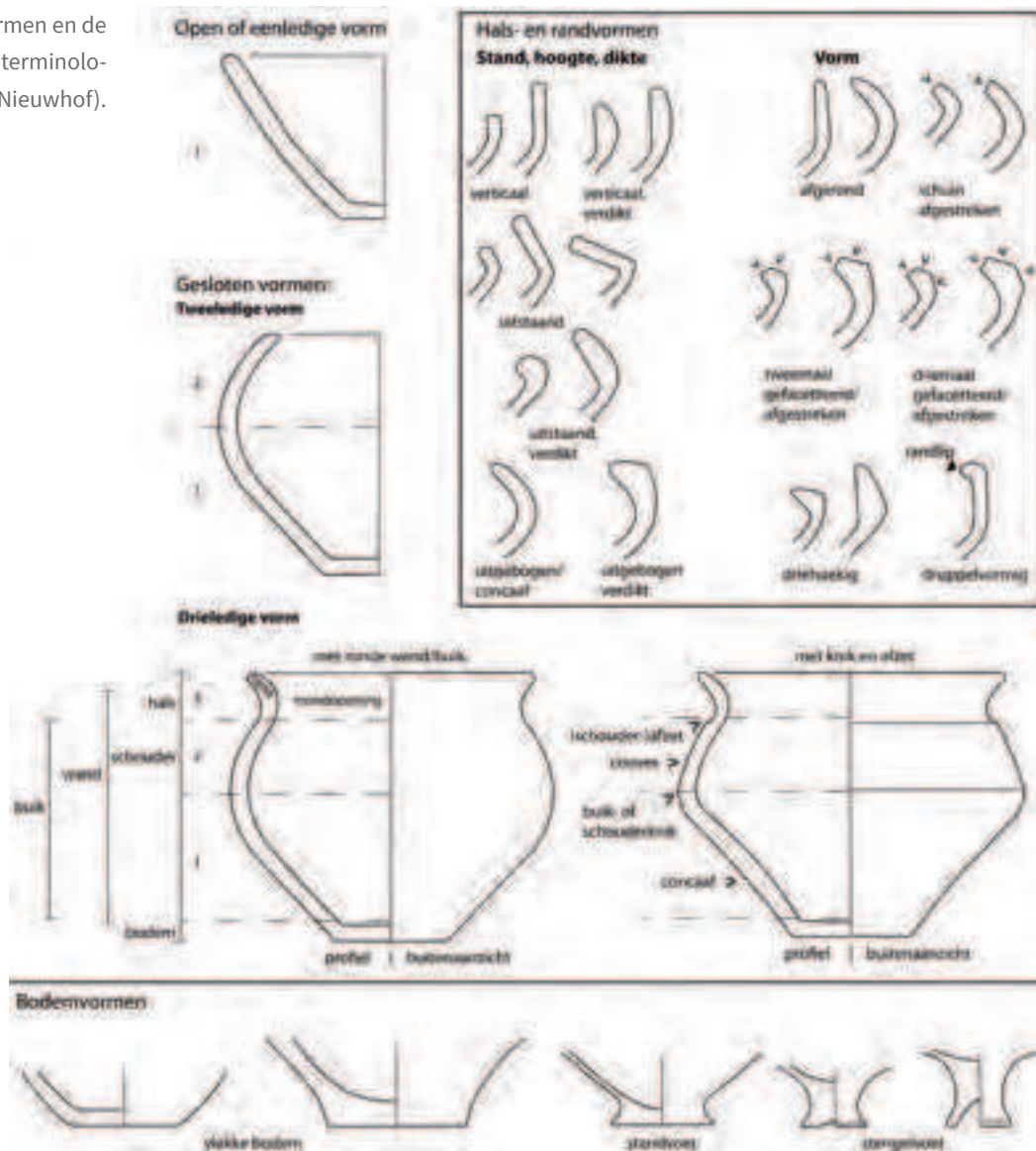
De nieuwe typologie is vooral gebaseerd op vormaspecten van het aardewerk. Voorafgaand aan de bespreking van de typen die aan de hand daarvan kunnen worden onderscheiden, wordt hieronder eerst ingegaan op de bestaande typologieën van Taayke en Diederik, en vervolgens op kenmerken van het aardewerk, zoals magering en functie. Ook komen de productie en uitwisseling van aardewerk aan bod, en het ontstaan van typen. Daarna worden de vindplaatsen waarvan het aardewerk gebruikt is voor deze typologie besproken. Het hoofddeel van dit hoofdstuk bestaat uit een bespreking van de nieuwe typen en hun datering. In de daaropvolgende discussie gaan we dieper in op een aantal hoofdthema's. Daarbij komt aan de orde wat er kenmerkend is voor Noord-Holland aan dit aardewerk, wat het ons leert over de bewoningsgeschiedenis, en wat we nu kunnen zeggen over contacten die de bewoners van Noord-Holland hadden met andere gebieden.

6.2 De ontwikkeling van het aardewerk in typologieën

In dit hoofdstuk staan de meest gebruikelijke aardewerkvormen centraal: potten, schalen en bekertjes, gebruikt bij de bereiding en consumptie van voedsel. De gebruikte terminologie bij de bespreking van dit aardewerk wordt toegelicht in figuur 6.2. Zowel Diederik als Taayke besteden ook aandacht aan andere keramische vormen, zoals deksels, spinklosjes en weefgewichten. Deze zijn voor de vraagstelling van dit hoofdstuk niet van betekenis en blijven hier dan ook buiten beschouwing.

²⁴ Met dank aan Ernst Taayke voor zijn waardevolle commentaar bij deze typologie van Noord-Holland.

fig. 6.2 Aardewerkvormen en de in de tekst gebruikte terminologie (figuur A. Nieuwhof).

De typologie van Taayke

De typologie van Taayke gaat uit van een eenvoudige indeling van potten, schalen en bekers in een aantal hoofdgroepen, die gedefinieerd zijn op grond van globale vorm en randafwerking. Er worden vier basistypen onderscheiden:²⁵

► Gladrandige potten (**G**-typen)

Gesloten, drieledige vormen met een gladde rand. De potten zijn middelgroot tot zeer groot. Hierbinnen komen wijdmondige (**Gw**) en nauwmondige (**Ge**) vormen voor. Nauwmondigheid wordt in principe bepaald door de verhouding randdoorsnede (R)/grootste wanddoorsnede (W): is die minder dan 0,70, dan wordt een pot nauwmondig genoemd.²⁶ Bij hoge, slanke potten kan de R/W echter hoger zijn, terwijl toch van nauwmondigheid sprake is.

²⁵ Taayke 1996a, I, 122-124.

²⁶ Taayke 1996a, III, 50, noot 94.

► Potten met een versierde rand (**V-typen**)

Wijdmondige, middelgrote tot zeer grote, driedledige vormen, met een versiering bestaande uit kerfjes dan wel nagel- of vingertopindrukken op de rand.

► Klein aardewerk (**K-typen**)

Driedledige vormen met een buik-/schouderdoorsnede tussen circa 8 en 20 centimeter. Dit aardewerk heeft soms een versierde rand.

► Schalen (**S-typen**)

Open, ongelede vormen.

Binnen deze hoofdgroepen worden typen onderscheiden op grond van voornamelijk rand- en halsvorm, eventueel in combinatie met andere kenmerken, zoals magering, verhoudingen, afwerking en versiering. Opeenvolgende (soms gelijktijdige) typen worden aangeduid met cijfers; vaak worden de cijfers nog gevolgd door kleine letters die subtypen aanduiden (bijvoorbeeld Gw6a of K4b).

Een aparte groep wordt gevormd door het miniatuuraardewerk: zeer kleine vormen met een grootste diameter onder de 8 centimeter. Eén-, twee- en driedledige vormen (zie fig. 6.2) komen voor. Sommige vormen zijn nabootsingen van groot aardewerk, andere niet meer dan simpele duimpotjes. Binnen deze groep worden geen typen onderscheiden.

Omdat de verschillende Noord-Nederlandse regio's hun eigen geschiedenis hebben en verschillende invloeden ondergingen, verliep de ontwikkeling van het aardewerk niet overal hetzelfde. De grote lijnen in de ontwikkeling van het aardewerk zijn overal herkenbaar, maar typen met dezelfde aanduiding kunnen in de verschillende regio's andere kenmerken en een andere datering hebben.²⁷ Codes moeten dus altijd worden voorafgegaan door een aanduiding van het betreffende steekproefgebied: West. voor Westergo, Oost. voor Oostergo, Gr. voor Midden-Groningen en Dr. voor Midden-Drenthe. Het aardewerk van Noord-Holland krijgt als eigen voorvoegsel: NH.

Op basis van deze indeling van Taayke kunnen de grote lijnen in de ontwikkeling van het handgevoormde aardewerk worden geschetst. Het is een ontwikkeling die zich grotendeels ook in Noord-Holland voordeed, zoals we zullen zien. De typologie begint met het aardewerk uit de Vroege IJzertijd, de periode waarin de bewoning van de Friese en Groningse kweldergebieden begon. Tot de IJzertijd behoren de typen G1 t/m G4, met schouderafzettingen en soms geometrische versiering, en aanvankelijk hoge, conische halzen die in de loop van de IJzertijd lager werden en steeds meer naar buiten gingen buigen. Deze typen komen overeen met de typen 1 t/m 4 in de oudere en soms nog gebruikte indeling van het zogenaamde Ruinen-Wommelsaardewerk.²⁸ Onder type G4 valt ook het bekende streepbandaardewerk. Het verspreidingsgebied van deze vormen strekte zich uit van Nedersaksen tot in Noord-Holland. In de Vroege IJzertijd behoorde in Noord-Holland alleen Texel tot dit gebied, maar vanaf de Midden-IJzertijd werden deze aardewerkvormen in geheel Noord-Holland gemaakt en gebruikt.²⁹

27 Taayke 1996a, V, fig. 10.

28 Waterbolk 1962; 1965.

29 Van Heeringen 1992, 210-213; Taayke 1996a, V, 170-174.

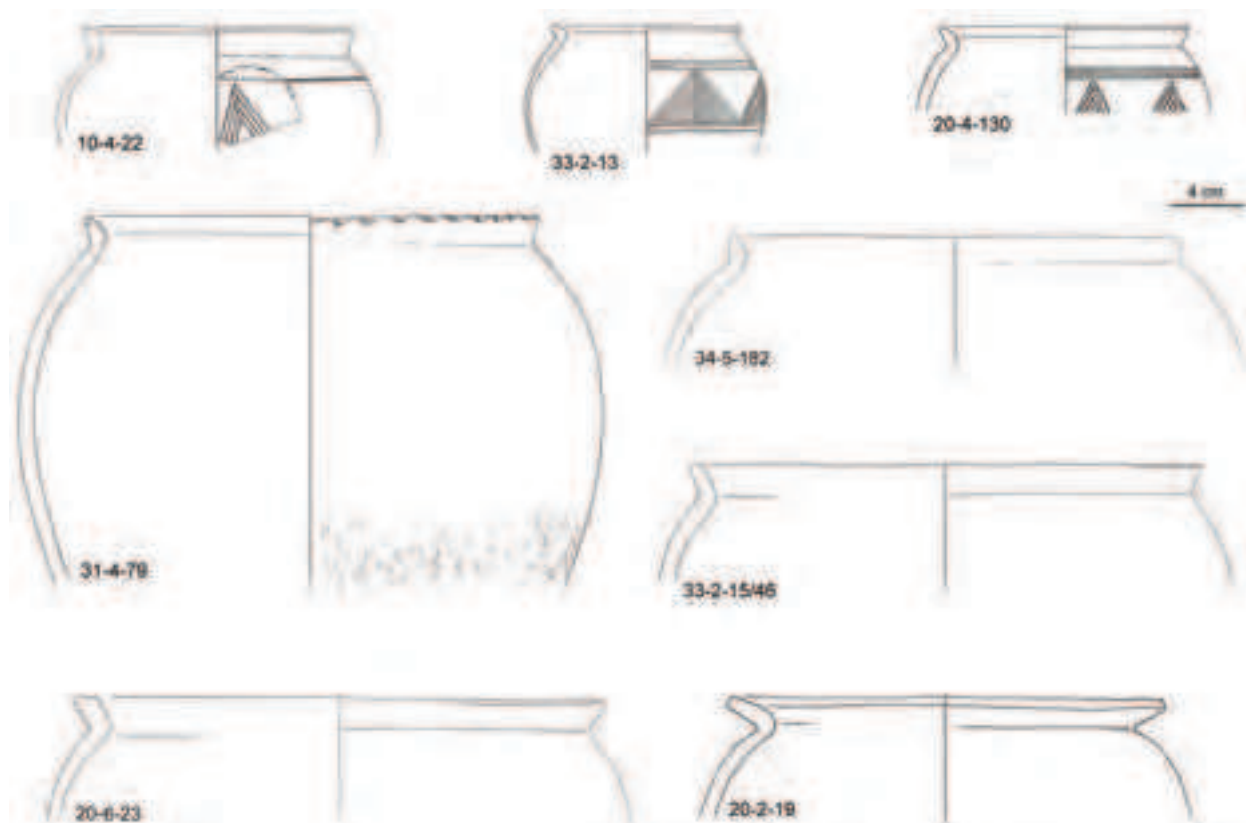

fig. 6.3 Voorbeelden van Wierumstijl-aardewerk uit Uitgeest-Dor-regeest (tekeningen F. Diederik).

Rond het begin van de jaartelling verdween de uniformiteit in de Noord-Nederlandse aardewerkvormen. In Groningen en Noord-Drenthe deed een nieuwe stijl zijn intrede: de zogenaamde Wierumstijl, vernoemd naar een van de vindplaatsen in Groningen. Bijbehorende typen zijn Gr.G5, V4, K3 en S3, en Dr.G5, V4, K2 en S3.³⁰ Het is aardewerk met ronde vormen, een korte en meestal verdikte, uitstaande rand, vrijwel geen hals en vaak één oor (zie fig. 6.3 en 6.4). De Wierumstijl is verwant aan het aardewerk uit het kustgebied van Nedersaksen, het veronderstelde woongebied van de 'Chauken'.³¹ De introductie van deze stijl in Groningen en Drenthe moet het gevolg zijn van intensieve contacten met de oosterburen.³² In deze periode is er ook sprake van een opvallende toename van het aantal vindplaatsen in het Groningse kweldergebied, mogelijk door immigratie.³³ Aardewerk in Wierumstijl, door Taayke ook 'Chaukisch aardewerk' genoemd, onderscheidt zich duidelijk van het aardewerk in Friesland en Noord-Holland, dat bekend staat als Fries aardewerk.³⁴ Of deze etnische aanduidingen voor de bevolking van toen enige betekenis hadden, weten we niet.

fig. 6.4 (rechts) Een selectie van het aardewerk in Wierumstijl uit 't Hain bij Krommenie (tekeningen F. Diederik).

In de loop van de Romeinse tijd veranderden de vormen in Groningen en ook in Friesland geleidelijk, onder invloed van de ontwikkelingen in de oostelijke 'nordseeküstennahe Fundgruppe'³⁵ waartoe ook het aardewerk van Groningen en Drenthe wordt gerekend.³⁶ Onder die invloed werden de ronde vormen van de Wierumstijl uit

30 Taayke 1996a, V, 175-177.

31 De stamnamen Frisii en Chauci zijn opgetekend door Romeinse schrijvers als Tacitus. (Germania 34-35).

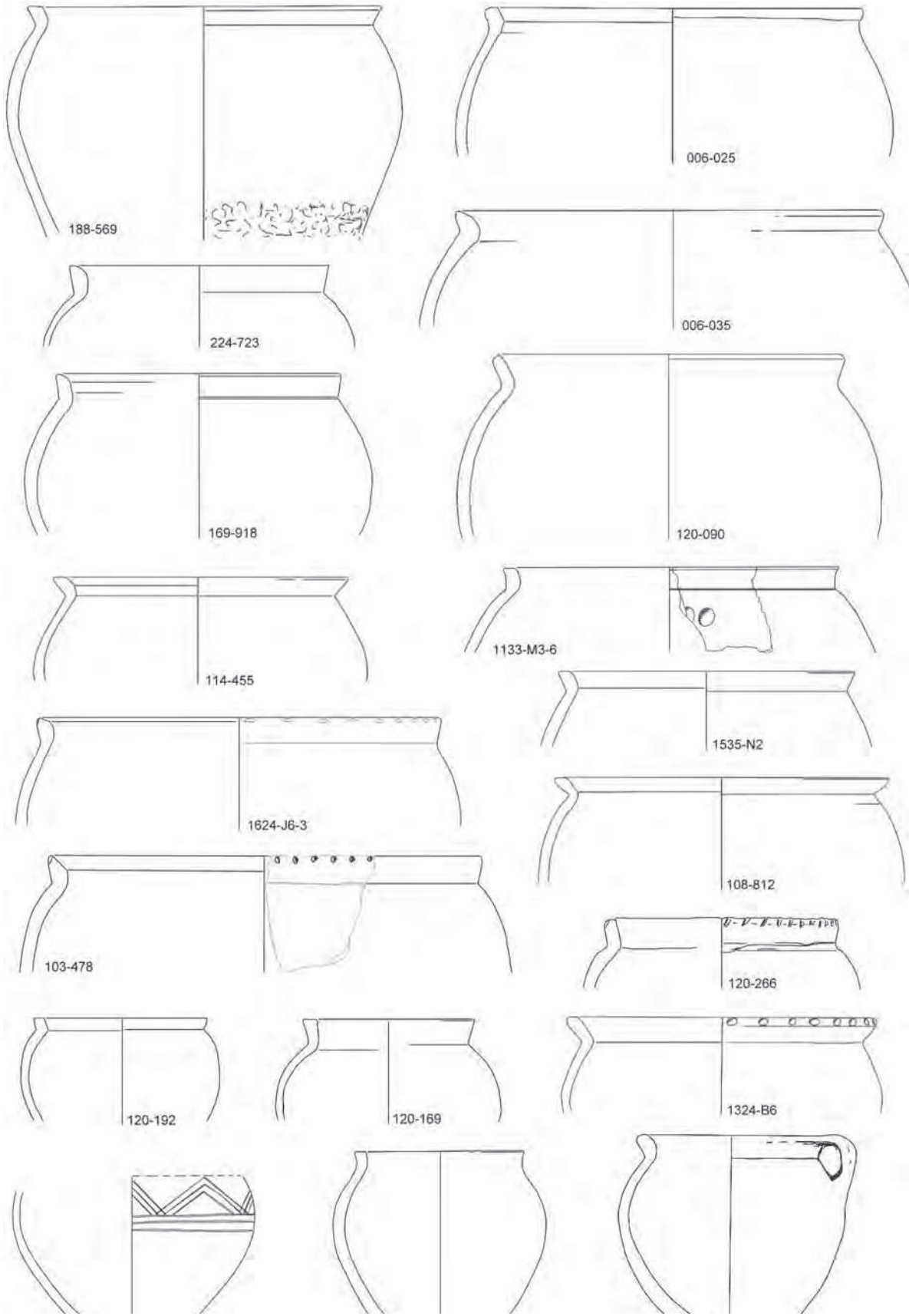
32 Nieuwhof 2017a, 30.

33 Taayke 1996a, V, 191.

34 Taayke 2020a.

35 Die stond op zijn beurt onder invloed van het zogenaamde 'Rijn-Wezer-Germaans aardewerk' uit Midden- en Oost-Nederland en aangrenzend Duitsland (Taayke 1996a, V, 177: noot 74).

36 Taayke 1996a, V, 177; voor de oorsprong van deze term, zie Von Uslar 1977.

de 1e eeuw hoekiger: randen werden driehoekig in doorsnede, en bekertjes ontwikkelden zich tot zogenaamde trechterbekertjes met een zigzagprofiel. Ook grote potten werden steeds meer trechtervormig, met een korte en vlakke schouder, soms met schouderknik, en een uitstaande wijde hals. Deze trends zijn ook in Friesland herkenbaar, al hielden daar de typische eigen Friese vormen nog lang stand: V-vormen met een golvende randversiering, uitgebogen, concave halsvormen, uitgetrokken oren, glanzend, gesmoord aardewerk, bekertjes op een hoge voet, en typische halsafzettingen.

Het aardewerk uit de *nordseeküstennahe Fundgruppe* kreeg in de loop van de 3e eeuw steeds langere halzen; de meervoudig gefacetteerde randen verdwenen. Deze lange vormen werden ook in Friesland en Noord-Holland overgenomen, waarbij de als Fries bekend staande vormen verdwenen.³⁷ De nieuwe aardewerkvormen verspreidden zich via Groningen vanuit het oosten, om te beginnen in Oostergo. Daaraan ontleent dit aardewerk de aanduiding 'Driesumstijl', naar een van de vindplaatsen in Oostergo.³⁸ In Westergo wordt vergelijkbaar aardewerk nauwelijks gevonden, omdat dit deel van het terpengebied in de 3e eeuw al grotendeels verlaten was; in de Westergo-typologie wordt het aardewerk in Driesumstijl dan ook alleen als afwijkende vorm (*Sonderform*) beschreven.³⁹ In de nieuwe beschrijving van het aardewerk van Wijnaldum is de Westergo-typologie aangevuld met Oostergo-typen voor dit specifieke aardewerk.⁴⁰

In gebieden met continue bewoning, zoals Noord-Drenthe, enkele plaatsen in Groningen en het kustgebied van Nedersaksen, verdween rond 300 n.Chr. de Z-vormige hoekigheid uit de profielen, om plaats te maken voor vloeiende, S-vormige profielen. In de Noord-Drentse typologie gaat het om de hoofdtypen Dr.G7 en K4.⁴¹ Uit deze typen ontwikkelde zich vervolgens in de 4e eeuw de Angelsaksische stijl met typische versieringen en vormen. In het verlaten Noord-Nederlandse kustgebied deed dezelfde stijl zijn intrede na het bewoningshiaat, vanaf ongeveer 400 n.Chr.⁴² Angelsaksische migranten trokken ook naar Engeland in het begin van de 5e eeuw en introduceerden daar vrijwel identiek aardewerk in de Angelsaksische stijl.⁴³ Merkwaardig genoeg zijn in Noord-Holland tot dusver geen vondsten van dit aardewerk bekend.⁴⁴

De typologie van Diederik

De typologie van Diederik (2002) onderscheidt in het Noord-Hollandse handgeformde aardewerk een aantal typen, aangeduid met de Romeinse cijfers I tot en met XXI (tabel 6.1). De typen zijn enerzijds gebaseerd op functionele criteria (bijvoorbeeld de aanwezigheid van roet), anderzijds op vormkenmerken. Potten met een versierde rand vallen onder de typen Ia en Ib; bij uitzondering komt randversiering ook bij andere typen voor. De typen XI-XXI zijn keramische artefacten. Met uitzondering van de miniaturen (type XIX) blijven die hier verder buiten beschouwing.

De typen worden voorafgegaan door een chronologische aanduiding, die verwijst naar een van de drie fasen waarin het aardewerk van de Romeinse tijd in deze typologie is onderverdeeld: een 'Friese periode' (tot ongeveer 250 n.Chr.; aangegeven met F-),

37 Vandaar de scheiding tussen 'Fries' en 'overgangsaardewerk' in Diederik 2002.

38 Taayke 1996a, V, 180; typen Oost.Gw8, V5, K5b.

39 Taayke 1996a, I, 158-161.

40 Taayke 2020a.

41 Taayke 1996a, V, 180.

42 Nieuwhof 2011; 2013.

43 Zie bijvoorbeeld Hills & Lucy 2013.

44 Zie ook hoofdstuk 7.

type	omschrijving	periode		
		F	O	L
I	kookpotten	x	x	x
II	wijdmondige potten met twee oren ("oren-potten")	x	?	-
III	nauwmondige potten met meestal twee oren	x	x	x
IV	kelkpotjes (wijdmondige situlae op gewone voet)	x	x	x
V	kelken (wijdmondige situlae op stengelvoet)	x	x	-
VI	kleine bolle potjes	x	x	x
VII-VIII	kommen, schalen en napjes	x	x	
IX	diepe bakjes			
X	ondiepe bakjes			
XI	zeven			
XII	smeltkroesjes			
XIII	spintollen en weefgewichten			
XIV	deksels			
XV	speelschijfjes			
XVI	steunringen en komforen			
XVII	ovens en haarden			
XVIII	roosters			
XIX	miniaturen			
XX	rammelaars			
XXI	diversen			

tabel. 6.1 Type-indeling volgens Diederik (2002). F: Friese periode (tot 250 n.Chr.); O: Overgangperiode (250-325 n.Chr.); L: Late periode (4e eeuw); lichtgeel: moeilijk dateerbaar.

een 'Overgangperiode' (O-) waarin aardewerk met Friese kenmerken plaatsmaakt voor aardewerk in Driesumstijl (250-325 n.Chr.), en een 'Late periode' (L-) waarin Dr.G7-achtig aardewerk voorkomt naast eigen Noord-Hollandse vormen (300-400 n.Chr.). Binnen de typen kunnen nog subtypen worden onderscheiden, die worden aangeduid met een kleine letter als toevoeging. Volledige typeaanduidingen zijn bijvoorbeeld L-Ic, O-Ia of F-VI.

Er is geen een-op-een-relatie tussen de nieuwe typologie die hieronder wordt beschreven en die van Diederik. Dat betekent dat het niet goed mogelijk is om een concordantie van de verschillende typen te maken, aan de hand waarvan eerder volgens de typologie van Diederik gedetermineerd aardewerk kan worden vertaald naar de nieuwe typologie.

6.3 Technologische aspecten

Magering

Niet alleen de vorm, maar ook de magering of vershraling van het baksel kan samenhangen met de datering van de aardewerktypen. In de Noord-Nederlandse deelgebieden is de magering van het aardewerk variabel. Er zijn trends herkenbaar in het gebruik van potgruis, steengruis, schelpgruis en plantaardig materiaal als toevoeging aan de basisgrondstof klei; in sommige periodes werden bepaalde mageringen meer gebruikt dan in andere, of juist niet. Voorkeuren waren deels afhankelijk van de beschikbaarheid van materialen, zoals natuursteen, maar dat speelde niet altijd een doorslaggevende rol. Voorkeuren hadden ook te maken met de eisen die pottenbakkers stelden aan de verwerkbaarheid van de klei of aan functionele eigenschappen van het aardewerk. In

sommige periodes, zoals de Vroege IJzertijd en Midden-IJzertijd, bestond er een duidelijke voorkeur voor met steengruis gemagerd aardewerk, eventueel met toevoeging van potgruis; in de Late IJzertijd en de Romeinse tijd bestond magering vooral uit potgruis en/of plantaardig materiaal, zoals kaf, kleingesneden gras of mest.⁴⁵

In Groningen en nog meer in Noord-Drenthe, waar natuursteen gemakkelijk te vinden was, werd steengruis ook in de Romeinse tijd veel vaker toegepast dan in Friesland en Noord-Holland. Daar is steengruis zeldzaam, maar er werd af en toe wel schelpgruis aan de klei toegevoegd. De tijdgebonden trends in het gebruik van verschillende soorten magering kunnen met enige voorzichtigheid gebruikt worden voor de datering, al zijn de marges erg ruim.⁴⁶ In de 3e eeuw lijken de standaard-mageringen te zijn losgelaten en werd er meer geëxperimenteerd: de magering kan fijn maar ook heel grof zijn, steengruis werd weer meer gebruikt, schelpgruis komt regelmatig voor en er werden soms ongewone materialen gebruikt, zoals vuursteen of bot.⁴⁷

In Noord-Holland werd in de Romeinse tijd vrijwel al het aardewerk gemagerd met plantaardig materiaal, met als toevoeging potgruis en zelden schelpgruis. Van nature in de klei voorkomende ijzerconcreties zijn waarschijnlijk vaak voor potgruis aangezien, zodat het gebruik daarvan misschien slechts een bescheiden rol speelde.⁴⁸ Soms zijn echter kleine scherfjes herkenbaar, waardoor het zeker is dat potgruis wel degelijk werd gebruikt. Net als in Westergo komt steengruis vrijwel niet voor, zelfs niet in het aardewerk uit Den Burg-Beatrixlaan (Texel), waar keileem in de ondergrond voorkomt. Vermoedelijk werd de keuze voor organische, plantaardige magering in deze periode vooral bepaald door het gunstige effect van deze toevoeging: het aardewerk werd er poreuzer door, waardoor de potten beter bestand waren tegen thermische stress. In kookpotten is dan ook het hoogste percentage organische magering gemeten.⁴⁹

Het organisch gemagerde aardewerk is meestal oker, lichtgrijsbruin, beige of zelfs enigszins roze van kleur. Daarnaast komt reducerend gebakken, gepolijst aardewerk voor dat een glanzend en donker of zelfs zwart uiterlijk heeft; magering is daarin vaak vrijwel onzichtbaar. Meestal gaat het om wijmondige, trechtersvormige bekens (*situlae*) of drinkbekers, maar er is ook een groep grotere, glanzend zwarte potten, met zowel wijmondige als nauwmondige vormen.

Bij de beschrijving van de typen hieronder speelt magering nauwelijks een rol. Het overgrote deel van het aardewerk in Noord-Holland is, zoals gezegd, gemagerd met plantaardig materiaal, eventueel met toevoeging van potgruis. Zeker in de 3e eeuw en later werd er ook in Noord-Holland geëxperimenteerd met andere materialen, zoals bot- en schelpgruis, maar dat is niet kenmerkend voor bepaalde typen.

Vorm en functie van het aardewerk

Niet alleen magering, maar ook vorm en grootte hebben te maken met de functie van het aardewerk. Aardewerk werd gebruikt om voedsel in te koken, om bier te brouwen, als putemmers, om vloeistoffen en voorraden in te bewaren en om vast en vloeibaar voedsel in op te dienen. Het grootste deel van het aardewerk dat we vinden, vertoont sporen van gebruik als kookpot. Kookpotten hadden veel te lijden van thermische

45 Taayke 1996a, V, 167; Nieuwhof 2014, 63-64; Woltering 2017, 142.

46 Woltering 2017, 139, noot 346; Nicolay et al. 2019, 85-87.

47 Taayke 1996a, V, 167, en eigen waarneming van de auteurs.

48 Abbink 1999, 91-108; Diederik 2002, 65; Taayke 1996a, III, noot 186; Woltering 2017, 142, 239.

49 Abbink 1999, 324; Woltering 2017, 238.

stress, waardoor hun levensduur beperkt was. Uit etnografisch onderzoek blijkt dat kookpotten in de regel niet langer meegaan dan één à twee jaar.⁵⁰ Kookpotten kunnen daarom in grotere aantallen worden verwacht dan bijvoorbeeld voorraadpotten of tafelservies. In verband daarmee is de verhouding tussen potten met een gladde rand en een versierde rand interessant.

In Taayke's steekproefgebied Midden-Groningen bestaat een duidelijke correlatie tussen type en functie. Het percentage wijdmondige grote potten met een versierde rand (V-potten) ligt hier veel lager dan dat van vergelijkbare potten zonder randversiering (Gw-potten). In bijvoorbeeld Ezinge bedraagt het aantal V-potten 10-15% van het totale aantal gedetermineerde potten in de Late IJzertijd en de Romeinse tijd, tegen 58-75% aan Gw-potten; bovendien worden op en in de V-potten minder vaak roet en verbrande voedselresten gevonden.⁵¹ Het is dus waarschijnlijk dat V-typen in Groningen meestal niet dienden als kookpotten, maar eerder als voorraadvaten voor voedsel. Ook Ge-potten komen in Ezinge veel minder voor dan wijdmondige exemplaren (4-5%); ze werden vermoedelijk gebruikt voor het bewaren en uitschenken van vloeistoffen.⁵² Opmerkelijk is dat in Groningen ook op V-, Ge- en zelfs K-vormen incidenteel roet en verbrande etensresten worden gevonden. Hoewel er in Midden-Groningen dus wel een verband lijkt te bestaan tussen vorm, versiering en functie, was men flexibel in het gebruik van de verschillende soorten potten.

In Westergo en Oostergo worden roet en verbrande voedselresten bijna net zo vaak aangetroffen op V- en Ge-potten als op Gw-potten.⁵³ Daar waren de functies

Fries aardewerk uit de Romeinse tijd is ruim vertegenwoordigd in de archeologische depots van Noord-Nederland en Noord-Holland, met enkele makkelijk herkenbare vormen zoals de potten met uitgetrokken, knobbelvormige oren (achteraan) en bekers op een smalle, hoge voet (links) (foto F. Diederik).

50 Abbink 1999, 415-422.

51 Nieuwhof 2014, 68-69; Taayke 1996a, V, 183.

52 Nieuwhof 2014, 69.

53 Taayke 1996a, I, tabel 12.

kennelijk nog minder strikt gescheiden dan in Groningen. Verder westelijk, op Texel, lijken V-potten zelfs vaker als kookpot te zijn gebruikt dan G-potten.⁵⁴ Er bestonden dus plaatselijke of regionale voorkeuren voor het gebruik van vormen en versieringen in relatie tot de functies van het aardewerk.

Als tafelservies dienden waarschijnlijk kleine potten en schalen. K-vormen uit de Romeinse tijd zijn vaak mooi afgewerkte *situlae*, zowel in Noord-Nederland als in Noord-Holland. De *situlae* zijn glad gemaakt of glimmend gepolijst en reducerend gebakken (aan het eind van het bakproces werden de potten afgesloten van zuurstof), waardoor ze donker van kleur zijn.⁵⁵ Het is bekend dat Friese soldaten die gelegerd waren bij de muur van Hadrianus in Engeland (waarvan een deel zeker uit Noord-Holland afkomstig was⁵⁶) hun eigen handgevormde aardewerk bleven gebruiken; dat werd daar ter plaatse gebakken, zoals kan worden afgeleid uit insluitsels in de klei.⁵⁷ Opvallend veel van dat aardewerk, meer dan in het gebied van herkomst, was gepolijst en donker van kleur.⁵⁸ Het glimmende zwarte aardewerk was naar alle waarschijnlijkheid niet bestemd om voedsel in te bereiden, maar om het in op te dienen. Het werd vermoedelijk gebruikt tijdens feestelijke of ceremoniële, gezamenlijke maaltijden, zowel door de soldaten in Brittannië als door de achterblijvers in hun herkomstgebied.

In Noord-Holland worden reducerend gebakken, vaak nauwmondige, complete potten opvallend vaak bij elkaar in kuilen gevonden; ze werden daar kennelijk doelbewust gedeponereerd.⁵⁹ Woltering vermoedt net als Abbink dat deze potten opzettelijk voor rituele depositie werden uitgekozen.⁶⁰ Daartegen moet worden ingebracht dat uit onderzoek naar rituele deposities blijkt dat het beslist geen algemeen gebruik was om het mooiste serviesgoed daarvoor te gebruiken. Wanneer het aardewerk diende als container van voedseloffers werd vaak juist afgedankt of snel en slordig geproduceerd aardewerk gebruikt.⁶¹ Waarschijnlijk werd reducerend gebakken aardewerk niet geselecteerd voor depositie vanwege de mooie kleur en afwerking, maar ter afsluiting van een rituele of ceremoniële maaltijd waarbij juist dit aardewerk gebruikt was als serviesgoed. Het verzamelen en ritueel begraven van vaatwerk na dergelijke maaltijden was indertijd overal in Europa een algemeen voorkomend gebruik.⁶²

In Noord-Holland is meer dan in Noord-Nederland onderzoek gedaan naar de relatie tussen vorm, afwerking en versiering enerzijds, en de functie van het handgemaakte aardewerk anderzijds, waarbij ook de chemische analyse van de gebruikte grondstoffen, residuen en aankoeksels een rol spelen. Het proefschrift van Abbink over het aardewerk van Schagen-Muggenburg I en Uitgeest-Dorregeest was eraan gewijd, en in haar voetsporen is er ook bij de uitwerking van de opgravingen bij Beverwijk en op Texel onderzoek naar gedaan.⁶³ Uit dat onderzoek blijkt dat er ook in Noord-Holland meestal geen directe relatie bestaat tussen vorm, afwerking en versiering, en functie van de verschillende aardewerkvormen. In het onderzoek van Abbink was roet aanwezig op vrijwel alle potten, met uitzondering van zwart gepolijst aardewerk. Verkoolde

54 Woltering 2017, 229.

55 Soms kwam er ongewild toch zuurstof bij aan het eind van het bakproces, waardoor potten gedeeltelijk lichter van kleur kunnen zijn.

56 Zoals kan worden afgeleid uit de vormen van het aardewerk (Jobey 1979; Peeters 2003).

57 Peeters 2003, 13-18.

58 Jobey 1979; Peeters 2003.

59 Abbink 1999, 308; Therkorn et al. 2009, 174.

60 Abbink 1999, 345; Woltering 2017, 149.

61 Nieuwhof 2015, 172-174; voor Noord-Holland, zie ook Abbink 1999, 342-346.

62 Nieuwhof 2015, 99-100, met verdere referenties.

63 Therkorn et al. 2009, 162-175; Woltering 2017, 236-239.

voedselresten waren vooral aanwezig in potten met een randdiameter van 25 tot 35 centimeter; dat waren waarschijnlijk de normale kookpotten, maar andere vormen werden ook wel eens voor dat doel gebruikt.⁶⁴

Net als in Noord-Nederland is de wand van kookpotten aan de onderkant vaak besmeten (dat wil zeggen dat er een klodderige kleipap op is aangebracht voorafgaand aan het bakken) of geruwd. Abbink vermoedt dat de potten daardoor beter bestand zijn tegen thermische stress.⁶⁵ Ander onderzoek heeft aangetoond dat besmeten kookpotten de warmte iets minder goed geleiden dan gladde kookpotten, maar ook dat ze waarschijnlijk iets langer meegaan en zich beter met blote handen laten aanpakken dan gladde potten.⁶⁶ Ook V-potten zijn overigens vaak besmeten, ook als ze, zoals in Noord-Nederland, niet werden gebruikt als kookpot maar als voorraadvat. Het belang van een goede grip op een zware, gevulde pot bij het optillen kan de belangrijkste functie van het besmijten en opruwen zijn geweest.

Zeer grote kookpotten (randdiameter >35 centimeter) met verkoolde voedselresten kunnen een specifieke functie hebben gehad, bijvoorbeeld bij het brouwen van bier.⁶⁷ Ook kleine potten die als kookpot zijn gebruikt, hadden misschien een speciale functie: de chemische samenstelling van aankoeksel in kleine potten met een besmeten wand doet vermoeden dat ze werden gebruikt om substanties als vet en olie in te verhitten.⁶⁸

De functie van de veelvoorkomende randversiering is ook in Noord-Holland niet duidelijk. Er is geen aantoonbaar verband tussen randversiering en het gebruik van het aardewerk. De tweede auteur vermoedt dat de versiering kan dienen om aardewerk voor de bereiding van verschillende soorten ritueel bereid voedsel te kunnen onderscheiden, zoals nu in de koosjere Joodse keuken nog gebruikelijk is.

Al met al is het duidelijk dat zowel in Noord-Nederland als in Noord-Holland de functie van de verschillende vormgroepen niet vaststaat. Sommige vormen werden meer voor bepaalde toepassingen gebruikt dan andere, maar men gebruikte ook vaak wat toevallig voorhanden was. Voor een typologische indeling moeten we de functie dus scheiden van de vorm. In de hieronder beschreven typen speelt de functie van het aardewerk dan ook geen rol.

6.4 Productie, uitwisseling en het verschijnsel ‘type’

Aardewerkproductie

In het handgevormde aardewerk kunnen verschillende typen worden onderscheiden, maar er is geen sprake van standaardisatie. Binnen de typen bestaat een grote verscheidenheid. Dat is een belangrijke indicatie dat we hier niet te maken hebben met werkplaatsproductie, maar met productie binnen huishoudens voor eigen gebruik. De aanname dat vooral vrouwen het aardewerk maakten, is gebaseerd op gegevens uit de antropologie: vrijwel overal in de wereld wordt in zelfvoorzienende samenlevingen het aardewerk voor eigen gebruik gemaakt door de vrouwen. Wanneer de vormgeving gestandaardiseerd wordt en er grotere aantallen van een bepaalde vorm worden ge-

64 Abbink 1999, 346-347.

65 Abbink 1999, 312.

66 Pierce 2005.

67 Abbink 1999, 313; Nieuwhof 2015, 151.

68 Abbink 1999, 312.

In Archeologiemuseum Huis van Hilde wordt de relatie gelegd tussen mens, voorwerp en landschap. Bepaalde pottypen (vooral mooi afgewerkte, reducerend gebakken, dus donkere potten zoals deze fraaie beker) werden vermoedelijk na ceremoniële maaltijden begraven of gedeponeed in bijvoorbeeld kuilen of waterputten. Deze figuur in Huis van Hilde verbeeldt dit (foto Huis van Hilde, Castricum).

produceerd in commerciële werkplaatsen voor verkoop buiten het eigen huishouden, gaan ook mannen zich daarmee bezighouden.⁶⁹

Als de vrouwen het handgevormde aardewerk maakten, waren zij dus ook degenen die nieuwe stijlelementen overnamen en overbrachten. De snelle verspreiding van stijlkenmerken over grote gebieden is dan goed verklaarbaar, vooral waar over grote afstanden contacten werden onderhouden en huwelijkspartners werden uitgewisseld. Vrouwen die buiten hun eigen woonplaats of woongebied trouwden en bij hun echtgenoot introkken, bleven aardewerk maken op de manier die ze gewend waren, maar wel met lokale grondstoffen. Ze namen stijlelementen van hun nieuwe woonplaats over, maar beïnvloedden op hun beurt ook de aardewerkstijl van hun nieuwe woonplaats.⁷⁰ Dat is een goede verklaring voor de aanwezigheid van aardewerk in West-Nederland, Noord-Nederland en Nedersaksen dat wat vorm betreft van elders lijkt te komen, maar wat baksel betreft niet is te onderscheiden van lokaal aardewerk.

De productie van handgevormd aardewerk vereiste veel vaardigheid, maar de werkwijze was eenvoudig. Het aardewerk werd opgebouwd uit rolletjes klei, die aan elkaar en tot de gewenste dikte werden gekneed. Op die manier werden ook technische hoogstandjes gemaakt, zoals zeer grote potten of voetbekers die nauwelijks zijn te onderscheiden van draaischijfaardewerk. Het afwerken varieerde van nauwelijks enige bewerking, zodat de sporen van de vingers over het oppervlak nog zijn te volgen, tot glimmend polijsten.

Het bakken van het aardewerk gebeurde meestal in open vuren, eventueel aan het eind van het bakproces afgedekt met nat organisch materiaal dat ging roken op het vuur; op die manier werden reducerende omstandigheden gecreëerd waardoor de potten een donker uiterlijk kregen. Waarschijnlijk pas vanaf de 3e eeuw werden er soms ook aardewerkoventjes gebruikt.⁷¹ Mogelijke resten daarvan, bestaande uit dikke brokken van grote kleiringen, zijn bekend uit verschillende plaatsen in Noord-Holland, zoals Uitgeest-Dorregeest, Castricum-Oosterbuurt en wellicht Schagen-Witte Paal.⁷² Ook uit Friesland is zo'n vermoedelijke aardewerkoven bekend; daarbij werd een aanzienlijke hoeveelheid handgevormd aardewerk gevonden, waaronder verschillende vergiet-achtige vormen die vermoedelijk in de oven waren gebakken.⁷³ Waarom men van open vuur (deels) overging op het gebruik van aardewerkovens is niet bekend.

Typen

In paragraaf 6.6 worden de aardewerktypen die gedurende de Romeinse tijd in Noord-Holland voorkwamen beschreven volgens de basisindeling van Taayke. We gaan dus uit van een eenvoudige hoofdindeling in grote potten met een gladde rand, grote potten met een versierde rand, relatief klein aardewerk en schalen. Daarbinnen worden verschillende typen onderscheiden, die op hun beurt weer worden onderverdeeld in subtypen.

Handgevormd aardewerk is echter verre van uniform. Veel vormen laten zich wel in groepen indelen, maar er zijn ook afwijkende vormen en tussenvormen en potten met individuele kenmerken. Taayke omschreef een type als een verzameling pot-

⁶⁹ Abbink 1999, 39; Sinopoli 1991, 100; Rice 1987, 184.

⁷⁰ Zo ook Woltering 2001, 366: "The spread of fashions in pottery shapes and decorations might in general ... have come about as women were married off into neighbouring population groups."

⁷¹ De ringvormige brokken resten klei waaruit ze waren opgebouwd zijn moeilijk te onderscheiden van die van haardkuilen van klei (Boersma 1976, 186; De Koning 2016, 40; Nieuwhof 2014, 109-110).

⁷² De Koning 2016, 39-40; Hagers & Sier 1999, 67, 100-102; Diederik 2002, 92.

⁷³ Taayke & Volkers 2008.

ten die als groep weliswaar verschillende kenmerken delen, maar die afzonderlijk niet noodzakelijk alle kenmerken in even sterke mate bezitten.⁷⁴ De gedefinieerde typen vertegenwoordigen manieren om aardewerk vorm te geven in een bepaalde periode. Die manieren berustten op conventies en tradities, waarvan individuele pottenbaksters af konden wijken. Eigen voorkeuren, vaardigheden en herkomst speelden een rol, en sommige pottenbaksters waren inventief of lieten zich inspireren door wat ze bij anderen zagen. Aardewerktypen in handgevormd aardewerk vertegenwoordigen dus geen gestandaardiseerde productiemethode, maar een flexibele manier van produceren waarbij de pottenbaksters veel individuele inbreng hadden. Dat is waarom er binnen typen veel variatie optreedt.

De looptijd van bepaalde vormen en stijlkenmerken kan heel lang zijn, met een duur van circa honderd of zelfs tweehonderd jaar, waaruit blijkt dat lokale tradities sterk waren. Wanneer nieuwe vormgeving door een voldoende aantal pottenbaksters werd overgenomen, is er sprake van een nieuw type of een nieuwe stijl. Dat was bijvoorbeeld het geval bij de verspreiding van de streepbandversiering in de Late IJzertijd, bij de Wierumstijl rond het begin van de jaartelling, en bij de Driesumstijl in de Midden-Romeinse tijd. De overname was een meer of minder geleidelijk verlopend proces waarbij een intensieve culturele en sociale uitwisseling tussen gebieden een belangrijke rol moet hebben gespeeld. Die culturele uitwisseling beperkte zich uiteraard niet tot de vormgeving van aardewerk, maar vond ook plaats op allerlei andere gebieden. Te denken valt aan huizenbouw, landbouw, voedsel, kleding en taal.⁷⁵

Zowel Taayke als Diederik gebruiken in hun publicaties graag etnische aanduidingen, zoals Fries of Chaukisch, voor bepaalde stijlelementen. Dat is soms ook bijna onvermijdelijk als gerefereerd wordt aan de woongebieden van die bevolkingsgroepen, maar het kan ook misverstanden in de hand werken. Materiële cultuur valt nu eenmaal niet noodzakelijk samen met etnische identiteit. Bovendien speelde etnische identiteit in het verleden waarschijnlijk niet zo'n grote rol als wij geneigd zijn te denken.⁷⁶ Men identificeerde zich vermoedelijk eerder met een bepaalde familie dan met een etnische groep, en grenzen tussen wat wij (en Romeinse schrijvers) als etnische groepen aanduiden waren ongetwijfeld vloeiend en open. Omdat etnische aanduidingen processen van uitwisseling en culturele beïnvloeding versluieren, worden die hier zoveel mogelijk vermeden. Op de sociaal-culturele netwerken die een belangrijke rol speelden bij de verspreiding van nieuwe stijlen en stijlelementen wordt in een latere paragraaf dieper ingegaan.

6.5 Vindplaatsen

Het aardewerk dat als basis dient voor een nieuwe typologische classificatie is afkomstig uit vier vindplaatsen waarvan bekend is a) dat er sporen en structuren uit de midden- en/of laat-Romeinse fase zijn aangetroffen, en b) dat een aanzienlijke hoeveelheid aardewerk eerder is onderzocht en getekend door de tweede auteur: Schagen-Muggenburg, Schagen-Witte Paal, Castricum-Oosterbuurt en Uitgeest-Dorregeest.⁷⁷ Een vijfde opgraving is die van Den Burg-Beatrixlaan,

⁷⁴ Taayke 1996a, I, 122.

⁷⁵ Zie in dit licht de discussies in hoofdstukken 5 (huizenbouw), 8 (sieraden als onderdeel van kleding) en 11 (taal).

⁷⁶ Zie de discussie in Nieuwhof 2015, 26; voor stamaanduidingen bij de Romeinen, zie ook Roymans 2004, 258; Steuer 2006.

⁷⁷ Diederik 2002; 2014; in voorbereiding.

fig. 6.5 (rechts) Opgravingslocaties bij Schagen (rode stippen). De vindplaatsen in Muggenburg en Witte Paal zijn genummerd. 1: Muggenburg 1 (1983, IPP); 2: Muggenburg 2 (1984, IPP; samen met Muggenburg 1: Muggenburg I); 3 en 4: Muggenburg III (1989-1990, AWS, later ook IPP en AWN); 5: Witte Paal N-O/WP V (1993, AWS); 6: Witte Paal I (1975, AWS); 7: Witte Paal II (1982, ROB en AWS); 8: Witte Paal III (1995-1998, AWS); 9: Witte Paal VI (1998, AWS); 10: Witte Paal VII en VIII (1998, AWS); 11: Witte Paal Z-O 2 (1996, AWS); 12: Witte Paal Z-O 1 (1994, AWS); R: Schagen-Regioplein (1974/1981/2005/2006, AWS); blauwe lijnen: waterlopen, vermoedelijk uit de Romeinse tijd, die afwaterden op het Zijper zeegat (zie hoofdstuk 2); groene lijn: West-Friese Dijk (kaart F. Diederik).

op Texel; het aardewerk daaruit is gepubliceerd en per context afgebeeld door Woltering.⁷⁸ De vijf vindplaatsen liggen in verschillende landschappen die gedurende de Romeinse tijd werden bewoond (fig. 6.1): Castricum en Uitgeest op zandige afzettingen in het voormalige Oer-IJ-estuarium (Kennemerland), ten noorden daarvan Schagen in een uitgestrekt kwelder- en veengebied (fig. 6.5), en het meest noordelijk Den Burg op een oude, door kwelders en veen omgeven pleistocene kop. Texel neemt geografisch een tussenpositie in tussen Friesland en de meer zuidelijk gelegen vindplaatsen in Noord-Holland.

Schagen-Muggenburg (MUG)

In 1980 werden in het uitbreidingsplan Muggenburg bij Schagen bewoningsresten uit de Romeinse tijd aangetroffen. De Archeologische Werkgroep Schagen (AWS) verkende de omvang van de nederzetting en in 1983 en 1984 vond een opgraving plaats door het Instituut voor Pre- en Protohistorie (IPP) van de Universiteit van Amsterdam, in het kader van het Oer-IJ-project.⁷⁹ Aanvankelijk werd rekening gehouden met twee vindplaatsen (Muggenburg 1 en 2), maar tijdens de opgraving bleken deze te behoren tot dezelfde nederzetting, die bekend staat als Muggenburg I. Enkele honderden meters ten zuiden van Muggenburg I werden de resten van nog een nederzetting aangetroffen, aangeduid als Muggenburg III. Hier vond in 1989 en 1990 onderzoek plaats door de AWS. In 1990 werd het onderzoek voortgezet, in samenwerking met het IPP. De bewoningssporen van Muggenburg I en III vormen als *'settlement and ritual sites'* sleutelsites in het proefschrift van Therkorn.⁸⁰ Het aardewerk van Muggenburg I was een casus in het proefschrift van Abbink.⁸¹

Grondsporen in de beide vindplaatsen bestonden uit kuilen, sloten en kleivloeren van enkele gebouwen, maar de bijbehorende paalgaten ontbraken meestal. Hoewel er een uitgestrekte vondstlaag aanwezig was waarin zich ook een inhumatie en vondstconcentraties bevonden, waren er nauwelijks ingravingen.⁸² De oorzaak van het ontbreken van grondsporen bleek uit de aanwezigheid van een laagje veraard veen met een dikte van nog enkele centimeters: dit was het restant van een oorspronkelijk 70 tot 130 centimeter dikke, geoxideerde veenlaag die in de Romeinse tijd aan het oppervlak lag.⁸³ De paalgaten, andere kuilen en sloten moeten in die veenlaag zijn ingegraven, maar alleen de diepste sporen reikten tot in de onderliggende wad- en kwelderafzettingen en waren tijdens de opgraving nog zichtbaar. De vondstconcentraties bevonden zich oorspronkelijk in minder diepe kuilen en lagen tijdens de opgraving op het veraarde veen.⁸⁴ De huisresten, waarvoor hetzelfde geldt, waren bedekt met een laag grond met nederzettingenresten. De kleivloer en de vondstenrijke laag die deze resten afdekten, waren volledig verbrand. Volgens Therkorn was de laag opzettelijk in brand gestoken na het verlaten van de huisplaats, maar de tweede auteur vermoedt dat het door en door verbranden van deze dikke kleilagen werd veroorzaakt door een latere veenbrand; de woonplaatsen raakten na de Romeinse tijd namelijk opnieuw met veen overgroeid. Het gevolg van de brand is dat alle vondsten in deze lagen ook verbrand zijn, en dat het

78 Woltering 2017.

79 Therkorn 1984.

80 Therkorn 2004, hoofdstuk 2.

81 Abbink 1999.

82 Voor de inhumatie, zie hoofdstuk 10.

83 Zie ook hoofdstuk 2.4 en daarin specifiek de informatie over de Noordkop.

84 Therkorn 2004, 15-16.

grootste deel van het aardewerk secundair is verbrand. De oorspronkelijke kleuren zijn daardoor meestal niet meer vast te stellen.

Therkorn gaat voor beide nederzettingen uit van woonplaatsen die één generatie lang gebruikt zijn. Zij dateert Muggenburg I aan de hand van een munt van keizer Postumus (259-268 n.Chr.), die werd gevonden op de bodem van een greppel die wordt toegeschreven aan de beginfase van de bewoning (grondspoor 107). De nederzetting wordt daarmee gedateerd in de late 3e en vroege 4e eeuw. ¹⁴C-dateringen van deze vindplaats vallen in de periode tussen 245 en 385 n.Chr.⁸⁵

Muggenburg III wordt iets later gedateerd, tussen 320 en 350 n.Chr. Deze datering berust op een 'Germaanse' fibula in een van de langwerpige kuilen of greppels in het noordwestelijke deel van het opgravingsterrein, die wordt gedateerd in de eerste helft van de 4e eeuw.⁸⁶ Het is een zogenaamde voetloze fibula met hoge naaldhouder,

85 Therkorn 2004, 255, noot 11: graanmonster spoor 248, GrN-9986: 1725 ± 35 BP (239-395 n.Chr.); bot uit paardengraf spoor 62, GrN-11462: 1790 ± 60 BP (86-385 n.Chr.); dierlijk bot uit spoor 28, GrN-11459: 1725 ± 30 BP (245-389 n.Chr.). Gekalibreerd met OxCal 4.3.2, 2 sigma.

86 Therkorn 2004, 259, noot 33.

behorend tot type 71 van Heeren en Van der Feijst.⁸⁷ Beide auteurs dateren dit type tussen 250 en 350 n. Chr., terwijl Nicolay het zwaartepunt van gebruik in de late 2e en 3e eeuw plaatst.⁸⁸ De in Muggenburg III gevonden munten zijn aangetroffen tegen de zuidelijke wand van één van de boerderijen, juist tegenover de noordelijke ingang; de jongste van deze munten is net als in Muggenburg I van Postumus.⁸⁹ Geïmporteerd aardewerk uit een ingangskuil van dit huis leidt niet tot een scherpere datering.⁹⁰ Muggenburg III kan dus heel goed gelijktijdig met Muggenburg I zijn.

Het hier beschreven aardewerk is grotendeels afkomstig uit Muggenburg III, aangevuld met enkele potten uit Muggenburg I die zijn afgebeeld door Abbink.⁹¹ Een klein deel van het aardewerk werd aangetroffen in diepere grondsporen; het grootste deel is echter afkomstig uit door de AWS gedocumenteerde vondstlagen, waaruit het aardewerk in vakken van 1 x 1 meter is verzameld. De grondsporen kregen vondstnummers, terwijl vakken worden aangeduid met een letter-cijfercombinatie die verwijst naar hun locatie binnen het opgegraven grid. Het aardewerk uit Muggenburg III biedt de gelegenheid om het aardewerk te leren kennen dat in een beperkte periode, globaal van 250 tot 350 n.Chr., in gebruik was.

Schagen-Witte Paal (WP)

Bij de aanleg van het bedrijventerrein Witte Paal bij Schagen werden door de AWS verschillende nederzettingslocaties ontdekt uit de Late IJzertijd en de Romeinse tijd, waarvan er enkele beperkt zijn opgegraven.⁹² De eerste twee locaties kregen de aanduiding Witte Paal I en II; in Witte Paal II vond in 1982 een aanvullende opgraving plaats door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB, nu Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed).⁹³ Witte Paal II grenst aan en behoort tot dezelfde nederzetting als Witte Paal III, een terrein van anderhalve hectare dat in de jaren 1990 in een tijdsbestek van vijf jaar door de AWS werd onderzocht.

De nederzettingsresten van Witte Paal bevonden zich net als in Muggenburg op het veen. Ook hier is door oxidatie van het veen veel contextinformatie verloren gegaan en werden vondstlagen in vakken opgegraven. Evenals in Muggenburg zijn er lagen met een aanzienlijke dikte die geheel bestaan uit verbrandingsresten met scherven, vermoedelijk waar de erven van de boerderijen waren. Daar bevinden zich ook diepe kuilen, gevuld met aardewerk en andere huisraad. Witte Paal III bestaat uit drie of vier erven, die waarschijnlijk niet allemaal gelijktijdig waren. Ze worden gedateerd tussen ongeveer 150 en 300 n.Chr. Er bevinden zich enkele oudere greppels in dit gebied, die waarschijnlijk behoren tot de perceelindeling in de 1e eeuw, voordat het terrein in gebruik werd genomen

87 Heeren & Van der Feijst 2017, 187-188 (in oudere literatuur wordt dit type meestal aangeduid als 'Almgren VII').

88 Zie hoofdstuk 8, waarin de metaalvondsten uit Noord-Holland worden besproken.

89 Therkorn 2004, 259, noot 33. Een tweede, door AWS opgegraven huisvloer met ingangskuil in Muggenburg III wordt niet vermeld door Therkorn (zie fig. 6.51 in dit hoofdstuk).

90 In een van de ingangskuilen (grondspoor 88; zie figuur 6.55) van dit huis in Muggenburg III bevond zich een omgekeerd geplaatste pot van geïmporteerd aardewerk (Therkorn 2004, 47, 50). Deze pot werd geïdentificeerd als black-burnished ware van Britse origine en gedateerd vanaf 270 n.Chr. (Diederik, in voorbereiding). Hoewel de rasterversiering bekend is uit Brittannië, komt deze vorm voor zover bekend niet voor in black burnished ware. Als de pot uit Brittannië afkomstig is, dan doet het baksel het meest denken aan Alice Holt reduced ware, geproduceerd in Londen en Colchester. Een Britse herkomst is echter niet zeker. Waarschijnlijker is dat de beker behoort tot het zogenaamde blauwgrijs aardewerk of Low Lands ware, dat wordt gedateerd in de 2e en 3e eeuw, en dat afkomstig is uit het Vlaamse kustgebied of de omgeving van Bergen op Zoom (Hiddink 2014, 231-235). Met dank aan wijlen T. Volkers en E. Biddulph (Oxford Archaeology; Study Group for Roman Pottery).

91 Abbink 1999.

92 Voor een uitgebreide beschrijving, zie Diederik, in voorbereiding.

93 Deze opgraving, onder leiding van P.J. Woltering (Amersfoort), is niet uitgewerkt en gepubliceerd.

voor bewoning. De jongste vondsten, vermoedelijk uit de 4e eeuw, bevonden zich direct onder de middeleeuwse kleilaag die het gebied heeft afgedekt.

In het zuidelijke deel van het plangebied zijn bij werkzaamheden waarschijnlijk twee nederzettingsterreinen ongezien verloren gegaan. Bij werkzaamheden werd hier in 1993 een 3e-eeuwse muntschat gevonden, met als jongste munten enkele koperen antoniniani van Postumus (260-269).⁹⁴ Uit enkele sloten en kuilen konden nog vondsten worden verzameld; deze vindplaatsen worden aangeduid als Witte Paal VI en VIII.

Het aardewerk uit de vindplaatsen van Witte Paal III, VI en VIII is interessant omdat er voldoende gesloten contexten aanwezig zijn om het samen voorkomen van bepaalde aardewerktypen in kaart te kunnen brengen. Deze vondsten bieden daarmee inzicht in de typologische ontwikkeling gedurende de 2e en 3e eeuw.

Castricum-Oosterbuurt (OOS)

In 1993 werden door leden van de Stichting Oud Castricum bewoningssporen gevonden in wegcunetten in het bouwplan De Rietkamp. Omdat er nog een intacte cultuurlaag met een omvang van 30 x 50 meter aanwezig was, besloot de ROB tot een opgraving. De opgraving werd onder de naam Castricum-Oosterbuurt uitgevoerd in twee campagnes, in 1995 en 1996, waarbij 0,64 hectare werd opgegraven. Daarbij werden resten uit de Romeinse tijd, waaronder de Laat-Romeinse tijd, en uit de Vroege Middeleeuwen

Handgevormd aardewerk uit de Romeinse tijd is een zeer algemeen voorkomende vondstcategorie tijdens opgravingen. Bij een onderzoek van enige omvang worden al snel tientallen kilo's van dit aardewerk gevonden, waarvan de vorm bij restauratie vaak goed te reconstrueren is (foto Huis van Hilde, Castricum).

94 Met dank aan J.P. van der Vin (destijds Koninklijk Penningkabinet, Leiden).

aangetroffen. Voor de uitwerking werd de voorkeur gegeven aan dateerbare vondsten en categorieën die snel geanalyseerd konden worden. Dat hield in dat het handgevormde aardewerk voorlopig terzijde werd geschoven. Het handgevormde aardewerk werd wel globaal ingedeeld in Taayke-typen om het te kunnen gebruiken bij de datering van de onderscheiden periodes.

In het opgravingsverslag worden op grond van stratigrafie en dateringen vijf periodes onderscheiden (I-V), waarvan de periodes I-III in de Romeinse tijd vallen. Periode I (circa 50-225 n.Chr.) werd gedateerd op grond van importaardewerk, Romeinse fibulae en munten, en Westergo-typen die gedateerd worden tussen 50 en 250 n.Chr.⁹⁵ Periode II (circa 225-330 n.Chr.) werd gedateerd op grond van importmateriaal, dendrochronologische dateringen en ¹⁴C-dateringen.⁹⁶ Periode III (circa 330 tot begin 5e eeuw n.Chr.) werd gedateerd op grond van een aantal bijzondere metaalvondsten. Tot deze periode behoort ook het graf van de vrouw die nu bekend staat als Hilde. Twee ¹⁴C-bepalingen van het menselijk botmateriaal resulteren in een datering tussen 240 en 383 n.Chr.⁹⁷ De kralen die Hilde rond haar hals droeg (Überfangperlen en rode biconische kralen) zijn globaal in de 4e of 5e eeuw te dateren, wat de mogelijke datering van het graf versmalt tot de 4e eeuw.⁹⁸ Er is tussen de vondsten uit Castricum-Oosterbuurt dus vrijwel zeker handgevormd aardewerk uit de 4e eeuw en wellicht ook uit de 5e eeuw aanwezig.

Het handgevormde aardewerk werd uiteindelijk uitgewerkt en gepubliceerd door de tweede auteur, in opdracht van de provincie Noord-Holland.⁹⁹ Dat aardewerk, dat deel uitmaakt van deze studie, biedt de mogelijkheid om de vormvariatie uit de Laat-Romeinse tijd beter te leren kennen en te vergelijken met die in Schagen-Muggenburg.

Uitgeest-Dorregeest (DOR)

Het gebied dat bekend staat als Uitgeest-Dorregeest heeft een complexe opgravingsgeschiedenis.¹⁰⁰ Voor deze studie is de opgraving van belang die bekend staat als Groot Dorregeest, uitgevoerd van 1980 tot 1983 door de ROB. Tot opgraving van dit terrein werd besloten na een vooronderzoek, waarbij vele bewoningssporen aan het licht kwamen. De doorslag gaf een haarnaald van het type Wijster, met een vermeende datering tussen circa 390 en 430 n.Chr.¹⁰¹ De haarnaald dateert daarmee uit de periode waarvan werd aangenomen dat Noord-Holland grotendeels verlaten was. Groot-Dorregeest beslaat een terrein van 2,55 hectare, waarin talloze sporen uit de periode van de Late IJzertijd tot de Late Middeleeuwen werden gedocumenteerd. Vooral de Romeinse tijd is goed vertegenwoordigd, vermoedelijk doordat de bewoningsdichtheid toen ook het hoogst was.¹⁰² Deze complexe opgraving werd destijds niet volledig gepubliceerd. Het handgevormde aardewerk figureerde als tweede casus in het proefschrift van Abbink (1999), maar dat leidde niet tot bruikbare aardewerkdateringen.

In 1997 werd de uitwerking opgepakt door De Koning, wat uiteindelijk in 2016 leidde tot een overzichtswerk waarin alle in Dorregeest uitgevoerde opgravingen zo volledig

⁹⁵ Hagers 1999, 27-29.

⁹⁶ Hagers 1999, 30-31; voor een nieuwe fasering, deels met andere dateringen per fase, zie hoofdstuk 4.

⁹⁷ Hagers 1999, 31-32; Kootker & Altena 2010, 18; zie ook hoofdstuk 10.

⁹⁸ Kootker & Altena 2010, 21 (voor de datering van de kralen, zie hoofdstuk 10); volgens de fasering in hoofdstuk 4 dateert het graf rond 350 n.Chr.

⁹⁹ Diederik 2014.

¹⁰⁰ Zie De Koning 2016.

¹⁰¹ Zie de bespreking van deze naald in hoofdstuk 8 (inclusief bijlage 8.6).

¹⁰² De Koning 2016, 65.

mogelijk zijn gepubliceerd. Vanwege de complexe stratigrafie laat de chronologie van de verschillende bewoningsfasen, en zeker van afzonderlijke sporen, nog veel te wensen over.¹⁰³ Dateringen zijn gebaseerd op geïmporteerd aardewerk, metaalvondsten, een aantal ¹⁴C-dateringen en globale dateringen van een deel van het handgeformde aardewerk.¹⁰⁴ Bij gebrek aan een bruikbare chronotypologie werden de dateringen van het inheemse aardewerk gebaseerd op die van het importaardewerk. Daardoor is handgeformd aardewerk uit de 4e eeuw, een periode met een sterk verminderde aanvoer van Romeinse importen, niet herkend.¹⁰⁵ Bovendien kan Romeins aardewerk langer in omloop zijn geweest dan handgeformd aardewerk, waardoor dateringen van het handgeformde aardewerk te vroeg kunnen uitvallen.

Om de chronologie van Groot Dorregeest beter in beeld te krijgen, heeft de tweede auteur in opdracht van de provincie Noord-Holland al het handgeformde aardewerk uit Groot-Dorregeest geïnventariseerd en gedetermineerd volgens de door hem ontwikkelde typologie. Aan de hand van de vondsten uit gesloten en betrouwbare contexten kan de aardewerktypologie van de 2e tot de 4e eeuw worden onderzocht.

Den Burg-Beatrixlaan (DBB)

De vindplaats Den Burg-Beatrixlaan, op het eiland Texel, werd in 1960 ontdekt door amateurarcheologen. In de jaren 1971-1975 werd circa 11,5 hectare van dit gebied opgegraven door de ROB. Er waren sporen uit de Bronstijd, de IJzertijd, de Romeinse tijd en de Vroege en Late Middeleeuwen aanwezig. De bewoningsresten van de Midden-Bronstijd tot de Late IJzertijd zijn ruim twintig jaar geleden door Woltering gepubliceerd.¹⁰⁶ In 2017 verscheen als aanvulling een zelfstandige publicatie waarin de bewoningsresten uit de Late IJzertijd en de Romeinse tijd (circa 100 v.Chr.-325 n.Chr.) centraal staan. In deze publicatie wordt uitgebreid aandacht besteed aan het handgeformde aardewerk.¹⁰⁷ Waar mogelijk is het aardewerk ingedeeld volgens de typologie van Taayke. Bovendien is veel aardewerk afgebeeld, per context binnen de acht onderscheiden ‘woonplaatsen’. De afzonderlijke woonplaatsen, waarvan sommige met verschillende huizen, zijn gedateerd aan de hand van het handgeformde aardewerk en incidenteel het Romeinse importaardewerk, in combinatie met een aantal ¹⁴C-dateringen.¹⁰⁸

6.6 Een nieuwe aardewerktypologie voor Noord-Holland

In deze paragraaf wordt een nieuwe typologie beschreven voor het opgegraven aardewerk uit de Midden- en Laat-Romeinse tijd in Noord-Holland. Vooral vormenmerken waren belangrijk bij het opstellen van deze typologie. De veranderingen in de toepassing van magering, die in Noord-Nederland in veel gebieden een aanvullend kenmerk vormt, spelen in Noord-Holland nauwelijks een rol. Zoals hierboven werd besproken, komen alleen in de 3e eeuw af en toe andere materialen als magering voor, zoals schelpgruis (net als in Friesland in deze periode) en af en toe ook bot of rariteiten (zoals vergruisde *terra sigillata*: TS).¹⁰⁹ Fijn zand maakte waarschijnlijk vaak deel uit van de klei en telt niet als magering.

103 De Koning 2016, 96.

104 De Koning 2016, 246-252.

105 De Koning 2016, 247.

106 Woltering 2000; 2001.

107 Woltering 2017, hoofdstuk 3.

108 Woltering 2017, hoofdstuk 2 (14C-dateringen: 263-264).

109 Dat laatste in een scherf uit Schagen-Muggenburg I/II (onderzoek 1981).

Bij binnenkomst in Archeologiemuseum Huis van Hilde is direct de imposante ‘pottenwand’ te zien: een grote uitstalling van complete potten die in de Noord-Hollandse bodem zijn teruggevonden. Vele ervan zijn compleet bewaard gebleven omdat ze ooit doelbewust compleet in de bodem of het water zijn gedeponeerd (foto Huis van Hilde, Castricum).

Noord-Holland in het 1e millennium

Aardewerk dat gemagerd is met grof zand en steengruis komt slechts sporadisch voor en behoort niet tot het normale Noord-Hollandse repertoire (zie ook onder, bij ‘Ongewone vormen’).

Twee tradities

De nieuwe typologie volgt ongeveer de typologie van Taayke voor Westergo en Oostergo, maar er zijn enkele typen aan toegevoegd. Dat is in de eerste plaats omdat Noord-Holland duidelijk langer bewoond bleef dan het Noord-Nederlandse terpengebied en er ook aardewerktypen uit de late 3e en 4e eeuw kunnen worden onderscheiden. Die typen hebben niet allemaal een tegenhanger in Noord-Nederland. In de tweede plaats lijkt er sprake te zijn van twee tradities die al vanaf de 1e eeuw kunnen worden onderscheiden. In Noord-Holland is namelijk niet alleen aardewerk aanwezig dat in de Friese traditie past en sterke overeenkomsten met vondsten uit Friesland toont, maar ook aardewerk dat past in de zogenaamde *nordseeküstennahe Fundgruppe* die gangbaar was in Groningen, Drenthe en verder naar het oosten in het kustgebied van Nedersaksen. Tot de tweede traditie behoort ook de zogenaamde Wierumstijl, die vanaf het begin van de 1e eeuw tot uiterlijk 150 n.Chr. gangbaar was in Groningen en Noord-Drenthe. Taayke brengt deze aardewerkgroep in verband met de Chauken, in de Romeinse tijd de oosterburen van de Friezen.¹¹⁰

De goed herkenbare Wierumstijl komt in Friesland slechts sporadisch voor. Aardewerk in deze stijl wordt in enkele van de besproken Noord-Hollandse vindplaatsen echter opvallend veel gevonden. Hiertoe behoren niet alleen karakteristieke versierde, kleine bekers van type Gr.K3, maar ook grotere potten. Dit aardewerk komt vooral voor in Uitgeest-Dorreegeest (fig. 6.4), dat vanaf de Late IJzertijd bewoond was, en in enkele grondsporen in Witte Paal III.¹¹¹ Het aantal vondsten is zo groot dat het erop lijkt dat al rond het begin van de jaartelling mensen uit Groningen of Nedersaksen zich in Noord-Holland hebben gevestigd. In hoeverre dat inderdaad het geval is geweest, en wanneer precies, is een onderwerp dat nader onderzoek verdient. Een Chaukische instroom wordt ook vermoed voor het Midden-Nederlandse rivierengebied, de plaats van de Romeinse rijksgrens, op grond van aanzienlijke hoeveelheden aardewerk in Wierumstijl in een aantal nederzettingen uit de eerste helft van de 1e eeuw.¹¹² Deze noorderlingen vestigden zich wellicht in het rivierengebied en in Noord-Holland omdat zij een connectie hadden met het Romeinse leger. Die connectie blijkt ook uit de aanzienlijke hoeveelheid aardewerk in Wierumstijl die deel uitmaakt van het aardewerkcomplex uit het fort Velsen en uit de vermoedelijke Romeinse wachttorens 't Hain bij Krommenie (fig. 6.4).¹¹³ Het is niet onwaarschijnlijk dat daar in de eerste helft van de 1e eeuw n.Chr. Chaukische hulpstroepen waren gelegerd, die zich na of al tijdens de dienstperiode met hun gezinnen vestigden in verschillende nederzettingen in Noord-Holland.

De duidelijke relatie die er bestond tussen Noord-Holland en het kustgebied ten oosten van Friesland blijft herkenbaar in de Midden- en Laat-Romeinse tijd, ook in plaatsen waar geen aardewerk in Wierumstijl is gevonden. In de hieronder gepresenteerde typologie is geprobeerd om beide tradities (de eigen Noord-Hollandse/Friese traditie en de oostelijke traditie) herkenbaar te maken door het bijbehorende aarde-

¹¹⁰ Taayke 2020a, 11.

¹¹¹ Waarschijnlijk ook enkele exemplaren in DBB: zie bijvoorbeeld Woltering 2017, fig. 3.3i: 1, 4, 23.

¹¹² Taayke 2002; 2009a; 2009b.

¹¹³ Diederik 2011; 2021. Voor de vermoedelijke Romeinse wachttorens, zie Kleij & Médard 2019.

tabel. 6.2 (rechts en volgende pagina) Contexten met handgevoerd aardewerk en ¹⁴C-dateringen of dateerbaar vondstmateriaal. ¹⁴C-dateringen zijn gekalibreerd met Oxcal 4.3 (2 σ). Afkortingen: DOR: Uitgeest-Dorregeest, OOS: Castricum-Oosterbuurt; WP: Schagen-Witte Paal (III); MUG: Schagen-Muggenburg (I en III; W: waterput; Str: structuur; S: Spoor; grijs: midden- en laat-Romeins reducerend gebakken, gedraaid aardewerk; TS: terra sigillata; gladw.: gladwandig; ruww.: ruwwandig; fr.: fragment; MAI: Minimum Aantal Individuen. R/W/B: rand-, wand- of bodem-fragment; II, III, IV: eeuwen; a, b, c, d: eerste t/m vierde kwart van een eeuw. Gegevens: documentatie Archeologische Werkgroep Schagen; Hagers & Sier 1999; Therkorn 2004; De Koning 2016. Dateringen Romeins aardewerk: Hiddink 2014; fibulae: Heeren & Van der Feijst 2017; Nicolay, deze bundel.

werk waar mogelijk in verschillende typen onder te brengen. Belangrijk daarbij is het onderscheid tussen concave of uitgebogen halzen als een ‘westelijk’ kenmerk in deze periode, en uitstaande halzen (zie fig. 6.2) die kenmerkend zijn voor veel van het aardewerk in de *nordseeküstennahe Fundgruppe*.

De typen G4 en G5 zijn in alle Noord-Nederlandse regio’s kenmerkend voor de periode rond het begin van de jaartelling, in welke stijl dan ook. Rond 100 n.Chr. doet een aantal nieuwe typen zijn intrede: G6, en in de deelgebieden in Friesland V4. Daarmee laten we ook de nieuwe typologie van het aardewerk van Noord-Holland beginnen. De K-vormen beginnen hier met K3. Dat laat de mogelijkheid open om in een later stadium ook het voorafgaande Noord-Hollandse aardewerk uit de IJzertijd en de Vroeg-Romeinse tijd in deze typologie onder te brengen.

Datering

De datering van de hieronder gedefinieerde typen berust op verschillende gegevens: associatie met andere dateerbare vondsten en waar mogelijk ¹⁴C-dateringen (tabel 6.2),¹¹⁴ dateringen van de typen die door Taayke zijn gedefinieerd voor de verschillende steekproefgebieden in Noord-Nederland, inclusief Wijnaldum (Wijn.),¹¹⁵ en vondstassociaties van het aardewerk zelf. Dateringen van artefacten worden weergegeven met een combinatie van een Romeins cijfers voor de eeuwen, en met een kleine letter (a-d) voor het 1e t/m 4e kwart van een eeuw.

Voor het onderzoek naar vondstassociaties komen circa 120 contexten in aanmerking, in de vindplaatsen Schagen-Muggenburg I en III, Schagen-Witte Paal III, VI en VIII, Uitgeest-Dorregeest en Castricum-Oosterbuurt. De geselecteerde contexten zijn betrouwbare, gesloten contexten met grote fragmenten, aan elkaar passende scherven of min of meer compleet handgevoerd aardewerk uit de Romeinse tijd. Het zijn contexten met een beperkte levensduur en zonder tekenen van latere verstoring, zoals kuilen en vloeren. Waterputten en sloten zijn alleen geselecteerd als ze min of meer complete potten bevatten, of gebroken aardewerk waarvan verschillende scherven aanwezig zijn. Dat maakt het waarschijnlijk dat het aardewerk in deze contexten bij elkaar hoort en ongeveer gelijktijdig is. Enige vervuiling kan ook in betrouwbare contexten niet worden uitgesloten, want bij het vullen van een kuil kunnen oudere scherven mee zijn gekomen. Opspit, waarbij ouder materiaal als gevolg van graafwerk met eigentijds materiaal vermengd kan zijn geraakt, speelt ongetwijfeld ook een rol, vooral bij jongere contexten. Bij het zoeken naar betrouwbare associaties zijn daarom alleen de grotere fragmenten of (bijna) complete potten geselecteerd.

Het resultaat van het onderzoek naar aardewerkassociaties is een kruistabel waarin alle gedefinieerde typen zijn opgenomen (fig. 6.6a). Het aantal associaties daarin zegt in de eerste plaats iets over het aantal vondsten van een type. De typen Gw6a, Ge6, K4b en V4c zijn bijvoorbeeld zeer algemeen. Typen met een klein aantal exemplaren zijn nauwelijks vertegenwoordigd in de tabel. Omdat er bij de associaties is uitgegaan van grote of (bijna) complete stukken aardewerk zijn de vastgestelde associaties betrouwbaar, ook als het maar om één geval per type gaat. De associaties vertegenwoordigen in principe dus typen die op het moment dat de context werd geslo-

¹¹⁴ Er zijn geen dendrodateringen van betrouwbare contexten uit de Romeinse tijd met handgevoerd aardewerk.

¹¹⁵ Voor de dateringen zie Taayke 1996a, V, fig. 10.

vindplaats	context	¹⁴ C-datering	dateerbaar object	aardewerktypen (NH), compleet/ grote delen (kleinere fragmenten)	datering sluiting context op basis van vondsten
DOR	W8-1	GrN 12766: 1870±20 BP (= 80-215 n.Chr.)	balkje elzenhout in vulling	V4c, K3a, K4c	2e-begin 3e eeuw
DOR	W18-1	GrN 12782: 1860±25 BP (= 82-227 n.Chr.)	14C: verkoolde elzentak, 9 ringen onder uit de put; 11 fr. ruwwandig, o.a. Nb 89 (IIc-IV)	Gw6a?, Gw6b, Ge6, Gw7a?, Gw7b?, Gw8a, V4c, V5a, K4b, K4c	3e eeuw
DOR	W19-1	GrN 12778: 1905±20 BP (= 55-134 n.Chr.)	essentak, 7 ringen	Gw6a	2e eeuw
DOR	W31-1	GrN 12931: 1885±25 BP (= 65-214 n.Chr.)	bot	2 ex. Wierum, K3a, Gw7b	2e eeuw
DOR	W35-2	GrN 12780: 1800±25 BP (= 132-332 n.Chr.)	sparrenhouten duig in vulling	K4b	2e-3e eeuw
DOR	S1-0-10		1 W grijs.	Gw6b (Gw8a)	3e eeuw
OOS	Str 22		Geverfd Nb30 (vanaf IIc)	Gw6a, Gw7a, V4a	eind 2e-3e eeuw
OOS	Str 39		2 W grijs (II)	V4a, K4c	2e-3e eeuw
OOS	Str 40		veel fr. grijs (MAI=4)	Gw8b, Ge8, G9c (Ge9)	eind 3e-4e eeuw
OOS	Str 45		1 R TS, Dr. 45 (IId-III)	(Ge8)	3e eeuw
OOS	Str 62		munt Aemilianus: vanaf 253; fibula Type 71: IId-III; veel fr. grijs; gladw. (III); B amfoor (III)	Gw7a, V5a, K6a (K4b)	eind 3e eeuw
OOS	Str 65		1 w TS, Dr. 37: Trier, werkplaats van Dubitatus (220-250); fibula Type 71: IId-III; RWB grijs; schijffibula (IId-IIIc)	Ge7, Gw8b, V6, K4b	tweede helft 3e eeuw
OOS	Str 72		3 RW roodwandig, kruikamfoor (III); fr. dolium; 2 W ruww.	K3a, K4b, atyp (ca. G9b)	eind 3e eeuw
OOS	Str 79a		fr. spreukbeker, vanaf IIIc; 2 antoniniani (250-300); veel fr. grijs; 3 ruww. Nb89 (vanaf IIc)	Ge8, Gw8b, S2	late 3e-begin 4e eeuw
OOS	Str 100		TS, grijs, gladw.	Gw6a, Ge6, Gw8a, Gw8b, Gw6c, Ge8, G9a, G9c, G9d, V5a, K4b-laat, K5a, K5b, K6a	begin 4e eeuw (late vormen misschien uit de nazakking)
OOS	Str 102		1 W ruww.	Gw6b, K4b	2e-3e eeuw
OOS	Str 153		fibula Type 71: IId-III.	(K4b)	eind 2e-3e eeuw
WPIII	S21		1W ruww.; 1W grijs.	Gw6a, K5a (Gw6c)	3e eeuw
WPIII	S85A/B		1W grijs; 2 W ruww.	(Gw8a, Gw6c, K4c, K5b)	3e-begin 4e

vindplaats	context	¹⁴ C-datering	dateerbaar object	aardewerktypen (NH), compleet/ grote delen (kleinere fragmenten)	datering sluiting context op basis van vondsten
WPIII	S105		sierbeslag Nicolay (2005) B5, IIb-III; 2 R ruww.	K3a, K4b, S1	2e- 3e eeuw
WPIII	S110		fr. deukbeker (IIId-III); 1 fr. 'Goldglimmer' (Id-IIc); B Rom. olielampje; R TS Dr 31	Gw6b, Ge6, V4c (V4b)	3e eeuw
WPIII	S127		B TS.	Gw8b, G9a	eind 3e-eerste helft 4e
WPIII	S132		2 W ruww.	Gw6a, Gw8a, K4b	3e eeuw
WPIII	S147		1 R grijs.	Gw8a	3e-4e eeuw
WPIII	S160		1 R gladw.	Gw7b	tweede helft 2e-3e eeuw
WPIII	S172		1 W grijs.	Gw7b, Ge7, Gw8a, G9a, V6, K3a, K4b	eind 3e eeuw
WPIII	S221		ruww. pot, Nb 89 (vanaf IIc); 1 W grijs.	Gw6b, Gw7a, Ge7, G9a	ca 300
WPIII	S231-232		2 sestertii van Postumus, eind III; fr. grijs, MAI = 2, gladw., ruww.	(Gw7b, Gw6c)	begin 4e eeuw
WPIII	S234		1 R wijnkruik, Nb 62: IIc-III.	Gw8a (K4b)	3e eeuw
WPIII	S235		2 fr. grijs (MAI = 1).	(G9a)	eind 3e-4e eeuw
WPIII	S240		2 RW grijs.	Ge8	eind 3e-begin 4e eeuw
WPIII	S256		grijs; ruww.; gladw.	S1	3e eeuw
WPIII	S277		2 W dolia; 3 meloenkralen	(G9a)	eind 3e-4e eeuw
WPIII	S282		2 W gladw. (o.a. wijnkruik)	Ge6	2e-3e eeuw
MUGI	S120	GrN 11467: 1820±30 BP (= 124-257 n.Chr.)	berkentakjes	V4c	tweede helft 2e- eerste helft 3e eeuw
MUGIII	S88		grijs (complete beker)	V4d, K5a	tweede helft 3e eeuw

ten gelijktijdig in gebruik waren. Oudere (erf)stukken of niet herkende opspit kunnen echter enige vertekening geven.¹¹⁶ De verspreiding van de verschillende typen over de vindplaatsen is weergegeven in [figuur 6.6b](#).

Aardewerkdateringen hebben grafisch gezien meestal een zogenaamde slagschipvorm, wat wil zeggen dat ze meestal niet abrupt beginnen en eindigen: er is gewoonlijk een beginperiode waarin het type langzamerhand terrein wint, vervolgens een hoofdperiode waarin het algemeen in gebruik is, en ten slotte een eindperiode waarin het geleidelijk plaatsmaakt voor andere typen. Waar voldoende gegevens beschikbaar zijn, worden de begin- en eindperiode van de typen hieronder daarom tussen haakjes aangegeven. In een aantal gevallen is de beschikbare informatie ontoereikend om een periode van toename of afname vast te kunnen stellen.

¹¹⁶ Een voorbeeld is een graf in Ezinge met een ¹⁴C-datering tussen 211 en 400 n.Chr. (gekalibreerd); in het graf bevond zich een complete beker in Wierumstijl uit de 1e of begin 2e eeuw (Nieuwhof 2015, 406).

	Mierum	V4a	V4b	V4c	Gw6a	Gw6b	Ge6	Gw7a	Gw7b	Ge7	V4c	V4d	K3b	K4b	K4c	K5a	S1	Gw6c	Gw6a	Ge8	V5a	V5b	Gw6b	K4b-faat	K4c-faat	K5b	K6a	Gr9a	Ge9	V6	S2	G9b	K5c	G9c	G9d	K6b	K5a					
Wierum	1	2	1	1	1	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2		
V4a	1				1	1	1	1																																		
V4b	2				1	1	2			2	1	1	1	1	3							1	1																			
V4c	1																																									
Gw6a	1	1	1		4	3	2	2	3	7	2	5	8	3	3	1	1	1	1	1	2		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	
Gw6b	1	1	1		4	5	2	3	3	4	2	4	2	2	1	1	2				2			1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
Ge6	2	1	2		3	5	1	3	3	4	4	3	5	3	3	1				4	4	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
Gw7a		1			2	2	3	1	2	1	1	1	2		1	1	1	1	1	1	2			1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Gw7b	2				2	3	3	1	3	2		1	3	1	2	1	2	2			2			1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Ge7					3	3	3	2	3	2	1	1	3	1	2	1	1				1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
V4c	2	2			2	4	4	1	2	2		3	3	3	2	1	1	1	1	1	3	1		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
V4d	1	1	1		2	4	1	1	1		2	2									1		1																			
K3b	1	1	1		5	2	3	1	1	1	3	2									1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
K4b	1	1	1		6	4	5	2	3	3	7	2	5								3	3	3	1	5	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
K4c	1	1	3	1	3	2	3	1	1	3											2	1																				
K5a					3	2	3	1	2	2	2		1	3	1						3	1	2	1																		
S1					1	1	1	1	1	1	1	1	1	3	1	3					1																					
Gw6c					1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1						1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
Gw6a					3	2	4	1	2	1	3		2	5	2	2					1	1	2		1	2	1	2	2	2	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Ge8					1																1	2																				
V5a		1			2	2	4	2	2		3		1	2	1	1					1	2		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
V5b		1																																								
Gw6b					1	1				1	1	1	1																													
K4b-faat																																										
K4c-faat					1	1	2	1	1		1	1	1	1	1	1																										
K5b					1	1	1	1	1		1	1	1	1	1	1																										
K6a					1	1	1	2	1		1	1	1	1	1	1																										
Gr9a					1	2	2	1	2	3	1	2	2	2	1	1	1																									
Ge9					1	1	1	1	1	1	2		1	1	1	2																										
V6						1	1	1	2		1	3																														
S2																																										
G9b					1	1	1	1	1		1	2	2																													
K5c					1	1	1	1	1		1	1	1																													
G9c																																										
G9d																																										
K6b																																										
K5a	2				2	1	3	1	4	2	4		2	4	2	2	1	1	3		2																					

Figuren

Aardewerk is afgebeeld per type of aardewerkvorm (fig. 6.8-6.44) en per context (fig. 6.45-6.62). In de afbeeldingen per aardewerktype en -vorm is gekozen voor aardewerk dat het vormenspectrum zo volledig mogelijk weergeeft. De figuren met aardewerk per context die op de typebeschrijvingen volgen, beelden de grotere stukken uit een context zo volledig mogelijk af. Romeinse importen zijn waar mogelijk toegevoegd. De tekeningen (meestal van de tweede auteur, soms ook uit publicaties) zijn hier en daar aangevuld met foto's. Bij uitzondering zijn ook illustratieve foto's van potten zonder tekening afgebeeld. Alle aardewerk is afgebeeld op schaal 1:4. Nummers zijn contextnummers en verwijzen naar grondsporen, structuren of vakken. Vondstnummers zijn meestal niet bekend.

fig. 6.6a Kruistabel met alle voor Noord-Holland gedefinieerde typen in chronologische volgorde (op de horizontale as van links naar rechts; op de verticale as van boven naar beneden), en associaties van aardewerktypen die samen in dezelfde contexten zijn aangetroffen. Grijs: één tot enkele malen, donkergrijs: 5-7 maal, groen: meer dan 7 maal geassocieerd (tabellen A. Nieuwhof).

fig. 6.6b Aardewerktypen in de vijf besproken vindplaatsen, in chronologische volgorde (DOR: Uitgeest-Dorreegeest, OOS: Castricum-Oosterbuurt; WP: Schagen-Witte Paal; MUG: Schagen-Muggenburg; DBB: Den Burg-Beatrixlaan).

	DOR	OOS	WP	MUG	DBB	
Wierum	x		x		x	tot begin 2e eeuw
V4a	x	x	x		x	
V4b	x	x	x		x	
K4a	x	x	x			
Gw6a	x	x	x	x	x	2e-3e eeuw
Gw6b	x	x	x	x	x	
Ge6	x	x	x	x	x	
Gw7a	x	x	x	x	x	
Gw7b	x	x	x	x	x	
Ge7	x	x	x	x	x	
V4c	x	x	x	x	x	
V4d	x	x	x	x	x	
K3b	x	x	x	x	x	
K4b	x	x	x	x	x	
K4c	x	x	x	x	x	
K5a	x	x	x	x	x	
S1	x	x	x	x	x	
Gw6c	x	x	x	x		3e-begin 4e eeuw
Gw8a	x	x	x	x	x	
Ge8	x	x	x	x		
V5a	x	x	x	x	x	
V5b	x		x	x		
Gw8b	x	x	x	x	x	
K4b-laai		x	x	x		
K4c-laai	x	x	x	x		
K5b	x	x	x	x	x	eind 3e-4e eeuw
K6a	x	x	x	x	x	
G9a	x	x	x	x	x	
Ge9	x	x	x	x		
V6		x	x	x		
S2	x	x				
G9b	x	x	x	x		
K5c		x		x	x	
G9c	x	x	x	x	x	
G9d	x	x		x		
K6b	x			x		

Gladrandige vormen (G-typen)

Binnen de grote groep gladrandig aardewerk worden nauwmondige (Ge) en wijdmondige (Gw) vormen onderscheiden.

NH.Gw6

Type Gw6 komt in Taayke's typologie van Westergo en Oostergo voor in drie varianten (Gw6a, -b en -c), elk met een iets andere rand- en halsvorm. Er is geen verschil in datering tussen deze varianten. In Noord-Holland komen deze vormen ook voor, maar daarnaast kunnen er andere varianten van dit aardewerk worden onderscheiden, met verwante maar toch verschillende rand- en potvormen. Die varianten passen in de oostelijke traditie. In deze Noord-Holland-typologie worden de vormen die overeenkomen met Taayke's gelijktijdige subtypen West./Oost.Gw6a, -b en -c samengevoegd tot één type: NH.Gw6a. De varianten die in de oostelijke traditie passen krijgen de code NH.Gw6b. Tot dit type rekenen we nog een derde en later subtype, Gw6c, dat in Noord-Nederland zo weinig voorkomt dat het daar geen eigen aanduiding heeft gekregen.

NH.Gw6 omvat wijdmondige, middelgrote tot grote potten met een meestal verdikte, in doorsnede driehoekige of afgeknot driehoekige, soms rechthoekige rand. De grootste omvang van de potten ligt boven het midden; de bodem is vlak en tamelijk smal. De bovenzijde is vaak goed afgewerkt en glad of mat, terwijl de onderzijde vaak is besmeten. De kleur van het aardewerk is in de regel licht: oker, beige of grijsbruin.

NH.Gw6a

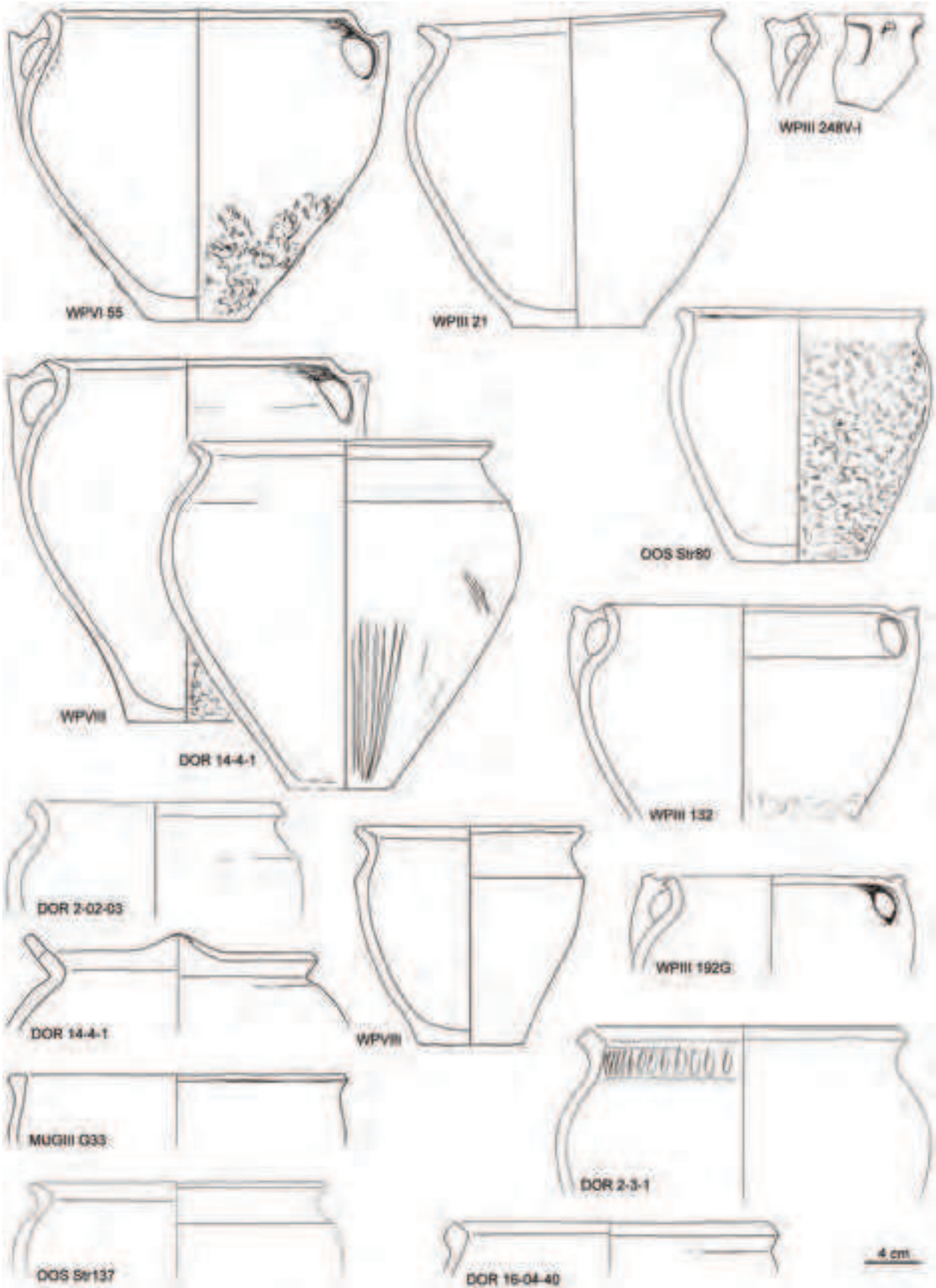
Type Gw6a bestaat uit middelgrote tot grote potten met een korte hals (fig. 6.7, 6.47, 6.50, 6.53, 6.56 en 6.60). De potvorm is variabel: zowel lage brede als hoge bolle of slanke potten komen voor. De soms uitstaande maar meestal uitgebogen rand is vaak verdikt, min of meer driehoekig in doorsnede en gefacetteerd: soms slechts eenmaal, waardoor de rand aan de buitenkant schuin is afgeplat, vaker tweemaal of driemaal, zodat de rand ook aan de binnenkant verschillende facetten laat zien. Bij late exemplaren kan de bovenzijde van de driehoekige rand enigszins bol zijn, misschien geïnspireerd door de randvorm van type Gw8 (zie hieronder).¹¹⁷ Bij veel potten vormen de schouder en de hals een concaaf geheel, een ogenshijnlijke uitholling onder de rand aan de buitenzijde, die via een schouderafzet of -knik overgaat in de buik van de pot. Sommige exemplaren hebben in plaats van een concave een conische hals (zie fig. 6.7: 14-4-1). Een groot deel van de potten heeft twee oren, die geplaatst zijn van de rand tot de schouder; de oren zijn meestal puntig tot knopvormig uitgetrokken. De rand is soms op enkele plaatsen naar buiten uitgetrokken. Versiering is ongewoon bij dit type.

NH.Gw6a verenigt de Friese subtypen Gw6a, -b en -c. Het is algemeen in alle Noord-Hollandse vindplaatsen en in Friesland, maar komt meer naar het oosten slechts bij uitzondering voor.¹¹⁸ De latere bolle randen komen in Noord-Nederland niet voor.

Datering | West. (50)100-250(300); Wijnaldum: 100-250(300). Begin: samen met Wierumstijl-aardewerk, K4a, V4a; vroege ¹⁴C-datering DOR Waterput 19-1: 55-134 n.Chr. Hoofdperiode: zeer vaak met Gw6b, V4c, K3b, K4b (zie fig. 6.47), vaak met Ge6, G7, Gw8a, V4d, V5a, K4c en K5a; af en toe samen met Romeins importaardewerk geleverd,

¹¹⁷ Zie bijvoorbeeld ook Woltering 2017, fig. 3.7e: 1 en 12.

¹¹⁸ Bijvoorbeeld in Ezinge: Nieuwhof 2014, fig. 38: 943-2252, 987-2440.

ruwwandig, grijs). Eind: eenmaal met de late typen Gw8b, G9a, G9b, Ge9, Gw8b, K4b-laai en K4c-laai, K5c en K6a.

Conclusie datering | 100-250(300) n.Chr.

N.B. Randscherven met oren van dit type zijn sterk en worden regelmatig ook in jongere contexten gevonden. Er moet echter rekening mee worden gehouden dat ze daar door opspit in terecht zijn gekomen (zie bijvoorbeeld [fig. 6.60](#)).

NH.Gw6b

De potten van subtype NH.Gw6b zijn meestal grote, en vergeleken met Gw6a relatief hoge potten met een schuin uitstaande hals ([fig. 6.8](#), [6.48](#) en [6.56](#)). De bij Gw6a algemene concave, doorlopende schouder-hals ontbreekt. De randvorm lijkt op die van Gw6a en is twee- of driemaal afgestreeken, in doorsnee driehoekig of afgeknot driehoekig van vorm. De buik is meestal rond; soms is er een hoge wandknik, zodat de pot een Z-vormig wandprofiel heeft. Oren, die slechts zelden voorkomen, zijn op de schouder geplaatst en niet vanaf de rand, zoals bij Gw6a.

Dit type komt voor in alle besproken Noord-Hollandse vindplaatsen, zij het in kleinere hoeveelheden dan Gw6a. Deze vorm komt in Friesland af en toe voor,¹¹⁹ maar we kennen hem vooral uit Groningen en Drenthe: NH.Gw6b komt overeen met de typen Gr.Gw6a en Dr.Gw6a. NH.Gw6b kan gezien worden als de directe opvolger van de Gw-vormen in de Wierumstijl. Dit type past in de boven beschreven *nordseeküstennahe Fundgruppe*, met hoekige vormen en Z-vormige wandprofielen. Deze stijl heeft overal in het kustgebied de randvorm beïnvloed, ook die van West.- en Oost.Gw6 en NH.Gw6a.¹²⁰ In NH.Gw6b is ook de vorm van de potten overgenomen.

Datering | Dr. en Gr. 100-250(300). Begin: samen met Wierumstijl, V4a en V4b. Hoofdperiode: ¹⁴C-datering uit DOR Waterput 18-1: eind 1e-begin 3e eeuw. Vaak met Gw6a, Ge6, V4c en K4b en regelmatig met G7, Gw8a, V5a, K4c en K5a; af en toe met Romeins importaadewerk (ruwwandig en grijs). Eind: enkele keren samen met Gw6c, G9a en -b, Ge9, K4c-laai, K5c en K6a.

Conclusie datering | (100)150 250(300) n.Chr.

NH.Gw6c

Dit subtype lijkt zich te hebben ontwikkeld uit de NH.Gw6a/b-vormen ([fig. 6.9](#) en [6.60](#)). De korte tot zeer korte hals is vrijwel verticaal of neigt naar binnen. De driehoekige rand van Gw6a en Gw6b is nog herkenbaar, maar de rand is in doorsnede sterk afgeknot tot bijna blokvormig of juist puntig. Sommige blokvormige randjes zijn iets naar buiten gekanteld. De schouder is vaak opvallend vlak; dat doet vermoeden dat de potten groot waren, maar er zijn ook kleine potten met deze randvorm. Complete vormen zijn niet bekend.

Een klein aantal exemplaren van dit type is bekend uit MUG, WP, OOS en DOR. In Noord-Nederland komen ze vrijwel niet voor. In Wijncaldum bevindt zich een soortgelijke randscherf in een sloot met een contextdatering tussen 420 en 565, maar dat

fig. 6.7 (links) Type NH.Gw6a (tekeningen F. Diederik).

119 Mondelinge mededeling E. Taayke (Oldehove); niet afgebeeld in Taayke 1996a.

120 Taayke 2020a, 51.

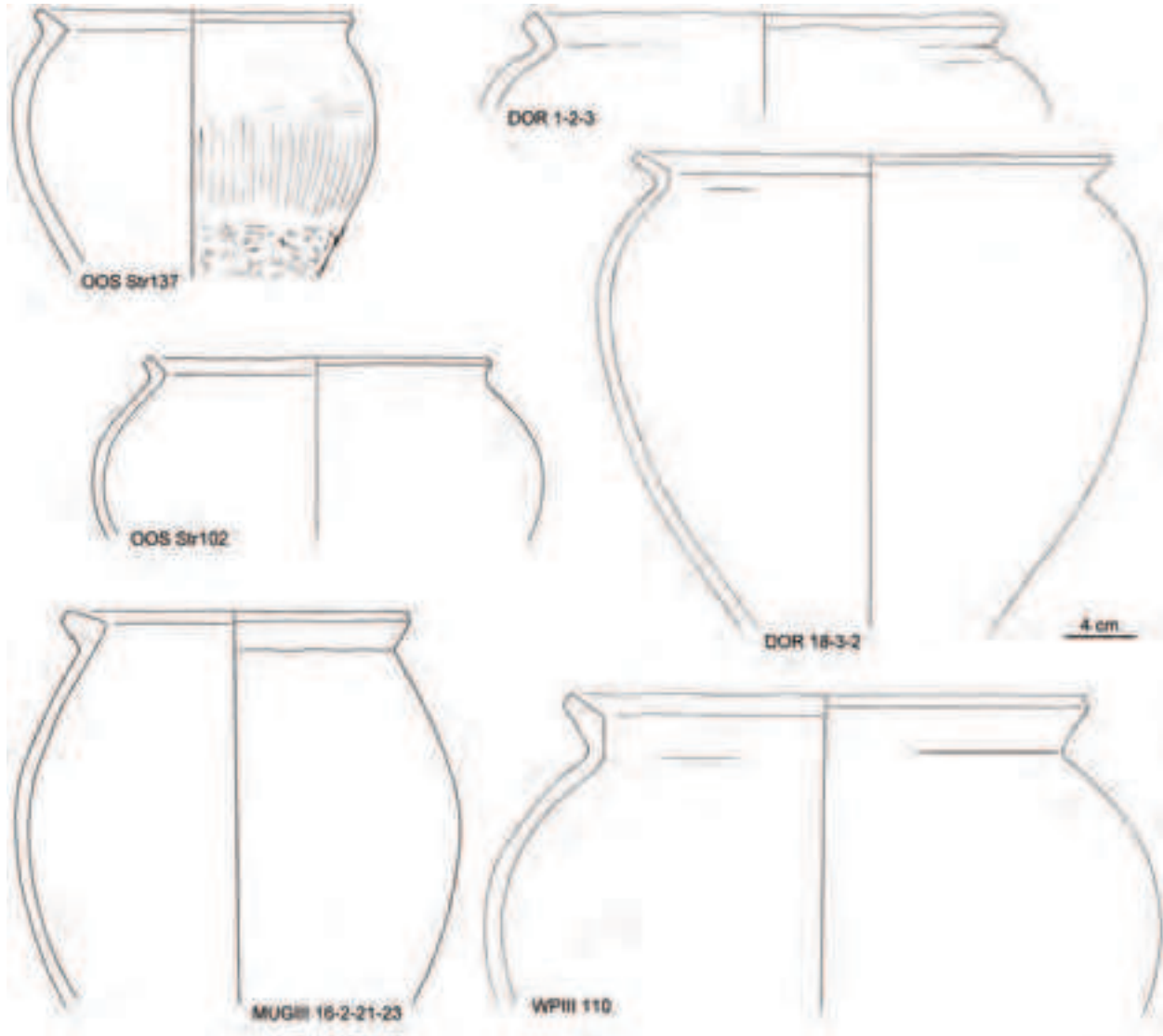

fig. 6.8 Type NH.Gw6b (tekeningen F. Diederik).

lijkt rijkelijk laat voor dit type.¹²¹ Blokvormige randen komen ook af en toe voor in het kustgebied van Nedersaksen.¹²²

Datering | Begin en hoofdperiode: enkele malen met midden-Romeinse typen, tweemaal met Gw7b; ook samen met Romeins aardewerk (grijs). Eind: samen met Gw8b, G9a, -b en -d, Ge9, K4b-laait en K4c-laait, K5c en K6a.

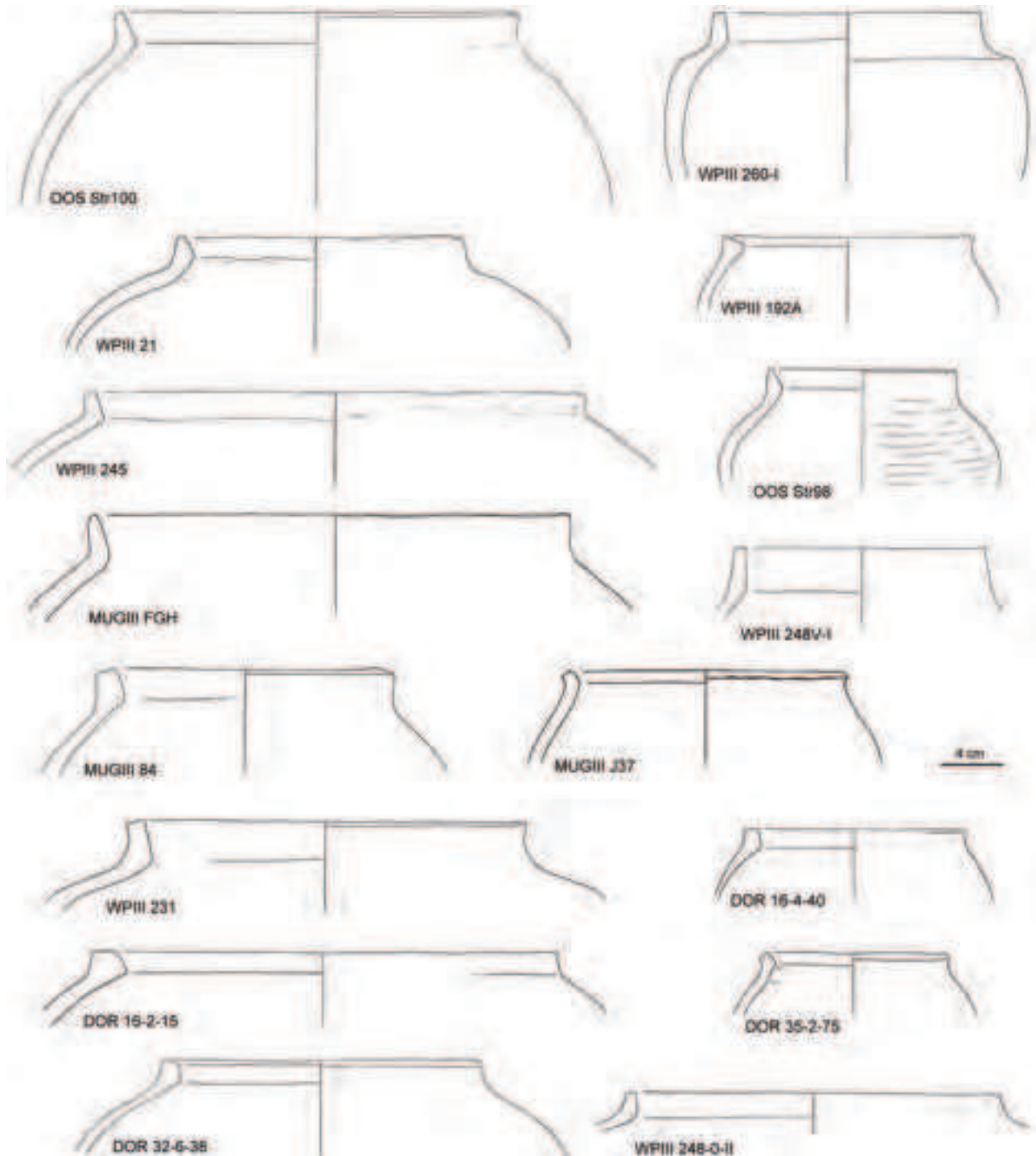
Conclusie datering | (150)200-300(350) n.Chr.

NH.Ge6

Type Ge6 beslaat een groep kleine tot middelgrote, nauwmondige potten, waarvan de grootste diameter zich bevindt op of boven het midden van de pot; de potvorm is slank of bol (fig. 6.10, 6.48-6.49, 6.51-6.52, 6.54, 6.56 en 6.60-6.61). De vorm van rand, hals en schouder lijkt meestal op die van NH.Gw6a, maar potten met uitstaande randen boven een bolle schouder, zoals bij NH.Gw6b, komen ook voor. De naar buiten gebogen of uit-

¹²¹ Taayke 2020b, 92, fig. 4.19: 7448.b.

¹²² Bijvoorbeeld Eichfeld & Nösler 2019, fig. 14 (contextdatering 1e-4e/5e eeuw).

staande korte hals gaat vaak via een schouderafzet over in de wand. De meeste potten hebben twee oren, die vrijwel altijd tot een punt zijn uitgetrokken, zoals die van Gw6a, en geplaatst van de rand tot de schouder van de pot. De afwerking van de potten is variabel. Sommige potten (vooral de kleine formaten) zijn slordig vormgegeven en slecht afgewerkt, andere zijn juist glad of gepolijst.

Er zijn relatief veel complete nauwmondige potten, afkomstig uit vermoedelijk rituele contexten. Abbink vermoedt dat de slordige kleine exemplaren speciaal

fig. 6.9 Type NH.Gw6c (tekeningen F. Diederik).

fig. 6.10 Type NH.Ge6 (tekeningen F. Diederik; foto's Huis van Hilde, Castricum en A. Nieuwhof).

werden gemaakt voor ritueel gebruik.¹²³ Dit type is bekend uit alle beschreven vindplaatsen. Kleine exemplaren van dit type zijn in Noord-Nederland uitzonderlijk,¹²⁴ maar in Noord-Holland komen ze regelmatig voor, vooral in de omgeving van Schagen.

Datering | West. (100)150-250(300); Wijn. 100-250. Begin: samen met Wierumstijl, V4b en V4c. Hoofdperiode: ¹⁴C-datering uit DOR Waterput 18-1: eind 1e-begin 3e eeuw. Vaak tot zeer vaak samen met Gw6a en -b, G7, Gw8a, V4c en -d, V5a, K4b, K4c en K5a; ook af en toe met Romeins import aardewerk (ruwwandig en gladwandig). Eind: af en toe samen met Gw8b, V5b, G9a en -b, Ge9, V6, K4c-laag, K5c en K6a.

Conclusie datering | 100-(250)300 n.Chr.

¹²³ Abbink 1999, 342-346.

¹²⁴ Taayke 1996a, I, fig. 44: 19-21; IV, fig. 30: 3-4.

NH.Gw7

Type Gw7 is een groep relatief dunwandige, zeer goed afgewerkte, gladde of gepolijste en reducerend gebakken potten; potten zijn zelden besmeten. Magering is vaak niet of nauwelijks waarneembaar. De potten zijn gemiddeld wat kleiner dan die van type Gw6. De vormgeving is gebaseerd op subtype Gw6a. Veel van het aardewerk in Muggenburg en Witte Paal is verbrand, waardoor de oorspronkelijke kleur niet meer is vast te stellen (zie bijvoorbeeld [fig. 6.56](#)).

NH.Gw7a

Dit zijn middelgrote potten die wat betreft de vorm meestal overeenkomen met subtype NH.Gw6a, soms met Gw6b ([fig. 6.11](#), [6.49](#) en [6.54](#)). Oren komen regelmatig voor. Er is één exemplaar met versiering.

Dit subtype komt voor in alle besproken vindplaatsen. In Friesland is het vooral in Westergo talrijk, maar in Oostergo in mindere mate.¹²⁵ In Groningen en Drenthe komt ook gepolijst aardewerk voor, maar zijn alleen *situlae* (K-vormen) volledig reducerend gebakken.

Datering | West. en Oost. 100-250(300). Begin: niet samen met Wierumstijl of K4a, wel met V4a. Hoofdperiode: vaak met Gw6a en -b, Ge6, Ge7, V5a, K4b; ook met Romeins aardewerk (ruwwandig, geveerd, gladwandig, grijs en amfoor (III)), en met een fibula van type 71 (IIId-III).¹²⁶ Eind: samen met een munt van Aemilianus (vanaf 253) en met Gw6c, G9a en -b, Ge9, V6, K4b-laait en K4c-laait, K5c en K6a.
Conclusie datering | (100)150-300 n.Chr.

NH.Gw7b

Bij subtype Gw7b is de rand- en halsvorm sterker geprofileerd dan bij Gw6a en -7a ([fig. 6.12](#), [6.45](#) en [6.48](#)). Randen zijn vaak drie- of zelfs viermaal gefacetteerd. De facetten zijn soms hol, vooral bij de latere vormen binnen dit type, zodat een soort dekselgeul ontstaat. De hals is meestal concaaf en soms diep uitgehold. Oren komen minder vaak voor dan bij Gw7a. Versiering in de vorm van rijen puntjes op de schouderknik of op de rand komt soms voor. Eenmaal is er een met indrukken versierde ribbel op de schouder. Dit subtype komt in Noord-Holland voor in alle besproken vindplaatsen. In Friesland is het bekend uit Westergo, maar in Oostergo is het zo zeldzaam dat het daar geen eigen subtype is. Het ontbreekt in Groningen en Drenthe.

Datering | West. 100-250(300). Begin: tweemaal samen met Wierumstijl. Hoofdperiode: ¹⁴C-dateringen uit DOR waterputten 18-1 en 31-1: eind 1e-begin 3e eeuw. Vaak samen met Gw6a en -b, Ge6, Ge7, Gw8a, V4c, V5a, K3a, K4b en K5a; ook met Romeins aardewerk (gladwandig, ruwwandig en grijs). Eind: met Gw6c, G9a en -b, Ge9, V6, K4b-laait en K4c-laait, K5c, en K6a en -b.

Conclusie datering | 100-(250)300 n.Chr.

NH.Ge7

Ge7 is de gepolijste en donkere versie van Ge6 ([fig. 6.13](#), [6.48](#), [6.50](#), [6.56](#) en [6.57](#)). De

fig. 6.11 (volgende pagina links)

Type NH.Gw7a (tekeningen F. Diederik en (MUGI) uit Abbink 1999; foto's Huis van Hilde, Castricum).

¹²⁵ Taayke 1996a, IV, 124.

¹²⁶ Voor het fibulatype, zie Heeren & Van der Feijst 2017; voor de datering, zie hoofdstuk 8.

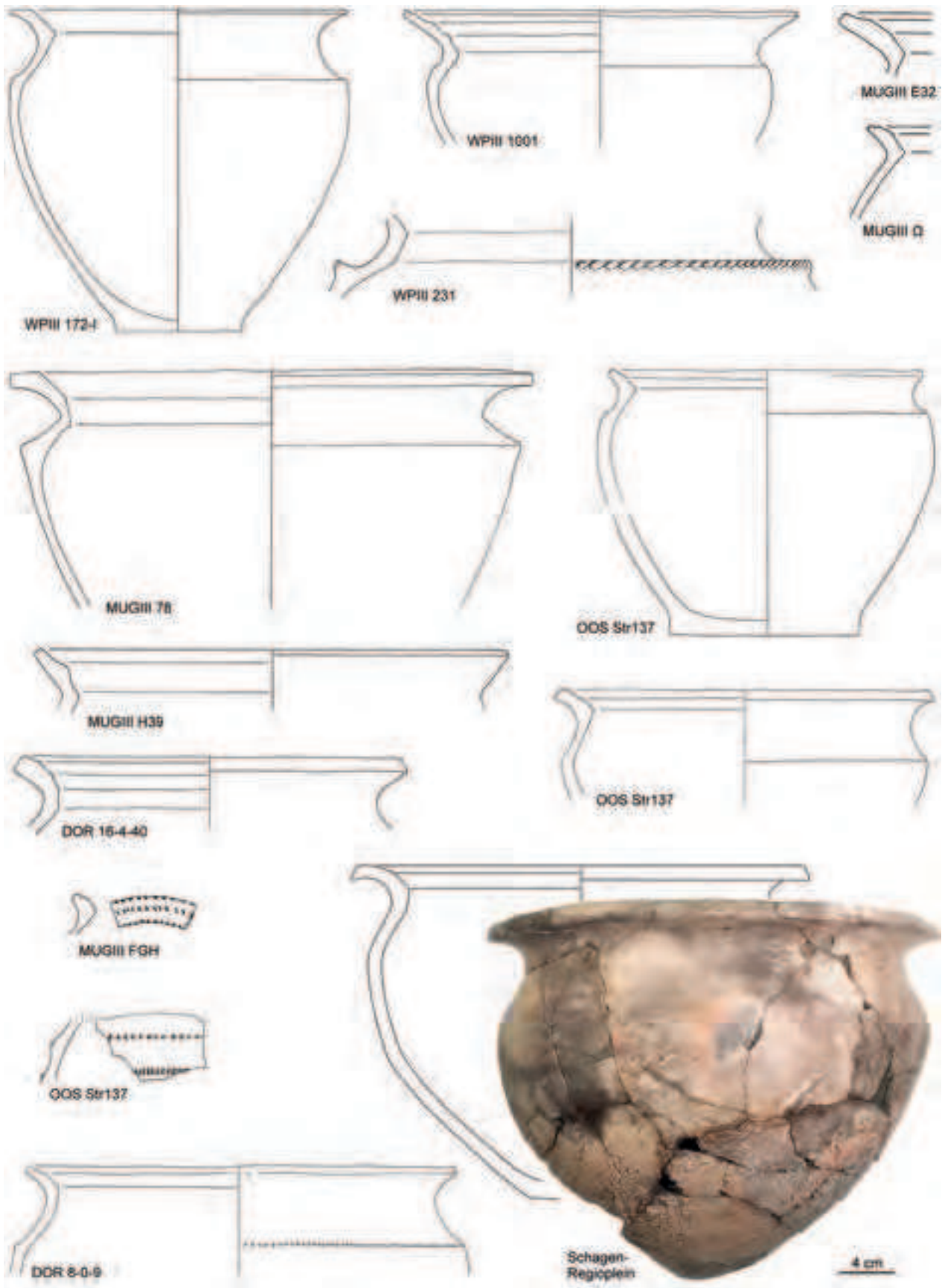

fig. 6.12 (vorige pagina rechts)
Type NH.Gw7b. Rechtsonder een verbrand exemplaar met besmeten onderzijde uit Schagen-Regio-plein (zie figuur 6.3) (tekeningen en foto F. Diederik).

vorm van de rand lijkt op die van Gw7; soms zijn de facetten enigszins hol, zoals bij Gw7b. Een reducerend gebakken en gepolijst deksel dat mogelijk bij een Ge7 pot heeft gehoord, is gevonden in Muggenburg III (fig. 6.13). Er is vaak een schouderafzet, eenmaal een klein ribbeltje met een rij puntindrukjes. Oren zijn zeldzaam. Dit subtype komt in Noord-Holland voor in alle besproken vindplaatsen, en in Friesland in zowel Westergo als Oostergo.

Datering | West. en Oost. 100-250(300). Begin en hoofdperiode: vooral samen met Gw6a en- b, Ge6, Gw7, V4c, K4b, ook met Romeins aardewerk (grijs en ruwwandig). Eind: samen met Gw8b, G9a, Ge9, V6, K6a.

Conclusie datering | (100)150-250(300) n.Chr.

NH.Gw8

Binnen type NH.Gw8 worden twee subtypen onderscheiden, die overeenkomen met de typen Gw8a en Gw8b in Taayke's typologie van Oostergo. Ze ontbreken in de oorspronkelijke typologie van Westergo, maar maken wel deel uit van de aangevulde Westergo-typologie van Wijnaldum, dat pas in het begin van de 4e eeuw werd verlaten. Gw8 begint dus later in de Romeinse tijd dan G6 en G7.

NH.Gw8 is het typologische vervolg op NH.Gw6b. NH.Gw8-potten hebben een vergeleken met Gw6b langere, trechtersvormige, vaak afgeronde mondopening, die karakteristiek is voor de Driesumstijl. De schuine of verticale hals is recht of soms iets hol, de uitstaande rand is rond of afgeplat, maar minder hoekig dan Gw6. De grootste diameter bevindt zich hoog op de pot en kan de vorm aannemen van een ronde schouderknik, zoals ook voorkomt bij sommige exemplaren van type NH.Gw6b. Op de NH.Gw8 potten komt soms een schouderafzet voor zoals we die kennen van Gw6a, een element dat ontbreekt op de Noord-Nederlandse equivalenten.

NH.Gw8a

Dit zijn middelgrote tot grote potten met een lange, uitstaande hals met een hoogte van circa 2,5-3,5 centimeter (fig. 6.14, 6.52, 6.56, 6.58 en 6.60). De rand is meestal iets driehoekig verdikt en aan de bovenkant afgeschuind of afgerond. De overgang van de mondopening naar de binnenkant is rond of geknikt. Oren zijn zeldzaam; indien aanwezig zijn het dezelfde puntige oren als bij eerdere typen, maar laag geplaatst zoals bij NH.Gw6b. De afwerking varieert van slordig tot zeer goed; kleuren zijn vaak donker. Potten van het type Gw8a zijn in MUG en WP algemeen, iets minder in DOR, OOS en DBB.¹²⁷ In de typologie van Oostergo en Wijnaldum is dit eveneens type Gw8a. In de Groningse typologie is het Gr.Gw6b, in Drenthe Dr.Gw6b en Gw6c.

Datering | Oost. (150)200-300(350); Gr.Gw6b (= NH.Gw8a en -b): (150)200-350(400). Begin en hoofdperiode: ¹⁴C-datering uit DOR Waterput 18-1: eind 1e-begin 3e eeuw. Hoofdperiode: vaak samen met Gw6a en -b, Ge6, Gw7b, G9a, Ge9, V4c, V5a, K3a en -b, K4b, K4c en K5a; ook samen met Romeins aardewerk (ruwwandig, grijs, TS en wijnkruik Nb62 (IIc-III)). Eind: meermalen samen met G9b en -c, V6, K4c-laag, K5c, K6a en S2.
Conclusie datering | (150)200-300(350) n.Chr.

NH.Gw8b

Dit type omvat grote tot zeer grote potten met een dikke wand en een halshoogte van meer dan circa 3,5 centimeter (fig. 6.15, 6.57, 6.59-6.62). De randen zijn niet of nauwelijks verdikt of langgerekt driehoekig in doorsnede. Oren komen niet voor. De potten zijn vaak goed afgewerkt, maar zeer grove en ruwe potten zijn niet ongewoon. Sommige randen zijn afgeknot en doen denken aan type NH.Gw6c (bijvoorbeeld OOS Str98). Dit subtype komt voor in alle besproken vindplaatsen, maar het is minder algemeen dan Gw8a.

Datering | Gr.Gw6b: (150)200-350(400); Oost.Gw8b: (150)200-350(400). Begin: soms samen met Gw6a, Ge6, Ge7, V4d, V5a, K4b. Hoofdperiode: vaak met G9a, verder met

fig. 6.13 (links) Type NH.Ge7 met een mogelijk bijbehorend deksel uit Schagen-Muggenburg (depotnr. 9272-04) (tekeningen F. Diederik; foto's Huis van Hilde, Castricum).

127 In Den Burg-Beatrixlaan zijn Gw8-achtige vormen gevonden in hutkom S59.1 in woonplaats VIII (zie Woltering 2017, fig. 3.10c: 12-14).

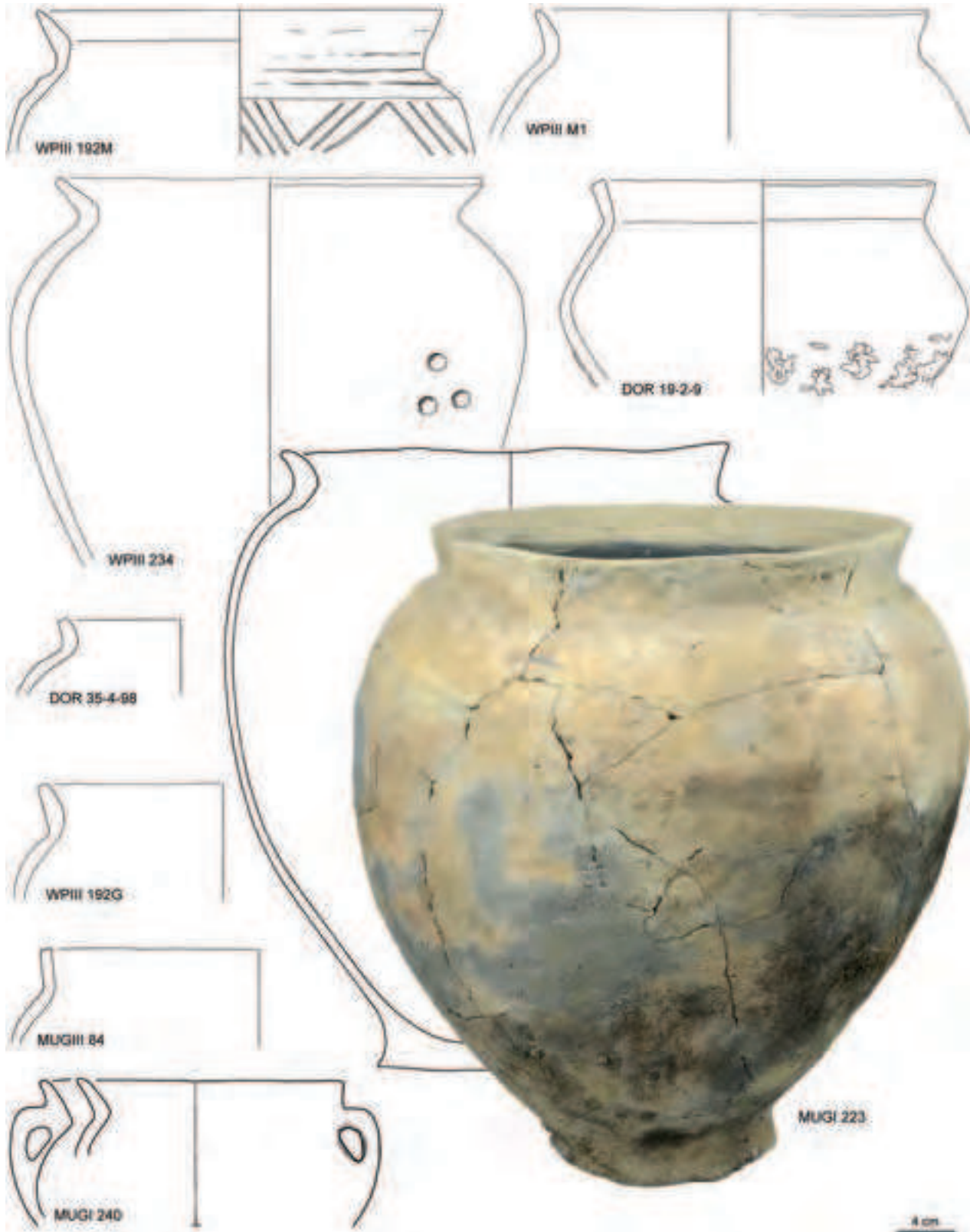
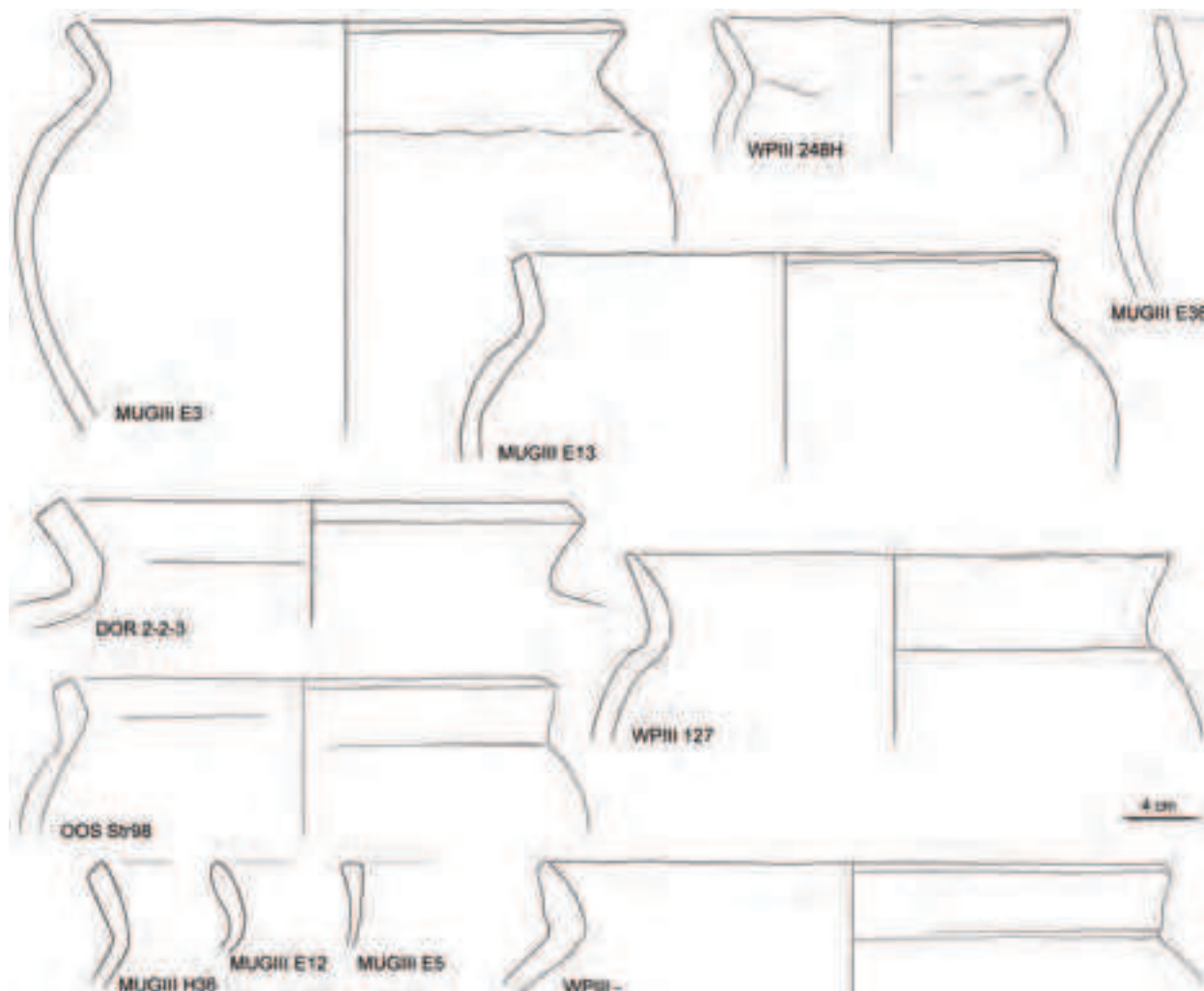

fig. 6.14 Type NH.Gw8a (tekeningen F. Diederik en (MUGI) uit Abbink 1999; foto Huis van Hilde, Castricum).

Gw6c, Ge8, Ge9, V6 en S2; ook samen met Romeins aardewerk (grijs, TS (IIIb) en spreukbeker (vanaf IIIc)), met fibulae van type 71 (IIId-III) en schijffibula (IIId-IIIc), en met antoniniani (IIIc-d). Eind: samen met G9c.

Conclusie datering | 200-350(400) n.Chr.

NH.Ge8

Dit zijn nauwmondige, kleine tot middelgrote potten met een schuin uitstaande, meestal hoge hals (fig. 6.16, 6.53, 6.58-6.59 en 6.62). Voor zover dat kan worden vastgesteld zijn ze bol of biconisch. De randvorm is zoals bij Gw8. Oren, indien aanwezig, bevinden zich op de schouder. De potten zijn vaak goed afgewerkt, soms gepolijst, en donker van kleur. Eénmaal is de schouderafzet versierd met een rij indrukjes.

Potten van dit type komen voor in MUG, WP, OOS en DOR. De biconische vorm is bekend uit vele plaatsen in Noord-Nederland en Noord-Duitsland. Dit type wordt vaak aangeduid als 'type Eddelek', naar een van de Duitse vindplaatsen.¹²⁸ Dat wil echter niet zeggen dat deze potten uit het Duitse kustgebied afkomstig zijn. De Noord-Hollandse vondsten zijn naar alle waarschijnlijkheid lokaal gemaakt, vermoedelijk met

¹²⁸ In navolging van Tischler 1956, 46.

fig. 6.15 Type NH.Gw8b (tekeningen F. Diederik).

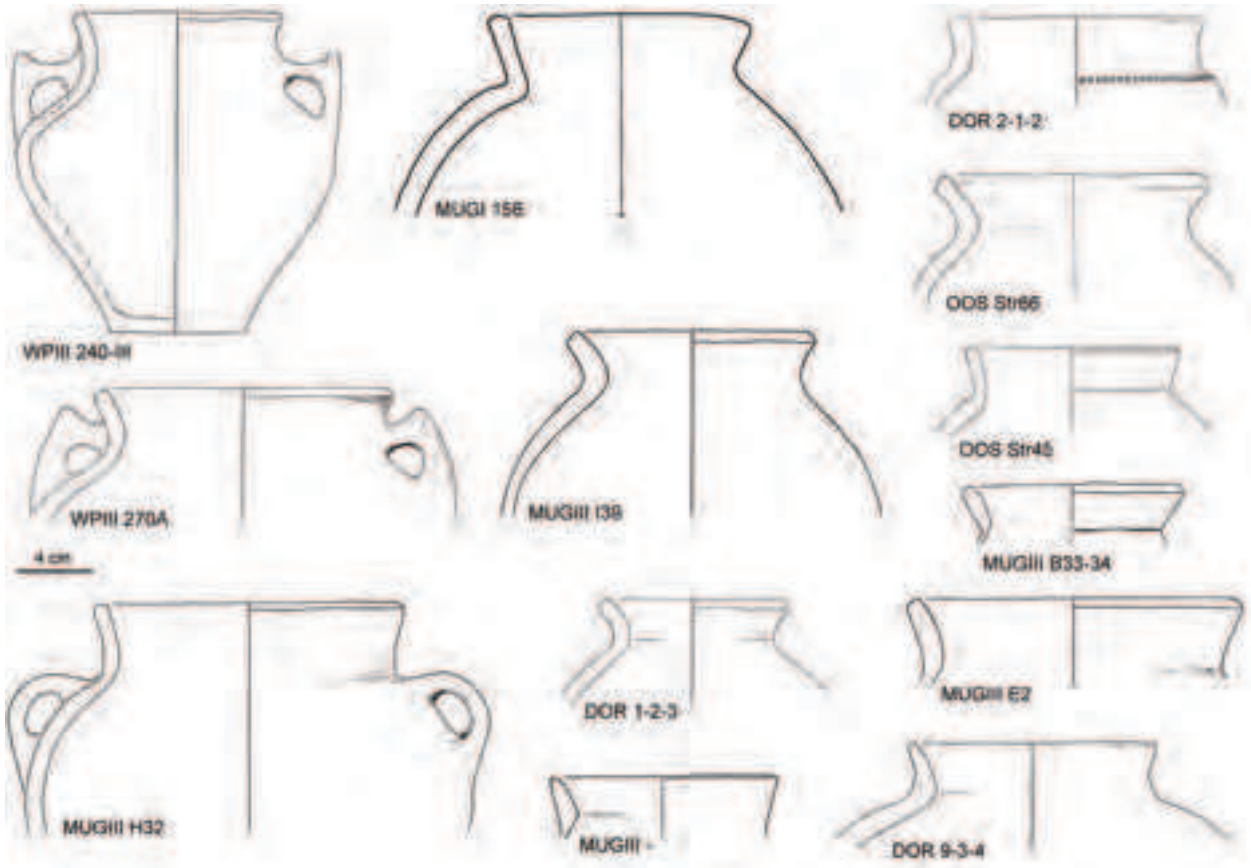

fig. 6.16 Type NH.Ge8 (tekeningen F. Diederik en (MUG1) uit Abbink 1999).

uitzondering van een compleet exemplaar uit Muggenburg; dat heeft wel de puntige oren die in Friesland en Noord-Holland gebruikelijk zijn, maar is als een van de weinige vormen in Noord-Holland met grof steengruis gemagerd (fig. 6.53). De overeenkomstige typen Gr.Ge6 en Dr.Ge6 zijn vrij kleine, biconische vormen, soms met een ribbel op de overgang van hals naar schouder.

Datering | Oostergo: (150)200-300(350). Dit type is samen gevonden met Gw8a en -b, G9a, Ge9 en K4b; ook met Romeins aardewerk (TS IIId-III), ruwwandig en gladwandig). Eind: G9c en S2.

Conclusie datering | (150)200-300(350)n.Chr.

NH.G9

In de Laat-Romeinse tijd verdween in Noord-Nederland het onderscheid tussen wijdmondige en nauwmondige potten. In Noord-Holland is dat echter niet het geval. Naast een grote, variabele groep min of meer wijdmondige potten is er een kleine groep nauwmondige potten die de traditie voortzet. In de typologie van Noord-Nederland komen de NH.G9-vormen alleen voor in Drenthe (Dr.G7a-d), dat in de 4e eeuw bewoond bleef, en een klein aantal in Groningen (Gr.G7). Exemplaren van dit type zijn ook gevonden in Wijnaldum, waar ze worden gedateerd net voor en na het bewoningshiaat (circa 325-425 n.Chr.).¹²⁹ Het is opmerkelijk dat alle Dr.G7-typen ook te vinden zijn in

¹²⁹ Taayke 2020a: Wijn. G9 is hier NH.G9a (= Dr.G7a), gedateerd in de 4e eeuw, vóór het bewoningshiaat; 2020b: type Wijn. A1 omvat NH.G9b en -c (= Dr.G7b en -c), gedateerd ná het bewoningshiaat.

Noord-Holland, zij het in wisselende aantallen. Het zijn hieronder de typen NH.G9a tot G9d. Voor Noord-Holland is daar nog een laat nauwmondig type, Ge9, aan toegevoegd.

NH.G9a

Potten van dit type hebben een S-vormig profiel en een naar buiten buigende hals (fig. 6.17, 6.58 en 6.60-6.61). De schuin afgestreeken of enigszins afgeronde platte rand is lang en heeft evenwijdige zijden of is iets verdikt. De randvorm kan lijken op die van Gw8b, maar de hals is duidelijk concaaf. De potten zijn meestal goed afgewerkt. Sommige exemplaren hebben een scherpe schouderknik of -afzet, iets wat in Noord-Nederland niet voorkomt bij dit type. Exemplaren van dit type zijn bekend uit alle besproken Noord-Hollandse vindplaatsen.¹³⁰

Datering | Dr.G7a: 300-400. Begin en hoofdperiode: gevonden met G6, G7, Gw8a, K4b-laai, Gw6c en vooral Gw8b en V4d; daaronder zijn enkele zeer grove exemplaren (bijvoorbeeld fig. 6.61). Ook gevonden met Romeins aardewerk (grijs, TS, gladwandig, dolia en ruwwandig) en met meloenkralen. Eind: samen met G9c, Ge9, V6.

Conclusie datering | (250)300-400 n.Chr.

NH.G9b

Dit zijn kleine en middelgrote potten met een concave hals die rechtop staat of iets naar buiten buigt (fig. 6.18). De rand is min of meer afgerond en heeft vaak een randlip. Een aantal potten heeft een schouderafzet. Dit type is minder algemeen dan G9a; het komt voor in MUG, WP, OOS en DOR.

Datering | Dr.G7b: vanaf (300)350. Begin en hoofdperiode: de weinige exemplaren zijn gevonden met midden-Romeinse typen vanaf Gw6a (in een greppel, dus mogelijk niet gelijktijdig), vooral K4b en Gw8a, ook met Romeins aardewerk (OOS Str72: kruikamfoor (III), dolium en ruwwandig). Eind: samen met Ge9, K4c-laai, K5c en K6a.

Conclusie datering | (eind 3e eeuw) 300-400 n.Chr. (en langer?).

NH.G9c

Onder dit type vallen middelgrote tot grote potten met als voornaamste kenmerk een flauw profiel zonder duidelijke geleding, en een eenvoudige randvorm (fig. 6.19, 6.59-6.60). De rand is horizontaal afgestreeken of toelopend. Een klein aantal exemplaren van dit type is gevonden in de besproken Noord-Hollandse vindplaatsen, waarschijnlijk ook in DBB.¹³¹

Datering | Dr.G7c: vanaf 300. De enige betrouwbare associatie (afgezien van kleine fragmenten in verschillende andere contexten zoals in OOS Str100, zie fig. 6.60) is die in kuil OOS Str40, waarin G9c samen voorkomt met Gw8b en Ge8, en met *terra nigra*-achtig aardewerk (zie paragraaf 6.7).

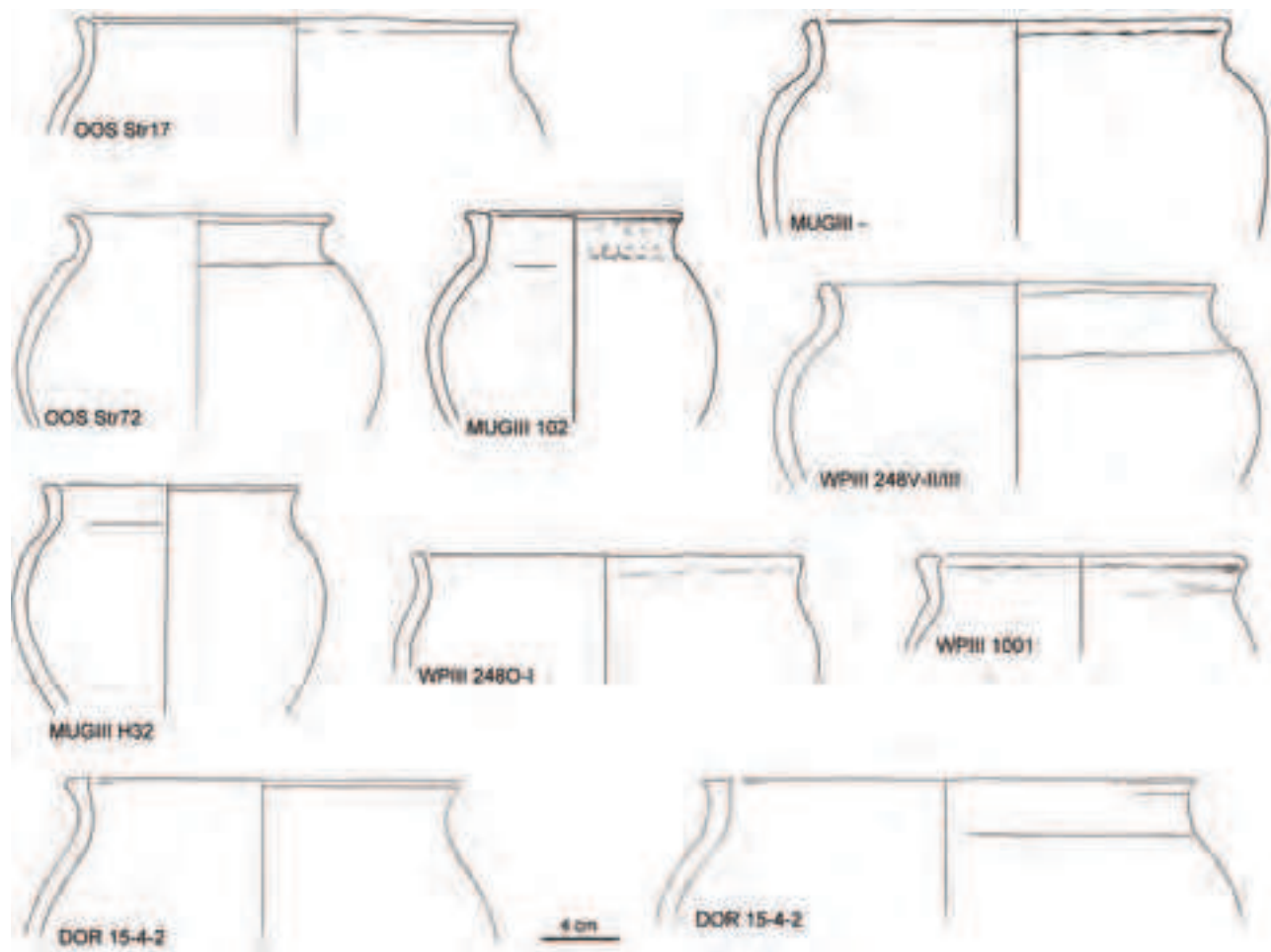
Conclusie datering | 300-400 n.Chr. (mogelijk langer).

¹³⁰ Voor Den Burg-Beatrixlaan, zie Woltering 2017, mogelijk fig. 3.10c: 9, 3.10d: 12, 3.10i: 4, 7 (de determinatie op basis van de gepubliceerde afbeeldingen is onzeker).

¹³¹ Woltering 2017, fig.3.10m: 2.

fig. 6.17 Type NH.G9a (tekeningen F. Diederik).

NH.G9d

Tot dit type behoren middelgrote potten met een hoge, ronde of scherpe wandknik of lage schouderknik (fig. 6.20 en 6.60). De hals en schouder vormen meestal een concaaf geheel. De rand is afgeplat of rond en soms iets verdikt.

Van dit type zijn slechts heel weinig exemplaren bekend, uit OOS, DOR en MUGIII. Vanwege de culturele relaties die dit type aantoont en de late datering is het toch opgenomen als Noord-Hollands type. Dit type en het overeenkomstige Drentse type G7d kan worden beschouwd als een stadium in de ontwikkeling naar de *Schalenuren* die behoren tot de Angelsaksische stijl. In Noord-Holland zijn echter geen echte *Schalenuren* of andere vormen in Angelsaksische stijl aangetroffen. NH.G7d vertegenwoordigt hier de eindfase van het aardewerk uit de Romeinse tijd.

Datering | Dr.G7d: vanaf (300)350. De enige exemplaren in associatie zijn gevonden met midden-Romeinse typen K4b en Gw8a. De laag (DOR 15-3-3) is als context misschien niet geheel betrouwbaar.

Conclusie datering | (300)350-400 n.Chr. (mogelijk langer).

NH.Ge9

Dit zijn slanke, nauwmondige potten met een niet of weinig verdikte rand en een kenmerkende naar buiten gebogen concave, lange of korte hals (fig. 6.21, 6.58 en 6.60). De

fig. 6.18 Type NH.G9b (tekeningen F. Diederik).

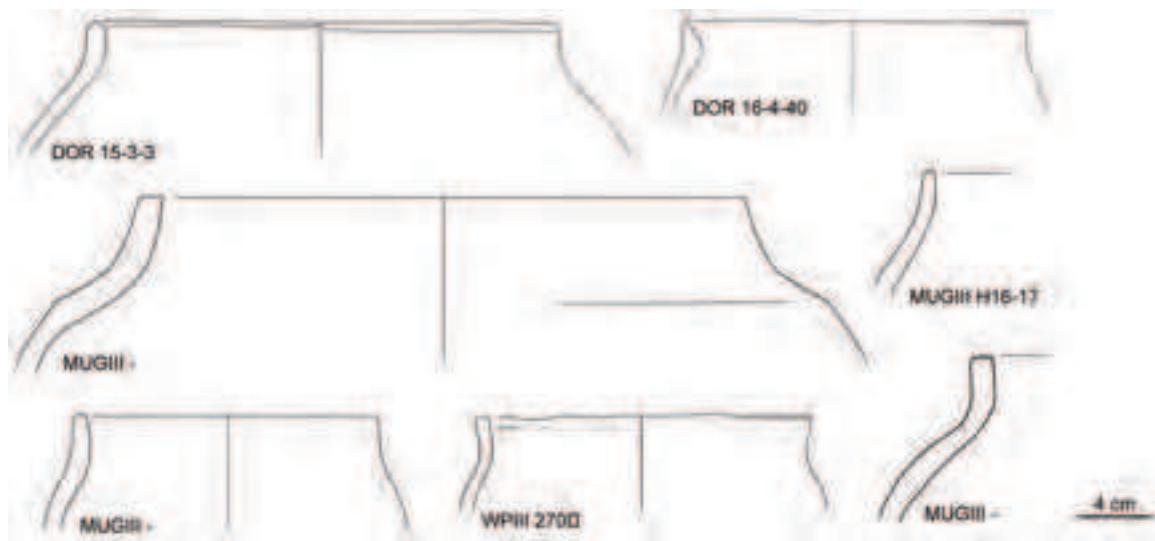
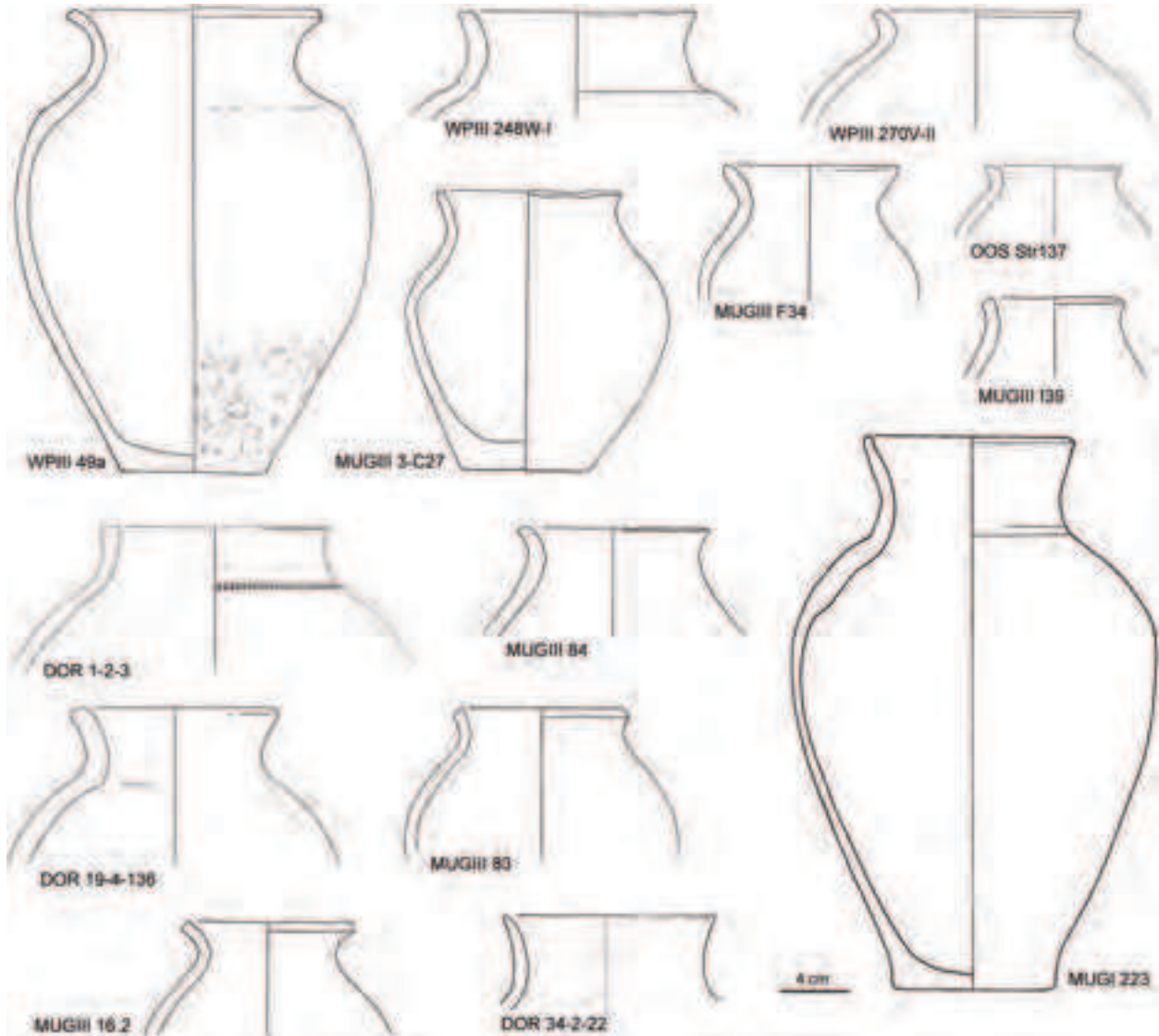

fig. 6.19 Type NH.G9c (tekeningen F. Diederik).

fig. 6.20 Type NH.G9d (tekeningen F. Diederik).

overgang van hals naar schouder is vloeiend of voorzien van een schouderafzetz; oren lijken te ontbreken. De randvorm lijkt op die van de NH.Gw9-vormen; de rand is schuin afgestreeken, rond of toelopend. Een deel van de potten is gepolijst en donker van kleur, zoals type G7. Eén exemplaar heeft een ribbel onder de hals en de voor Noord-Holland kenmerkende puntjesversiering.

Exemplaren van dit type zijn bekend uit MUG, WP, OOS en DOR. In Noord-Nederland komen deze potten niet voor als type; uit enkele vindplaatsen zijn wel nauwmondige potten met randen zoals van type NH.Ge9 bekend.¹³²

Datering | Ge9 heeft dezelfde randvorm als G9a, en moet in dezelfde periode in gebruik zijn geweest. Net als G9a komt het samen voor met midden-Romeinse typen, vooral met V4c, K5a en Gw8a. Eind: met G9a en -b, en met *terra nigra*-achtig aardewerk (zie paragraaf 6.7).

Conclusie datering | (250)300-400 n.Chr.

fig. 6.21 Type NH.Ge9 (tekeningen F. Diederik).

132 Leeuwarden: Van Es & Miedema 1970, fig. 17; Wijster: Van Es 1967, fig. 121; Ezinge: Nieuwhof 2014, fig. 42 (vier exemplaren met vnr. 307).

Vormen met een versierde rand (V-typen)

De V-vormen zijn gewoonlijk middelgrote tot zeer grote, wijdmondige potten met een randversiering die bestaat uit min of meer regelmatig aangebrachte kleine of grote ronde indrukken, waarin vaak nog vingertop- en nagelafdrukken herkenbaar zijn. De versiering kan de vorm aannemen van een golf- of kartelrand, maar weinig opvallende, ondiepe indrukken komen ook veel voor. Er zijn geen oren aanwezig. De onderzijde van de potten is vaak besmeten. Randvormen volgen ongeveer de gelijktijdige G-typen, maar soms is de randvorm aangepast aan de versiering. Sinds de Late IJzertijd is de versiering van de V-potten meestal aangebracht op de buitenzijde van de rand. De voor Noord-Holland karakteristieke schouderafzet komt bij sommige subtypen af en toe voor. Potten met een versierde rand zijn typisch voor Noord- en West-Nederland. In Duitsland verdwijnen ze veel vroeger in de Romeinse tijd uit het repertoire dan bij ons.¹³³

NH.V4

In NH.V4 kunnen verschillende subtypen worden onderscheiden. De hier beschreven Noord-Hollandse subtypen volgen voor een deel die van de Westergo en Oostergo-subtypen V4a tot en met V4d. Taayke's type Oost./Wijn.V4e speelt in Noord-Holland geen rol. De lange randen uit Westergo-type V4c, die eigenlijk behoren tot de Driesumstijl, zijn hier ondergebracht in type V5.

NH.V4a

Type NH.V4a bestaat uit middelgrote tot grote potten met een concave of uitstaande hals en een iets verdikte, afgeplatte of tweemaal gefacetteerde rand (fig. 6.22). Sommige exemplaren met korte randen passen in de Wierumstijl. De holle hals met een schouderafzet die we ook kennen van de gladrandige typen komt af en toe voor. NH.V4a komt voor in alle besproken vindplaatsen behalve MUG.

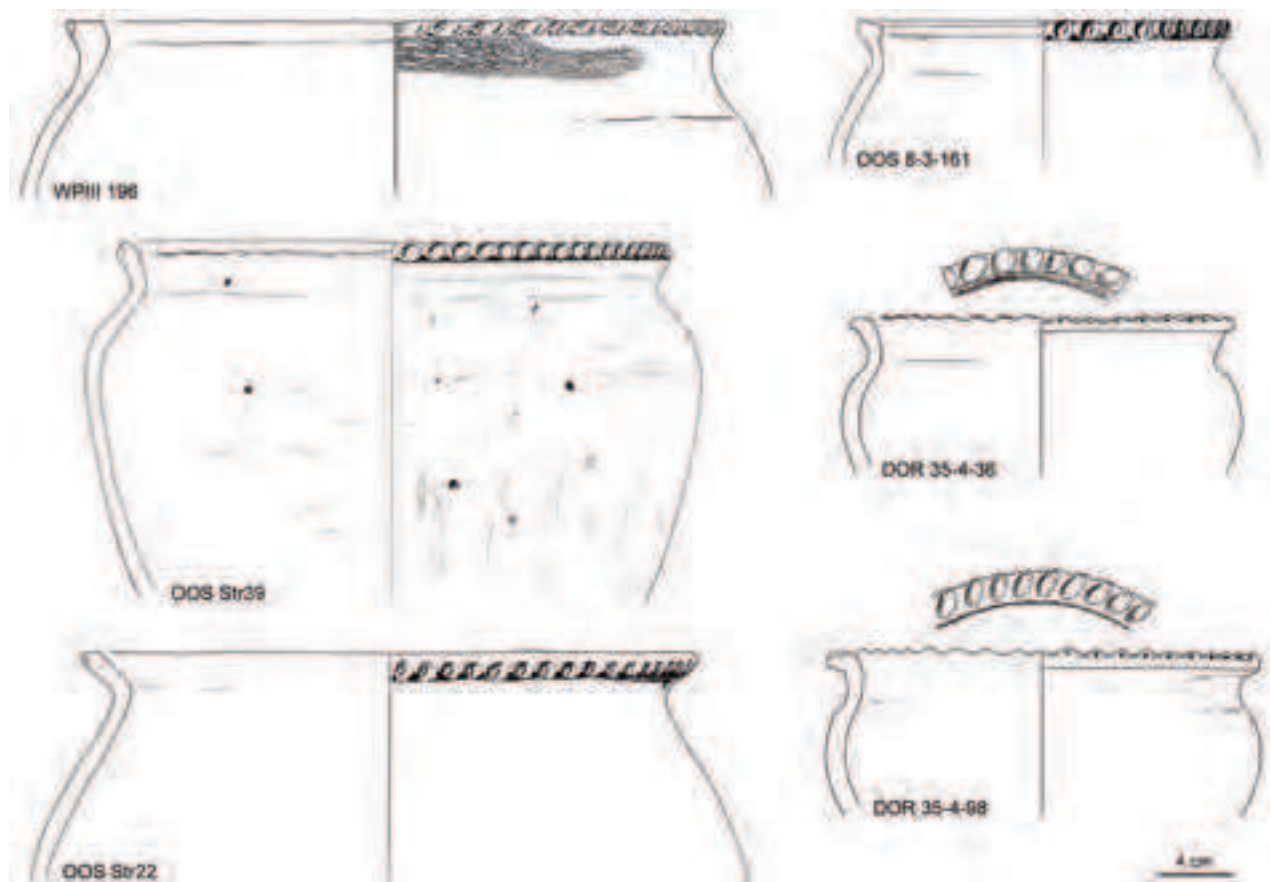
Datering | West. (100 v.Chr.)50-200(300) n.Chr. De uitbuigende rand hoort bij de vormen die in de Late IJzertijd gangbaar waren. De weinige exemplaren die in de Noord-Hollandse vindplaatsen samen met ander aardewerk zijn gevonden, zijn geassocieerd met Wierumstijl-aardewerk, en met Gw6a en -b, Ge6, Gw7a en K4c. Eind: samen met V5b en met Romeins aardewerk (geverfd Nb 30 (vanaf IIc) en grijs) en met een fibula van type 71 (II d-III).
Conclusie datering | (100 v.Chr.)50-200(250?) n.Chr.

NH.V4b

NH.V4b heeft een korte, uitstaande tot bijna horizontale rand en een zeer korte of ontbrekende hals (fig. 6.23). De mondopening is afgestroken. Net als bij V4a passen de exemplaren met korte, uitstaande randjes in de Wierumstijl. Sommige exemplaren hebben een schouderafzet of een schouderknik. Ook dit subtype is bekend uit vrijwel alle besproken vindplaatsen (vooral in DOR), behalve uit MUG.

Datering | West. (0)50-250(300). Begin: samen gevonden met Wierumstijl. Hoofdperiode: samen met Gw6a en -b, Ge6, V4c en -d, K3b, K4b en K4c. Eind: samen met V5a.
Conclusie datering | (0)50-200(250) n.Chr.

¹³³ Mondelinge mededeling E. Taayke.

NH.V4c

Dit zijn meestal vrij grote potten met een korte, schuin uitstaande of uitgebogen hals (fig. 6.24, 6.46, 6.50 en 6.56). De rand-, hals- en schoudevorm volgt die van Gw6a en -b. De versiering bevindt zich op de schuin afgestreeken rand. De mondopening is doorgaans afgestreeken. Sommige exemplaren hebben een holle hals met schouderafzet of een schouderknik, zoals bij Gw6a. Wandversiering, in de vorm van een rij ronde indrukken onder de schouderafzet, komt eenmaal voor (DOR 4-5-12). Dit type is algemeen in alle besproken vindplaatsen.

Datering | West. 100-250(350). Begin: samen met Wierumstijl en met V4b. Hoofdperiode: ¹⁴C-datering DOR Waterputten 8-1 en 18-1: eind 1e-begin 3e eeuw; MUGI- S120: 124-257 n.Chr. Heel vaak samen gevonden met Gw6a en -b, Ge6 en K4b, en meermaalen met Gw7b, Ge7, Gw8a, V5a, K3a en -b en K4c. Ook gevonden met Romeins ruwandig aardewerk. Eind: samen met V5b, Gw6c, G9a en -b, Ge9, K4c-laag, K5c en K6a.
Conclusie datering | 100-250(300) n.Chr.

NH.V4d

De randvorm van V4d lijkt op die van V4c, maar bij dit subtype is de rand drie- of vierzijdig gefacetteerd (fig. 6.25, 6.54-6.55 en 6.61). De randvorm, soms met holle facetten, lijkt op die van Gw7b, en ook reducerend gebakken, gepolijste potten komen bij dit type voor. Een holle hals met schouderafzet is soms aanwezig. NH.V4d is gevonden in alle besproken vindplaatsen.

fig. 6.22 Type NH.V4a (tekeningen F. Diederik).

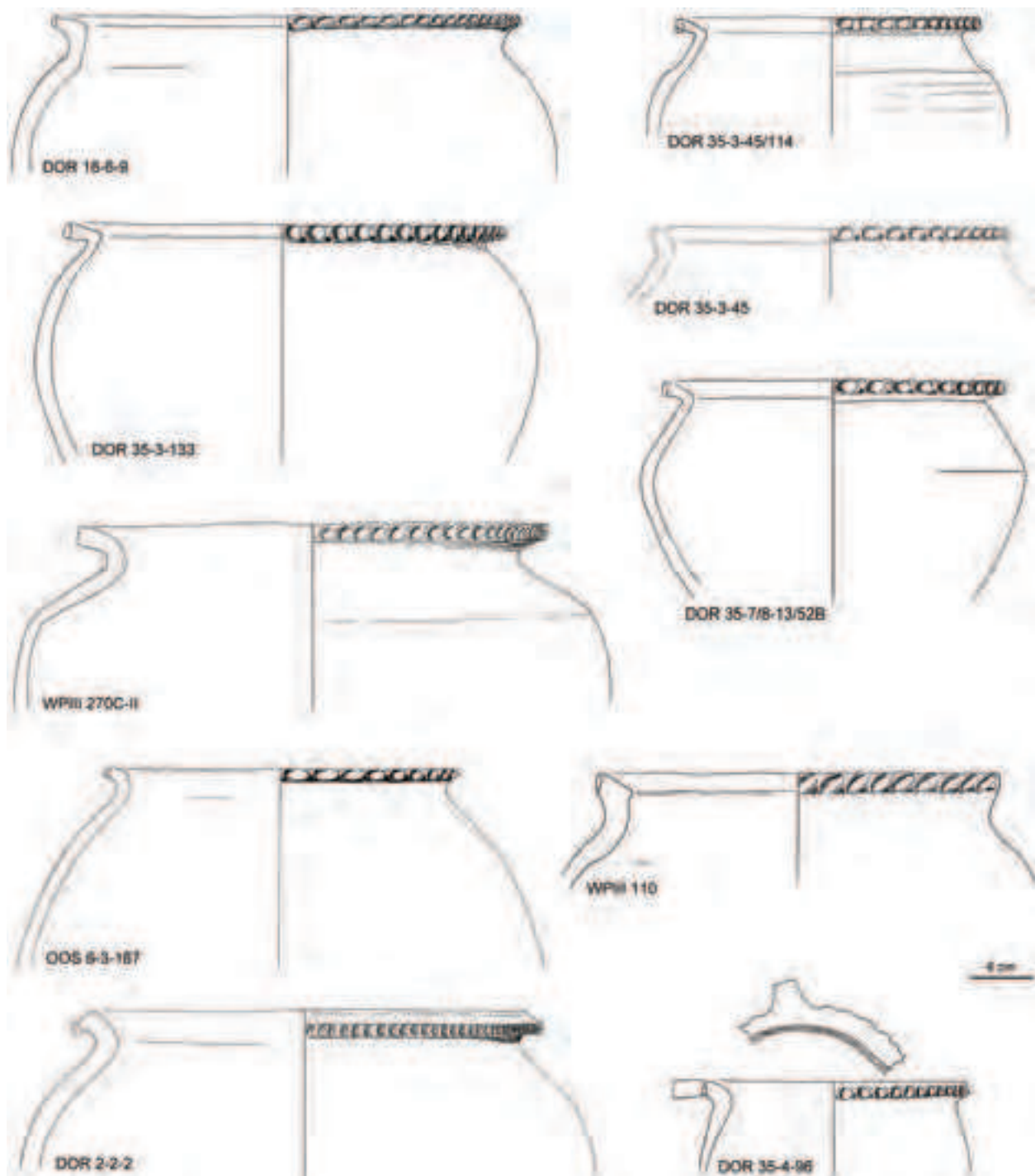

fig. 6.23 (boven) Type NH.V4b (tekeningen F. Diederik).

fig. 6.24 (rechts) Type NH.V4c (tekeningen F. Diederik en (MUGI) uit Abbink 1999; foto's Huis van Hilde, Castricum).

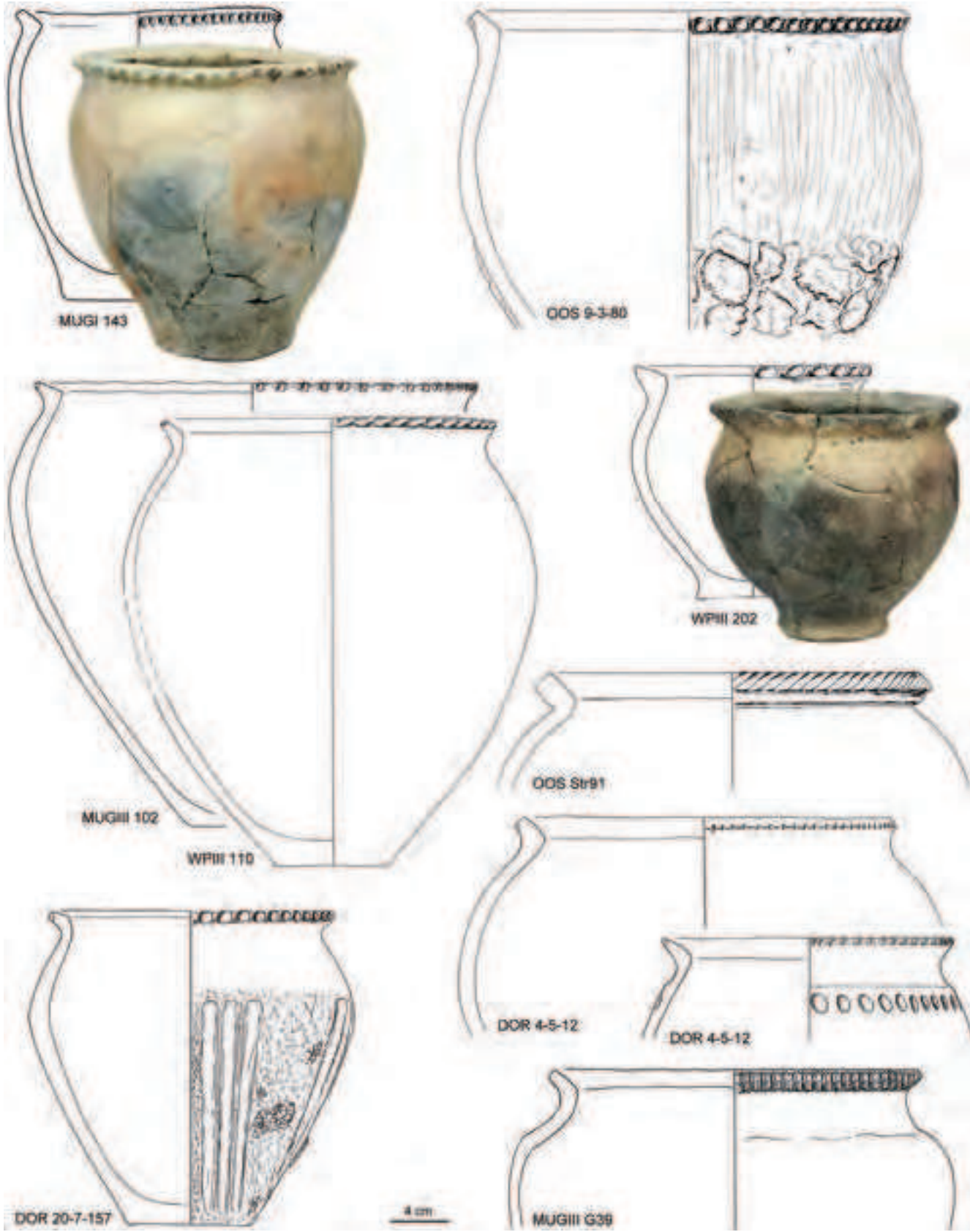

fig. 6.25 Type NH.V4d (tekeningen F. Diederik en (MUGI) uit Abbink 1999; foto Huis van Hilde, Castricum).

Datering | West. (100)150-250(300). Begin: meervoudige facettering komt ook voor bij de Wierumstijl (bijvoorbeeld Gr.Gw5c) en is dus geen laat kenmerk. Samen gevonden met Wierumstijl en V4b. Hoofdperiode: vaak samen met Gw6a, Ge6, K3b en K4b, soms met Gw7a, Ge7 en S1. Eind: samen met Gw8b, G9a en V6.
Conclusie datering | 100-250(300) n.Chr.

NH.V5

Het gaat om middelgrote tot grote potten met een versierde rand die wat randvorm betreft vergelijkbaar zijn met Gw8a en Gw8b of met Gw6c. Op grond daarvan kunnen twee subtypen worden onderscheiden.

NH.V5a

Dit zijn potten met lange randen als van Gw8a en Gw8b, die evenals deze behoren tot de Driesumstijl (fig. 6.26, 6.56 en 6.60). Net als Gw8-aardewerk kunnen V5a-potten groot zijn en grof gemaakt. De lange hals is soms gecombineerd met een schouderafzet. Dit type komt voor in alle besproken Noord-Hollandse vindplaatsen. Het is vergelijkbaar met de typen V5 in de typologieën van Oostergo, Groningen en Drenthe.

Datering | Oost. en Gr.V5: (100)150-300(350); Dr.V5: (100)150-250(350). Begin en hoofdperiode: ¹⁴C-datering uit DOR Waterput 18-1: eind 1e-begin 3e eeuw. Gelijktijdig met Gw8. Meermalen samen gevonden met Gw6a en -b, Ge6, Gw7, G8, V4b en -c, K3a en -b en K4b; ook met Romeins aardewerk (ruwwandig, grijs, gladwandig (III) en amfoor (III)), en met een fibula van type 71 (II-d-III). Eind: met V5b, G9b, Ge9, K4b-laag en K4c-laag, K5c en K6a, en met een munt van Aemilianus (vanaf 253).
Conclusie datering | (150)200-300(350) n.Chr.

NH.V5b

De randvorm van dit subtype is vergelijkbaar met die van NH.Gw6c; de rand is kort en blokvormig (fig. 6.26). Het type omvat een klein aantal exemplaren uit WP, MUG en DOR. Het is niet bekend uit Noord-Nederland.

Datering | Aanwezig in slechts één betrouwbare vondstassociatie (DOR 35-3-133), waar het is gevonden met Ge6, V4b, V4c en V5a. De datering komt waarschijnlijk overeen met die van Gw6c.

Conclusie datering | (150)200-300(350) n.Chr.

NH.V6

Een klein aantal potten met een versierde rand heeft een uitbuigende hals met een randvorm die doet denken aan G9a en -b (fig. 6.27, 6.54 en 6.57). Het is een vorm die niet voorkomt in Noord-Nederland. Versierde randen verdwenen daar in de loop van de 3e eeuw, ook in gebieden die niet werden verlaten. In Noord-Holland bleven ze echter populair. Hoewel het aantal exemplaren niet groot is, kunnen we met enige voorzichtigheid een nieuw type in het leven roepen voor deze vorm: NH.V6. De lange halzen zijn concaaf en de randen vrijwel onverdikt. De versiering bevindt zich op de rand. Soms is een schouderafzet aanwezig. Exemplaren van dit type zijn gevonden in MUG, WP en OOS. Het is niet bekend uit Noord-Nederland.

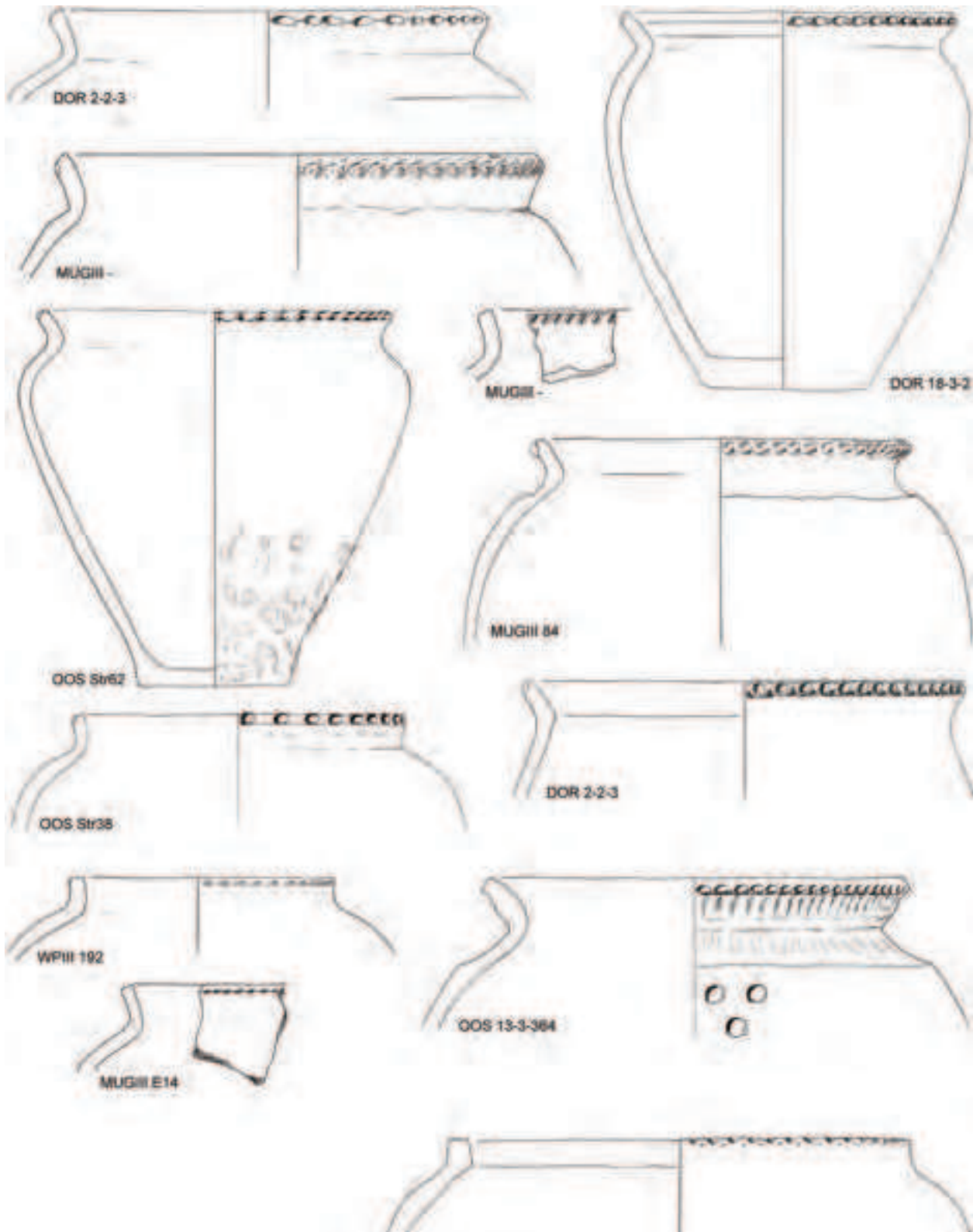
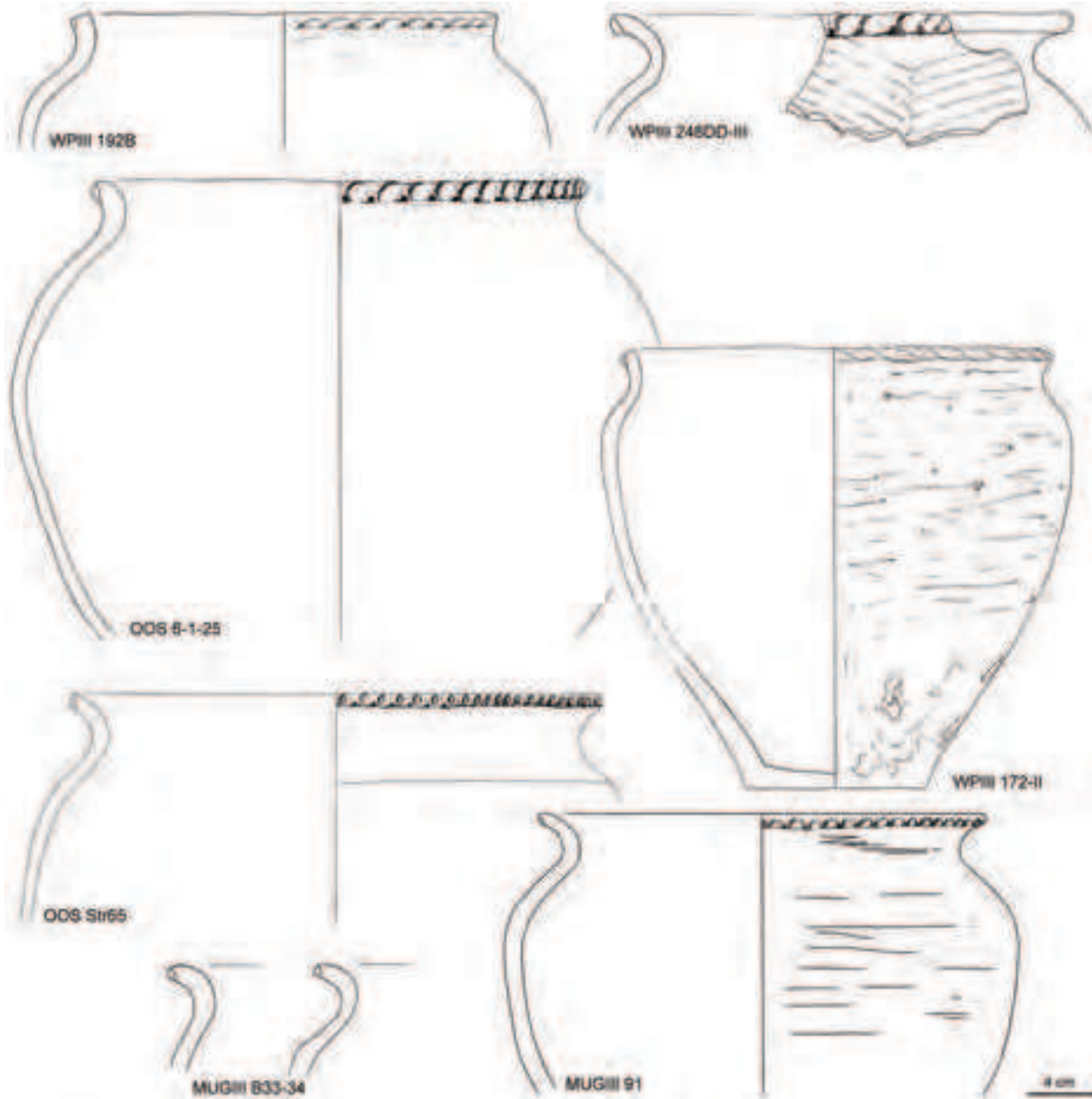

fig. 6.26 Type NH.V5a en V5b (onderaan) (tekeningen F. Diederik).

Datering | De vorm en waarschijnlijk ook de datering is als NH.G9a en NH.Ge9; enkele zeer grove exemplaren met een S-vormig profiel (bijvoorbeeld fig. 6.54) zijn vermoedelijk iets vroeger. Geassocieerd met Ge6, Gw7, Gw8a en -b, G9a, V4d, K4b, K4b-laet en S1. Ook met Romeins aardewerk (TS (IIIb) en grijs), en met een fibula van type 71 (IId-III) en een schijffibula (IId-IIIc).

Conclusie datering | (250)300-350(eind 4e eeuw?) n.Chr.

Klein aardewerk (K-typen)

In het Noord-Hollandse aardewerk kunnen twaalf K-typen worden onderscheiden. Onder deze vormen vallen net als in Noord-Nederland mooi afgewerkte, wijde drinkbekers, zogenaamde *situlae*, maar ook kleine potten voor mogelijk andere toepassingen. Soortgelijke bekers komen ook veel voor in Noord-Nederland en de typologie van de

fig. 6.27 Type NH.V6 (tekeningen F. Diederik).

fig. 6.28 Type NH.K3a (tekeningen F. Diederik en (MUGI) uit Abbink 1999; foto's Huis van Hilde, Castricum).

drinkbekers, K4 en K5, volgt daarom die van Westergo en Oostergo, met toevoeging van enkele late subtypen. Onder K6 worden latere drinkbekers beschreven, op basis van de Drentse K4-bekers uit de Laat-Romeinse tijd. De subtypen van K3 zijn kleine potten die voor andere doeleinden dan drinken kunnen zijn gebruikt.

NH.K3 Eenvoudige kleine potten

Type K3 wijkt als type af van de overige aardewerktypen omdat het een functioneel en diachroon type is en geen chronologisch type: de beide subtypen zijn groepen potjes met overeenkomstige kenmerken die gedurende de hele Romeinse tijd in gebruik waren.

NH.K3a

Dit zijn eenvoudige, meestal drieledige kleine potten, doorgaans op een vlakke bodem (fig. 6.28, 6.45, 6.46, 6.50, 6.52 en 6.56; voor een uitzondering zie figuur 6.50). De vormgeving is min of meer gebaseerd op die van de grote G- en soms V-potten, maar veel potjes hebben niet meer dan een klein uitstaand randje. Een schouderknik of -afzet komt regelmatig voor. Eenmaal is een rij kleine indrukjes aangebracht boven de schouderknik. De uitstaande rand is meestal verdikt en vaak gefacetteerd. De afwerking is uiteenlopend.

In Noord-Holland komen eenvoudige kleine potjes veel voor, in alle besproken vindplaatsen. In de Noord-Nederlandse typologie zijn soortgelijke potjes uit de Late IJzertijd in een eigen type ondergebracht (West.K3b; Oost.K2b), maar in de Romeinse tijd zijn ze uitzonderlijk.¹³⁴

De **datering** wordt bepaald door de randvorm en komt overeen met die van overeenkomstige G en V-exemplaren. Potjes zonder duidelijke kenmerken zijn op zichzelf niet dateerbaar.

Conclusie datering | (IJzertijd)100-300 n.Chr.

¹³⁴ Taayke 1996a, III, fig. 35; IV, fig. 3; Nieuwhof 2014, fig. 37.

NH.K3b

Uitgetrokken randen komen ook af en toe bij G-aardewerk voor, maar het aantal kleine potten met een puntvormig uitgetrokken rand is zo groot dat ze als zelfstandig subtype kunnen worden gedefinieerd (fig. 6.29, 6.47, 6.50 en 6.61).

Bij dit subtype is de rand op drie of meer plaatsen tot een ronde of afgeknotte punt uitgetrokken. De vormgeving van de rand en hals volgt die van de G-typen tot en met G9a. De grootste wanddiameter bevindt zich op of boven het midden van de pot; de bodem is meestal vlak, maar een hoge standvoet komt soms voor. Enkele potten hebben een schouderknik. Sommige potjes zijn besmeten. Versierde randen zijn (vooral in DBB) niet ongewoon.¹³⁵

Dit subtype komt voor in alle besproken vindplaatsen. In Noord-Nederland is deze vorm minder algemeen.¹³⁶ In Drenthe en Groningen komen uitgetrokken randen regelmatig voor bij het nauwmondige type Ge6,¹³⁷ wat doet vermoeden dat de uitgetrokken punten dienden om nauwkeurig te kunnen schenken. Die functie hadden de punten misschien ook bij kleine potjes. Ook hier wordt de datering mede bepaald door de randvorm. Meffert dateert uitgetrokken randen vanaf de 2e eeuw n.Chr.¹³⁸

Conclusie datering | 100-300 n.Chr.

NH.K4

NH.K4 is een wijd verspreide en talrijke groep van wijdmondige, tamelijk bolle bekers. De bodem is een smalle standvoet of een meer of minder hoge, aan de onderkant vaak holle stengelvoet. Oren komen vrijwel niet voor. Deze bekers zijn mooi afgewerkt, in de regel dunwandig, geglad of glimmend gepolijst, en meestal reducerend gebakken. Randdiameters lopen uiteen van klein tot groot. Op grond van de vorm kunnen vijf subtypen worden onderscheiden.

NH.K4a

K4a is een biconische vorm: de brede, iets bolle tot bijna vlakke schouder wordt van het eveneens rechte of iets bolle onderste deel van de wand gescheiden door een knik (fig. 6.30). Een hals ontbreekt. Het korte randje staat schuin naar buiten en is al dan niet gefacetteerd. De voet is niet verhoogd.

Een klein aantal K4a-bekers is gevonden in WP, OOS en DOR; in MUG en DBB ontbreekt deze vorm. K4a met zijn korte, uitstaande rand en bolle vorm is verwant aan de Wierumstijl, maar de wandknik is geïnspireerd door de Rijn-Wezer-Germaanse aardewerkstijl, met name Von Usklar type I.¹³⁹ In de Groningen-typologie draagt dit type de naam K4.¹⁴⁰ Taayke vond deze vorm alleen als *Sonderform* in Drenthe,¹⁴¹ maar in het later onderzochte aardewerkcomplex uit het Noord-Drentse Midlaren was dit type niet

135 Woltering 2017, fig. 3.3a.14, 3.5a.3, 3.5d.7, 3.7j.10.

136 Taayke 1996a, I, *Sonderform*: fig. 44.18; Nieuwhof 2014, fig. 25, 1104-2503 (een pot met een versierde rand), fig. 26, 946-4218.

137 Taayke 1996a, II, fig. 15; III, fig. 15; Nieuwhof 2014, fig. 24.1184-3526.

138 Meffert 1998, 59.

139 Von Usklar 1938; Taayke 2020b.

140 Zie ook Paddepoel type IA (Van Es 1970, fig. 34-35).

141 Taayke 1996a, II, fig. 37: 4.

fig. 6.29 Type NH.K3b (tekeningen F. Diederik; foto's Huis van Hilde, Castricum).

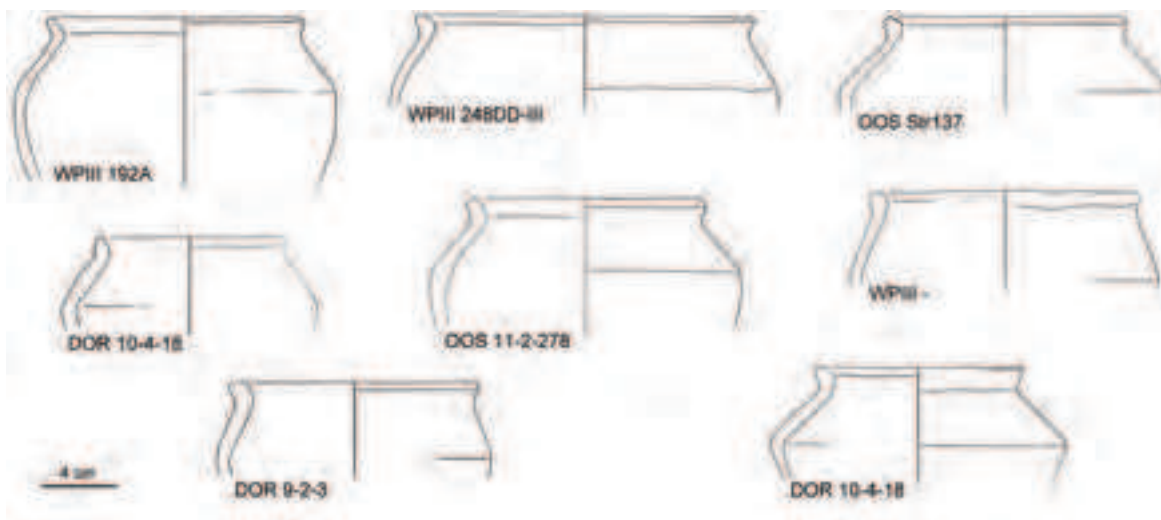

fig. 6.30 Type NH.K4a (tekeningen F. Diederik).

ongewoon.¹⁴² In Friesland en Noord-Holland werd K4a opgevolgd door K4b en K4c,¹⁴³ maar die vormen behoren in Groningen en Drenthe niet tot het gewone repertoire. Daar is K5a de volgende stap in de ontwikkeling.

Datering | West. (50)100-150(200). Het kleine aantal K4a-exemplaren is geassocieerd met Wierumstijl-aardewerk en K4c. K4a lijkt al snel over te gaan in K4b en komt in de 2e helft van de 2e eeuw waarschijnlijk niet meer voor.

Conclusie datering | (50)100-150 n.Chr.

NH.K4b

Dit zijn kleine tot zeer grote bekers met een korte schouder (fig. 6.31, 6.47, 6.54, 6.56 en 6.57). De concave schouder en hals vormen een geheel en worden door een schouderknik of -afzet gescheiden van het bolle onderste deel van de pot. Vaak neemt dat de vorm aan van een typische uitholling onder de rand, net als bij Gw6a. De rand is langer dan die van K4a, meestal verdikt en gefacetteerd. De voet is meestal smal en vaak een verhoogde standvoet, maar vlakke bodems komen af en toe voor. Het breedste deel van de wand is soms verticaal afgestreeken (fig. 6.31: exemplaren uit OOS Str137 en MUGIII 84).¹⁴⁴ De schouderknik is soms geaccentueerd door een horizontale rij kleine indrukken. Versiering kan bestaan uit patronen van lijnen of indrukjes, maar is niet algemeen. Bij sommige K4b-bekers is de schouderknik slechts rudimentair aanwezig en is er nauwelijks verschil met het gelijktijdige type K4c. Bij sommige K4b-bekers zonder hoge voet (bijvoorbeeld MUGIII 106) is het onderscheid met kleine Gw7a-potten tamelijk willekeurig.

K4b is de meest voorkomende K4-vorm in de besproken vindplaatsen, en dat is ook in Westergo het geval.¹⁴⁵ In Groningen en Drenthe komt deze vorm alleen bij uitzondering voor.¹⁴⁶

Datering | West. 100-250(300); Wijn.: 125-250. Begin: geassocieerd met Wierumstijl en V4b. Hoofdperiode: ¹⁴C-dateringen: uit DOR Waterput 18-1: eind 1e-begin 3e eeuw, en uit DOR Waterput 35-2: 132-332. Heel vaak samen met Gw6a, V4c en Gw8a; meermalen met Gw6b, Ge6, G7, V5a, K3a en -b, K4c, K5a en S1. Ook met Romeins aardewerk (ruwwandig, TS en grijs), een fibula van type 71 (IIId-III) en een sierbeslag van paardentuig (120-250/300). Eind: meermalen samen met G9a en -b en V6, incidenteel met Gw8b en -c, Ge8, G9d, Ge9, K4b-laag en K5b en -c. Dit type beker was in Noord-Holland dus waarschijnlijk langer in gebruik dan in Noord-Nederland.

Conclusie datering | 100-300(begin 4e eeuw?) n.Chr.

NH.K4b-laag

In de 3e eeuw werden verschillende late kenmerken overgenomen in type K4b (fig. 6.32 en 6.60). De halzen en randen werden onder invloed van de Driesumstijl langer en de monding trechtervormig. De bekers werden ook beïnvloed door de vormgeving van G9a, met schuin afgestreeken of enigszins afgeronde randen die niet of nauwelijks zijn

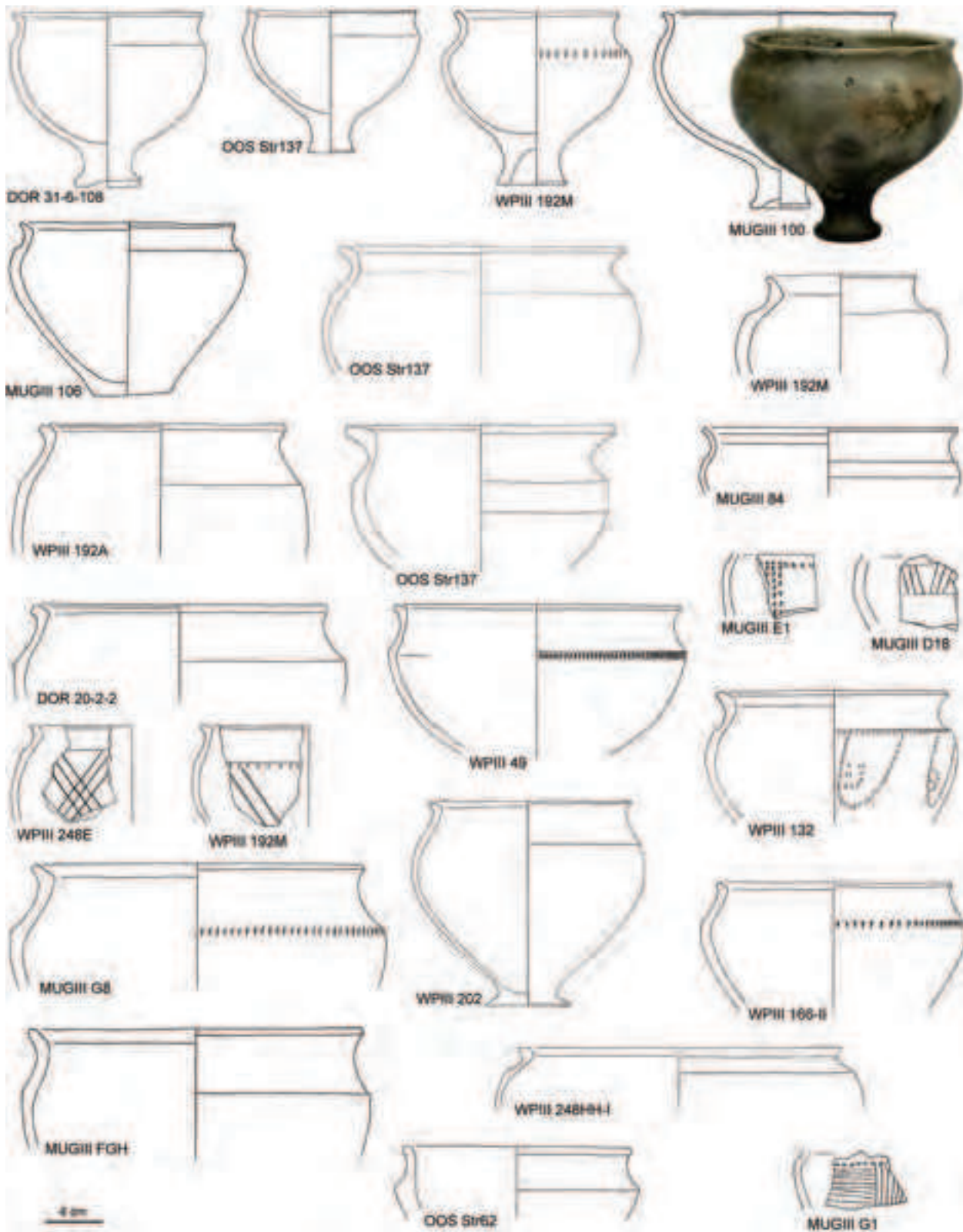
142 Nieuwhof 2008a, 295; dit type wordt daar 'K2-knik' genoemd.

143 Taayke (2020a, 59) noemt met name K4b een 'strictly Frisian version' van Von Uslar type I.

144 Dat komt ook in Friesland voor, bijvoorbeeld in Wijnaldum (Taayke 2020a, fig. 3.13: 9828/9829) en in Oostergo (Taayke 1996a, III, fig. 26: 4-5).

145 Taayke 2020a.

146 Bijvoorbeeld Taayke 1996a, II, fig. 37: 5; Nieuwhof 2014, fig. 38: 1486-4124, 1021-3197, 711-3238.

verdikt. Twee bekers (fig. 6.32: OOS Str110 en WPIII 248N-II) hebben een iets naar binnen gebogen rand waardoor de vorm doet denken aan Dr.K4a. NH.K4b-laaf heeft wel de voor K4b kenmerkende schouderafzet of -knik, en ook de bekers met vrijwel verticale of naar binnen gebogen rand wijken wat verdere vormgeving betreft niet af van dit type. Platte bodems nemen waarschijnlijk steeds meer de plaats in van de hoge standvoeten, maar er is slechts één compleet exemplaar bekend (uit OOS Str100, zie fig. 6.60). K4b-laaf komt voor in OOS, WP en MUG.

Datering | de gebruikperiode van K4b-laaf overlapt deels die van K4b. Begin: gevonden met Gw7b, Ge7, Gw8a, K4b, K5a en V5a, en met Romeins aardewerk (TS, gladwandig en grijs). Eind: met G9a en V6.

Conclusie datering | 200-300(350) n.Chr.

NH.K4c

Tot dit type behoren ronde bekers met een korte uitstaande hals en een gefacetteerde, vaak verdikte rand (fig. 6.33, 6.46 en 6.56). De voet is vlak of verhoogd. Versiering komt af en toe voor. Die kan bestaan uit een rij indrukjes op de schouder, of een geometrisch lijnpatroon. NH.K4c komt voor in alle besproken vindplaatsen.

fig. 6.31 (links) Type NH.K4b (tekeningen F. Diederik; foto Huis van Hilde, Castricum).

fig. 6.32 Type NH.K4b-laaf (tekeningen F. Diederik).

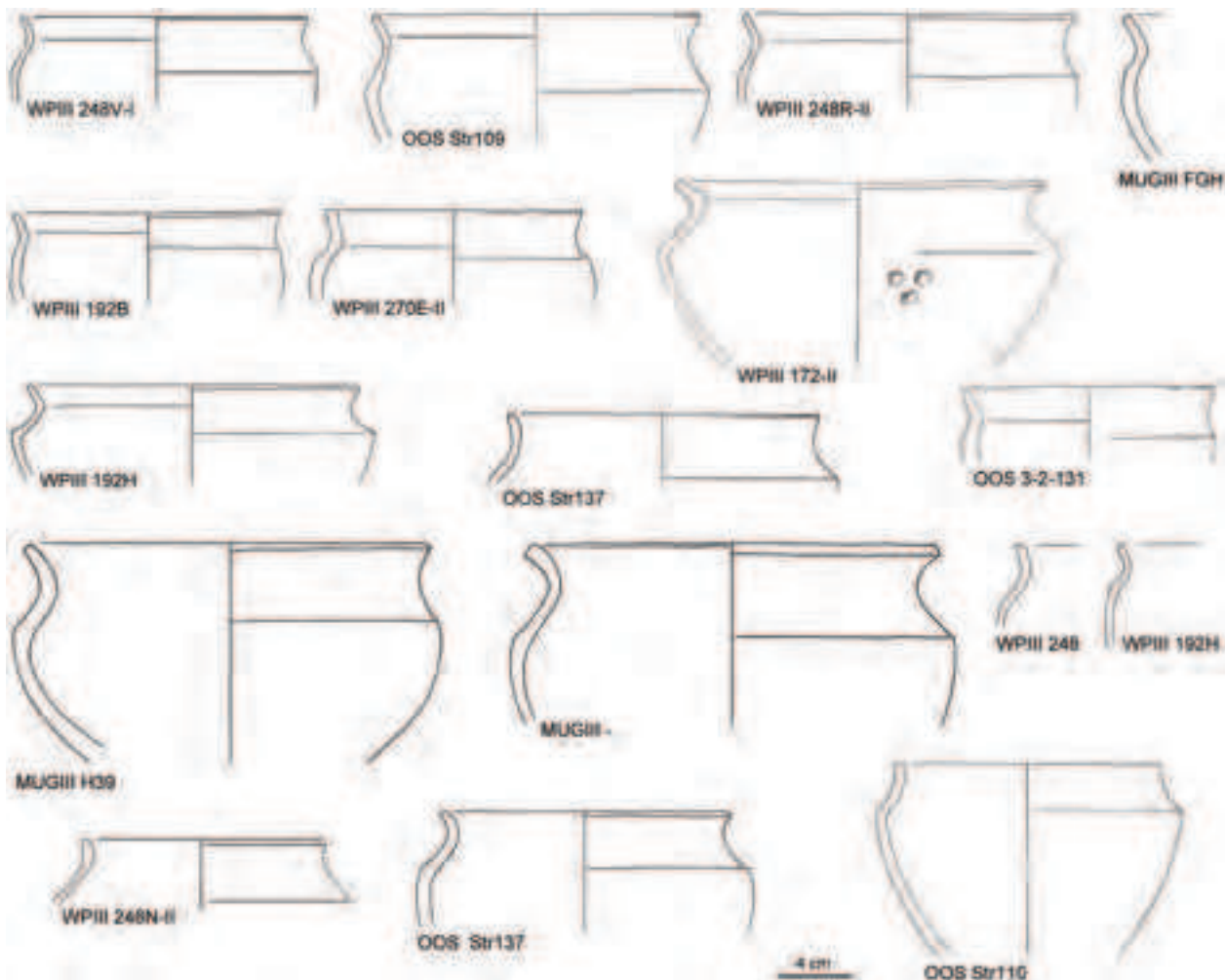

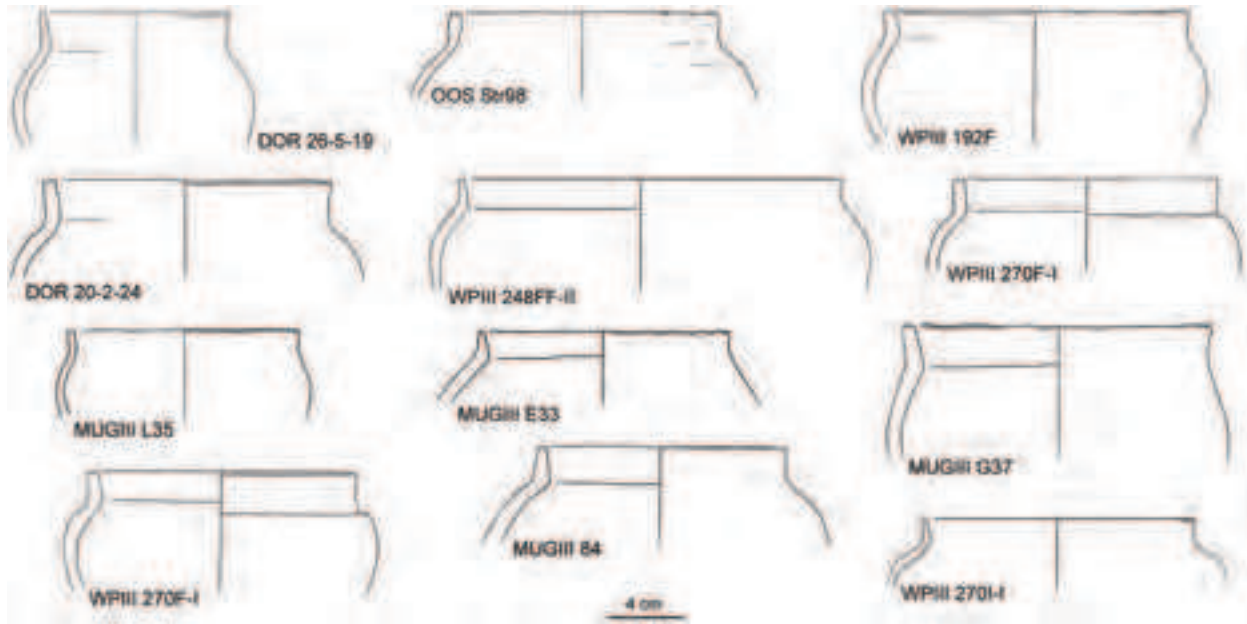

fig. 6.33 Type NH.K4c (tekeningen F. Diederik, uit Abbink 1999 (MUGI) en uit Therkorn 2004 (p. 50; (MUGIII 102)); foto's Huis van Hilde, Castricum).

Datering | West. (50)100-250(300); Wijn. 125-250. Begin: samen met Wierumstijl, V4a en -b en K4a. Hoofdperiode: ¹⁴C-dateringen uit DOR Waterputten 8-1 en 18-1: eind 1e-begin 3e eeuw. Gevonden met Gw6a en -b, Ge6, Ge7 en Gw7b, Gw8a, V4c, V5a, K4b, K5a, ook met Romeins aardewerk (ruwwandig en grijs). Eind: met G9a, Ge9 en K4c-laat. **Conclusie datering** | 100-250(300) n.Chr.

NH.K4c-laat

Net als K4b verandert K4c onder invloed van de Driesumstijl (fig. 6.34). De randen worden in de 3e eeuw langer, vergelijkbaar met de randen van Gw8a en -b, of puntig zoals de randen van Gw6c; de lange halzen zijn recht en staan verticaal. Er zijn geen complete exemplaren bekend. De afwerking is als bij ander K4-bekers: glad of gepolijst, en vaak donker van kleur. Bekers van dit type zijn gevonden in MUG, WP en DOR.

Datering | de gebruikperiode van K4c-laait overlapt deels die van K4c. Begin en hoofdperiode: ^{14}C -datering DOR Waterput 8-1 (80-215 n.Chr.); samen met Gw6a en -b, Ge6, Gw7, Gw8a en -c, V4c, V5a, K4b en -c, K5a en K5b. Eind: samen met G9b, Ge9, K5c en K6a.
Conclusie datering | 200-300(350) n.Chr.

fig. 6.34 Type NH.K4c-laait (tekeningen F. Diederik).

NH.K5

Dit type omvat mooi afgewerkte wijde, trechtervormige bekers met een zigzag- of Z-profiel en een vlakke bodem. De rand is driehoekig tot bijna parallelzijdig. De hals is schuinstaand of verticaal en gaat abrupt over in de schouder. Oren ontbreken. K5-bekers behoren tot de *nordseeküstennahe Fundgruppe* en komen niet alleen voor in Noord-Holland, maar ook in Westergo (Wijnaldum K5), Oostergo (Oost.K5), Groningen (Gr.K5) en Drenthe (Dr.K3). De datering van de Noord-Hollandse exemplaren komt daar grotendeels mee overeen. Hier worden drie subtypen onderscheiden.

NH.K5a

Het gaat bij dit type om trechtervormige bekers met een hoge schouder met een randdiameter meestal iets binnen de grootste wanddiameter (fig. 6.35, 6.51, 6.52, 6.55 en 6.60). De rand is onverdikt of driehoekig in doorsnede. De schouder is kort maar wel langer dan de hals, en recht of rond. De wand onder de schouder is recht of iets rond. De hals en schouder vormen geen concaaf geheel zoals bij K4b. Bodems zijn vlak of hol, dit type heeft geen hoge standvoet. In één geval is de onderzijde van de wand versierd met verticale groeven. NH.K5a komt voor in alle besproken vindplaatsen.

Datering | Oost. en Wijn. 100-250(300); Gr. 100-250; in Drenthe wordt het type onderverdeeld in twee subtypen (Dr.K3a en K3b), met respectievelijk min of meer rechte en duidelijk driehoekige randen. Dr.K3b heeft een looptijd tot 300, met een uitloop in de eerste helft van de 4e eeuw. Begin en hoofdperiode: meermalen samen met Gw6a en -b, Ge6, G7, Gw8a, V4c en K4b. Eind: met G9a en -b, Ge9, K4b- en K4c-laait, K5b en -c en K6a; ook met blauwgrijs aardewerk (III?; zie voetnoot 89 en fig. 6.55).
Conclusie datering | 100-300(325?) n.Chr.

fig. 6.35 Type NH.K5a (tekeningen F. Diederik; foto's Huis van Hilde, Castricum).

NH.K5b

Bij dit subtype zijn de randdiameter en de grootste wanddiameter ongeveer gelijk (fig. 6.36 en 6.60). De schouder is zeer kort of slechts rudimentair aanwezig. De wand onder de schouder is recht of iets concaaf. De rand is meestal driehoekig van vorm, de binnenkant soms afgerond, en de rand is langer dan de schouder (waarmee dit type zich van K5a onderscheidt). NH.K5b is aangetroffen in alle besproken vindplaatsen.

Datering | Wijn.: 200-300(325); Oost. (150)200-300(350); Dr.K3c: 250-350; Gr.K5b (150)200-300(350). Begin: samen met Gw6a en -b, Ge6, Gw7, V4c, K4b en K5a. Hoofdperiode: samen met Gw8a en -c, V5a, K4c-laag en K6a. Eind: G9b, Ge9 en K5c.

Conclusie datering | 200-300(325) n.Chr.

NH.K5c

K5c is een volgende stap in de ontwikkeling van K5b (fig. 6.37). Bij dit type is de schouder alleen nog rudimentair aanwezig; de rand is soms nog driehoekig zoals bij K5b, maar vaak uitgerekt tot zeer dun met bijna parallelle zijden. De aan de buitenkant rechte, lange hals staat verticaal of schuin naar buiten. De diameter van de rand is meestal groter dan die van de schouder. De wand is recht tot concaaf. Eén van de in fig. 6.37 afgebeelde

bekers, die uit het wegcunet in Castricum-Oosterbuurt, heeft een voor Noord-Holland ongewoon scherp profiel; dit exemplaar heeft parallellen in Ezinge.¹⁴⁷

Enkele exemplaren van type K5c zijn gevonden in DBB¹⁴⁸ en MUG, en een volledige beker in een wegcunet in OOS. Het type is niet bekend uit WP en DOR. De vorm is zeldzaam in Oostergo¹⁴⁹ en Groningen.¹⁵⁰ In Drenthe¹⁵¹ en Nedersaksen (waar deze vorm bekend staat als *Trichternapf*)¹⁵² behoort hij tot het normale repertoire. De in Drenthe, Groningen en Nedersaksen regelmatig voorkomende druppelvormige randen, een RWG-kenmerk dat is afgeleid van Von Uslar-type II, komen alleen voor bij twee exemplaren uit Texel.¹⁵³

Datering | In Groningen en Drenthe komt dit type voor in plaatsen die in de 4e eeuw bewoond waren, zoals Ezinge en Midlaren-De Bloemert.¹⁵⁴ De exemplaren uit Den Burg komen uit ‘woonplaats VIII’, met grondsporen uit verschillende periodes, onder andere uit de periode 275-325 n.Chr. Taayke vermoedt dat de Noord-Nederlandse en Noord-Hollandse vormen uit de eerste helft van de 4e eeuw stammen.¹⁵⁵ Het enige exemplaar *in situ* in Muggenburg is afkomstig uit de vloer van het door Therkorn opgegraven huis (zie paragraaf 6.5), dat gedateerd wordt rond 300 n.Chr. **Conclusie datering** | (275)300-350 n.Chr.

fig. 6.36 Type NH.K5b (tekeningen F. Diederik; foto Huis van Hilde, Castricum).

147 Nieuwhof 2014, fig. 27: 1294-3745.

148 Woltering 2017, fig. 3.10q: 1-4.

149 Taayke 1996a, IV, fig. 31: 6-7.

150 Nieuwhof 2014, fig. 27: 711-2102.

151 Van Es 1967, typen IB3 en IC; Taayke 1996a, II, type K3b; Nieuwhof 2008a, fig. 14.8-9.

152 Schmid 2006, Taf. 45.

153 Woltering 2017, fig. 3.10q: 1-2.

154 Nieuwhof 2008a, fig. 14.8; 2014, fig. 27: 711-2102.

155 Taayke 2020a, 61.

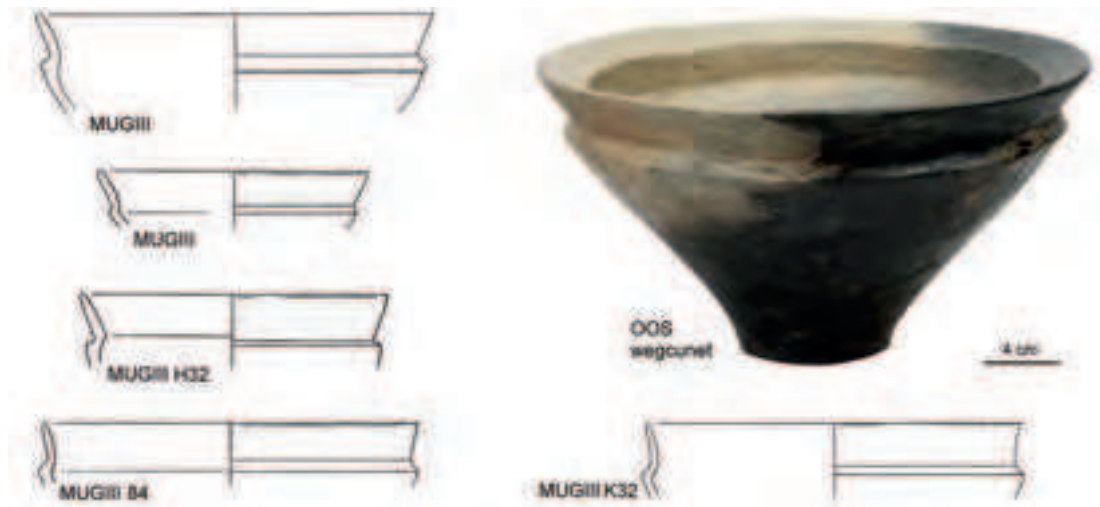

fig. 6.37 (boven) Exemplaren van type NH.K5c. Het lichte deel van de beker rechtsboven is bij de restauratie aangevuld. Deze beker is niet tijdens de opgraving gevonden maar later in een wegcunet (tekeningen F. Diederik; foto Huis van Hilde, Castricum).

NH.K6

In de Laat-Romeinse tijd verliest het aardewerk zijn hoekigheid. De scherpe zigzag-vormen maken steeds meer plaats voor S-vormige profielen. De trechtervormige bekers (K5) en bekers met een hoge standvoet (K4) verdwijnen rond 300 n.Chr.¹⁵⁶ Het kleine aantal vormen in Noord-Holland dat aan deze omschrijving voldoet, wordt gerekend tot type NH.K6. Er worden twee subtypen onderscheiden, K6a en K6b.

In Noord-Nederland maken vergelijkbare vormen alleen deel uit van de typologie van Drenthe (Dr.K4). Waar ze voorkomen in Friesland en Groningen, bijvoorbeeld in Ezinge of in 5e-eeuwse, opnieuw bewoonde terpnederzettingen, worden ze aangeduid met de Drentse codes.¹⁵⁷ NH.K6a en K6b komen ongeveer overeen met de Drentse typen K4c en K4d. Het Drentse type K4b is hier niet gevonden, terwijl enkele exemplaren die doen denken aan Dr.K4a zijn ondergebracht bij K4b-laat.¹⁵⁸

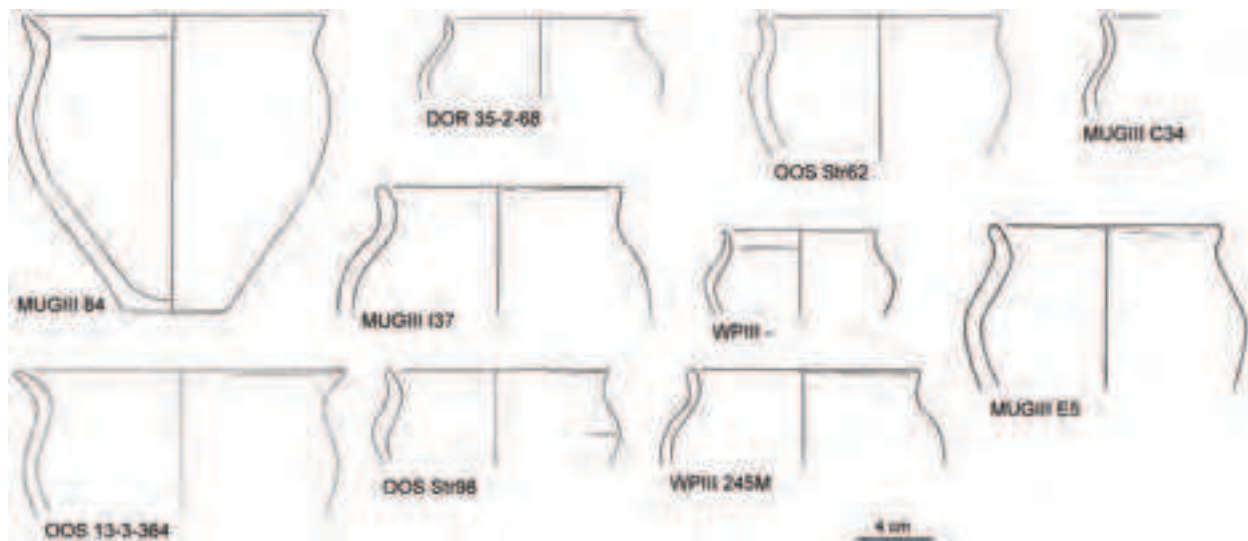

fig. 6.38 Type NH.K6a (tekeningen F. Diederik).

¹⁵⁶ Schmid 2006, 58.

¹⁵⁷ Krol et al. 2018; 2020; Nieuwhof 2014, 75-87.

¹⁵⁸ Zie Taayke 1996a, II, 61.

NH.K6a

Dit subtype wordt gekenmerkt door een biconische vorm met een afgeronde, hoge wandknik (fig. 6.38 en 6.60). De hals is recht of buigt iets naar buiten. De randen van de Noord-Hollandse exemplaren zijn rond, recht of toelopend en eenvoudig van vorm.¹⁵⁹ Eén exemplaar heeft een hooggeplaatst, puntig oor (fig. 6.60). Sommige exemplaren lijken op K4c-laai, maar de randen van de K6a-vormen zijn minder hoekig. Exemplaren zijn bekend uit alle besproken vindplaatsen.¹⁶⁰

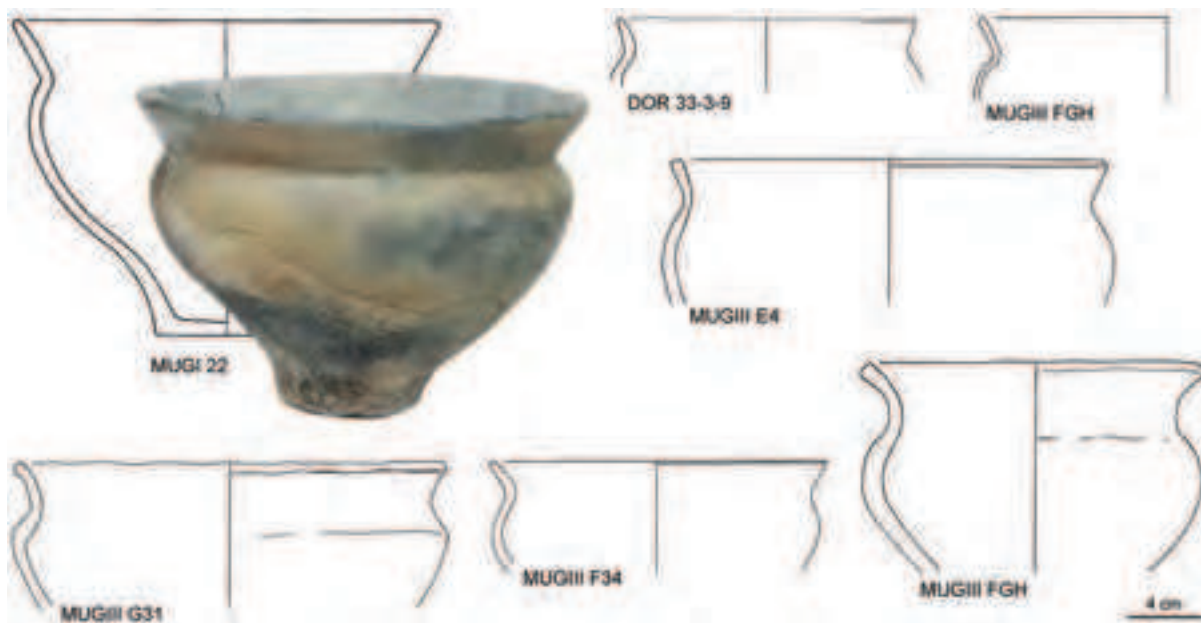
Datering | Dit type komt ongeveer overeen met Dr.K4c: (200)250-400. Begin: gevonden met Gw6a en -b, Ge6, Gw7, Gw8a, V4c, V5a, K4b en K5a en -b; bovendien met Romeins aardewerk (grijs, gladwandig en amfoor), met een munt van Aemilianus (vanaf 253) en een fibula van type 71 (II-d-III). Eind: samen met Gw6c, G9b en Ge9, K4c-laai en K5c.
Conclusie datering | (200)250-400 n.Chr.

NH.K6b

Dit zijn wijdmondige bekers met een bolle schouder en een rechte, uitstaande of concave, uitgebogen hals (fig. 6.39). De onderzijde van de wand is bij de gevonden exemplaren iets concaaf. De rand heeft soms een randlip. De overgang van de hals naar de schouder is niet vloeiend maar geaccentueerd, bijvoorbeeld met een groefje. De bodem is waarschijnlijk altijd vlak en maakt deel uit van een holle standvoet. Deze vorm is ook bekend van de *terra nigra*-achtige voetbekers (zie paragraaf 6.7).

In Noord-Holland is dit type alleen in een klein aantal aangetroffen in MUG en DOR. Het komt deels overeen met Dr.K4d, met Wijster-type ID en met de in Duitsland voorkomende versierde *Trichterpokale*, die passen in de beginfase van de Angelsaksische stijl.¹⁶¹ Vergelijkbare versierde bekers ontbreken in Noord-Holland.

fig. 6.39 Type NH.K6b (tekeningen F. Diederik en (MUGI) uit Abbink 1999; foto Huis van Hilde, Castricum).

159 Bij de Noord-Nederlandse exemplaren komt de spits toelopende vorm niet voor.

160 Voor Den Burg-Beatrixlaan, zie Woltering 2017, fig. 3.10t: 14.

161 Voor Wijster, zie Van Es 1967, fig. 104-106; voor Duitsland, zie Schmid 2006, Taf. 70.

Datering | Dr.K4d: vanaf (300)350. In Midlaren was dit type veel geassocieerd met 3e-/begin 4e-eeuwse vormen in Driesumstijl en het kwam dus zeker vanaf het begin van de 4e eeuw voor.¹⁶² In Noord-Holland eenmaal geassocieerd met Gw7b.
Conclusie datering | vanaf (300)350 n.Chr.

Schalen en kommen (S-typen)

Schalen en kommen komen voor in uiteenlopende vormen, waarin twee subtypen kunnen worden onderscheiden: NH.S1 en -S2. Daarnaast worden soms eenvoudig vormgegeven kommetjes en schaaltes gevonden die alleen op grond van hun context en geassocieerde vondsten gedateerd kunnen worden (zie hieronder bij 'Ongewone vormen').

NH.S1

Dit zijn wijde, min of meer driedigige schalen of kommen met een uitstaande of concave hals, dat laatste vaak in combinatie met een schouderafzet (fig. 6.40, 6.52, 6.54 en 6.60). Daarin komen ze overeen met NH.K4b en Gw6a. De wand is convex, maar wordt vlak boven de bodem meestal concaaf. De randdiameter is groter dan de grootste wanddiameter. De rand is verdikt en vaak twee- of driemaal gefacetteerd. De bodem is, voor zover bewaard gebleven, smal en vlak. Versierde randen komen voor, vooral in DBB; een exemplaar uit DBB draagt een rij kleine indrukjes op de schouderknik.¹⁶³ Sommige exemplaren zijn gepolijst en reducerend gebakken.

Deze vorm lijkt op Oostergo S1 en Wijnaldum S1. De Noord-Hollandse exemplaren hebben echter een verder uitstaande rand, terwijl de Friese vormen de afzet en uitholling onder de rand missen¹⁶⁴ en slechts zelden een versierde rand hebben. In Noord-Holland komt hij voor in alle besproken vindplaatsen. In de typologieën van Groningen en Drenthe ontbreekt deze vorm.

Datering | Type NH.S1 is geassocieerd met Gw6a en -b, Ge6, G7, Gw8a, V4c, K3a, K4c en vooral met K4b en K5a; ook met Romeins aardewerk (grijs, ruwwandig en gladwandig) en met een sierbeslag type B5 (120-250/300). De jongste associaties zijn met G9a en V6. De S1-vormen uit Muggenburg I en III zijn minder hoekig dan die uit Witte Paal en Castricum-Oosterbuurt. Waarschijnlijk is dat een latere ontwikkeling die past in de algemene trend in de Midden-Romeinse tijd naar minder hoekigheid en meer S-vormige profielen. Die exemplaren zijn dus uit het einde van de looptijd.
Conclusie datering | 100-300 n.Chr.

NH.S2

Tot dit subtype behoren tweeledige kommen met een naar binnen buigende wand en een niet-verdichte of iets toelopende rand (fig. 6.41 en 6.62). De gevonden exemplaren zijn uitgevoerd in een lokaal baksel, met plantaardige, potgruis- of schelpmagering, soms met zand.

In Noord-Holland komt een zeer klein aantal exemplaren van dit type voor, in DOR en OOS. Omdat ze van belang zijn als indicator van de Laat-Romeinse tijd zijn ze

fig. 6.40 (links) Type NH.S1 (tekeningen F. Diederik en (MUGI) uit Abbink 1999; foto's Huis van Hilde, Castricum).

¹⁶² Nieuwhof 2008a, 294.

¹⁶³ Woltering 2017, fig. 3.10g: 4.

¹⁶⁴ Een uitzondering is afgebeeld door Taayke (1996a, I, fig. 38.6).

fig. 6.41 Type NH.S2 (tekeningen F. Diederik).

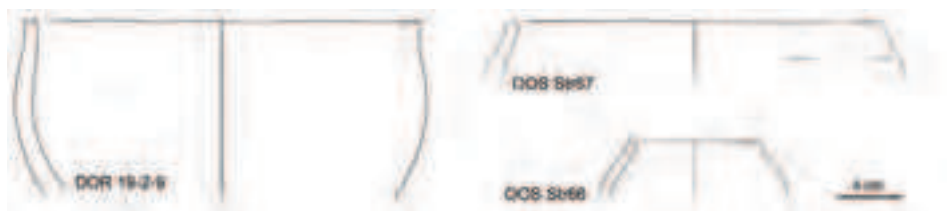

fig. 6.42 Miniatuurvormen (tekeningen F. Diederik en (MUGI) uit Abbink 1999; foto's Huis van Hilde, Castricum).

niet ondergebracht bij 'Ongewone vormen' hieronder, maar in een eigen type. In Friesland ontbreken deze komen vrijwel geheel. In Groningen komt het type wel voor, al is het niet talrijk (Gr.S4); in Noord-Drenthe is het vrij algemeen (Dr.S5). Kommen van dit type waren vooral in het gebied van het Rijn-Wezer-Germaanse aardewerk gangbaar; in Wijster bijvoorbeeld werden ze veel gebruikt als kookpot.¹⁶⁵

Datering | Gr.S4 en Dr.S5 komen vanaf het midden van de 3e eeuw voor.¹⁶⁶ Ze waren gangbaar tot ver in de Vroege Middeleeuwen. Het type heeft dus een lange looptijd en dateringen van individuele exemplaren moeten worden afgeleid uit de context en het baksel. In de Noord-Hollandse vindplaatsen is type S2 geassocieerd met Gw8a en -b en Ge8. Een klein fragment is ook gevonden met Romeins aardewerk, waaronder een fragment van een spreukbeker (vanaf IIIc).
Conclusie datering | vanaf (250)300 n.Chr.

Miniaturaardewerk

Onder miniaturaardewerk vallen formeel kleine potjes met een grootste diameter van circa 8 centimeter en schaaltes met een randdiameter kleiner dan 10 centimeter (fig. 6.42, 6.48 en 6.52). Er kunnen twee groepen worden onderscheiden. De eerste en klein-

¹⁶⁵ Van Es 1967, type VIIIB2; Taayke 1996a, III, 63; Nieuwhof 2014, tabel 5.

¹⁶⁶ Deze vorm komt ook al veel vroeger voor, in Groningen en Drenthe tot circa 500 v.Chr. (Taayke 1996a, V, fig. 10).

ste groep bestaat uit miniatuurversies van grote potten en schalen, die dezelfde datering hebben als de grote vormen. De tweede groep omvat slordig gevormde en slecht afgewerkte (duim)potjes, die kennelijk snel zijn gemaakt. Deze groep is niet dateerbaar zonder contextgegevens. Miniaturen met oren ontbreken in de besproken vindplaatsen.¹⁶⁷ Versiering is zeldzaam, evenals een versierde rand.¹⁶⁸ Een uitzondering vormt een zeer klein potje met een versierde rand uit Den Burg, dat als smeltkroesje in gebruik is geweest.¹⁶⁹

Het is opmerkelijk dat een groot deel van de gevonden miniaturen deel uitmaakt van rituele deposities, vaak samen met complete grote potten of andere objecten, zoals weefgewichten. Als miniaturen hadden ze misschien een symbolische betekenis. Dat sluit niet uit dat ze daarvoor een praktische functie hadden, als container voor kleine hoeveelheden voedsel of om bijvoorbeeld fijn zaaizaad of smeersels in te bewaren. Misschien zijn sommige miniaturen ook als speelgoed gebruikt, of werden ze gemaakt door kinderen om het vak onder de knie te krijgen.¹⁷⁰

Versiering

Het Noord-Hollandse aardewerk uit de Romeinse tijd past in de noordelijke traditie, maar er zijn ook verschillen met het Noord-Nederlandse aardewerk die te maken hebben met regionale voorkeuren en ontwikkelingen. In de Late IJzertijd en Vroeg-Romeinse tijd had het Noord-Hollandse aardewerk vaak wandversiering, uiteenlopend van rijen indrukken tot vlakdekkende patronen van indrukken of groeven. Dit type versiering was wijdverbreid en had een lange traditie in de verschillende West-Nederlandse deelgebieden.¹⁷¹ In de drie noordelijke provincies beperkte een eventuele versiering zich tot streepband om de hals en kortere stukjes streepband op en rond de oren.

Het meeste aardewerk uit de Midden-Romeinse tijd is onversierd. Dat geldt ook voor de type NH.K5b-, K5c- en K6-bekers, waarvan de Noord-Nederlandse tegenhangers vaak wel wandversiering hebben. Versiering komt af en toe voor bij NH.Gw7-potten en vooral bij de NH.K4b- en K4c-bekers. Deze versiering bestaat soms uit een geometrisch patroon dat doet denken aan bekens in Wierumstijl uit de 1e eeuw. Vaker is er een rij kleine indrukjes aangebracht, niet alleen op deze bekens maar ook op veel andere vormen, zelfs nog op exemplaren van het 4e-eeuwse type NH.Ge9 (zie fig. 6.21: DOR 1-2-3). Deze vorm van versiering komt voor op aardewerk uit alle besproken vindplaatsen en is typisch voor Noord-Holland. Verwante motieven zijn rijen met grotere indrukken op de schouder van een pot, of een zigzag-lijn van kleine indrukken vlak boven de bodem van een beker (fig. 6.43).

Andere decoratieve elementen deelt Noord-Holland met Noord-Nederland. Dat geldt bijvoorbeeld voor de groepjes van drie vingertopindrukken of *dellen* op de potwand, die regelmatig voorkomen op uiteenlopende pottypen, en voor de verticale vingerstrepen die soms werden aangebracht in de besmeten onderzijde van G- en V-potten.

Enkele potten dragen een versiering die ook bekend is van het Noord-Hollandse repertoire uit de IJzertijd. Voorbeelden zijn DOR 2-3-1, een Gw6a-vorm met een rij

167 Ze komen wel voor in bijvoorbeeld Ezinge (Nieuwhof 2014, 95).

168 Zie Woltering 2017, fig. 3.10g.5, 3.10p.9.

169 Woltering 2017, 226, fig. 3.7f.12.

170 Nieuwhof 2014, 94-95; 2015, 168; Woltering 2017, 228.

171 Zie de illustraties in Van Heeringen 1992.

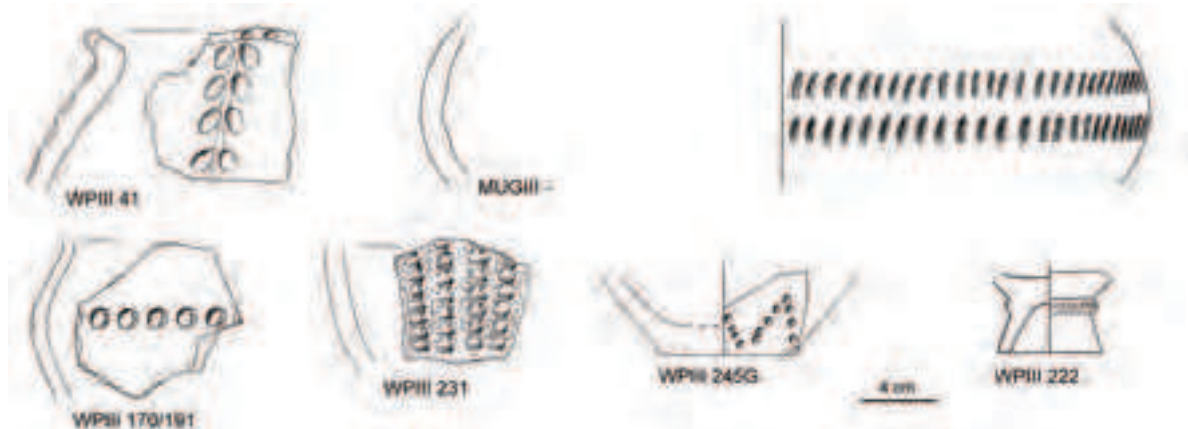

fig. 6.43 Diverse vormen van versiering op het handgevormde aardewerk (tekeningen F. Diederik).

verticale indrukken aan de binnenzijde van de mondopening (zie fig. 6.7), en WPIII 41, een kleine pot met een korte, plaatselijk uitgetrokken rand met 'korenaarversiering' (waarschijnlijk 1e of begin 2e eeuw; fig. 6.43); een vergelijkbaar motief is ook bekend uit DBB.¹⁷² Een enkele maal komen vlakdekkende, plastische rijen vingertopindrukken voor (fig. 6.43: WPIII 231).

Ongewone vormen

Tot de ongewone vormen behoort aardewerk dat uitzonderlijk is in het Noord-Hollandse repertoire (fig. 6.44). Dat kunnen eenmalige vormen zijn die nergens anders voorkomen, maar het kan ook gaan om aardewerk dat elders wel algemeen is. De herkomst van ongewone aardewerkvormen is niet altijd te achterhalen. Waar dat wel mogelijk is, leveren deze vondsten informatie over contacten met andere gebieden. De in figuur 6.44 afgebeelde vormen worden hieronder besproken.

► OOS Str137 (2x), MUGIII 78 en WPIII 222: Vier eenvoudig vormgegeven, kleine schalen. De schalen passen niet in de gedefinieerde S-typen, al zijn de twee schalen uit OOS Str137 vanwege de verdikte rand wel verwant aan type NH.S1. Vergelijkbare schalen komen ook in Noord-Nederland af en toe voor. In de Westergo-typologie worden ze aangeduid als 'schalen en kommen met een eenvoudige rand'; in die van Oostergo worden er enkele afgebeeld bij de *Sonderformen*.¹⁷³ De exemplaren uit OOS komen uit een sloot met veel aardewerk uit de Midden-Romeinse tijd; die uit MUGIII uit een huis uit, waarschijnlijk, de 3e eeuw; die uit WPIII uit een kuil met als vermoedelijke datering de 3e eeuw.

Datering | Midden-Romeinse tijd.

► MUG I 148: Grote, biconische pot met een enigszins concave schouder, een hoge, afgeronde schouderknik en een smalle bodem. Uit WPIII is een randfragment van een vergelijkbare pot bekend (248GG). De rand is afgewerkt met een klein lipje. De pot is gevonden in een kuil met fragmenten van twee Romeinse metalen zeven¹⁷⁴ en met Romeins aardewerk.¹⁷⁵ Het fragment uit WPIII komt niet uit een duidelijke context.

¹⁷² Woltering 2017, 168, fig. 3.3i.12-13.

¹⁷³ Taayke 1996a, I, fig. 38; IV, fig. 31.

¹⁷⁴ Therkorn 2004, 40.

¹⁷⁵ Abbink 1999, 271; verdere informatie ontbreekt.

Datering | vermoedelijk 3e eeuw.

► OOS Str137: Grote pot met een hoge, bolle schouder, een verticale, aan twee zijden gefacetteerde rand, en een smalle bodem. De lengte van de rand past bij type NH.Gw8a, met een datering in de 3e eeuw, maar de facettersingen zijn ongewoon. De pot is gevonden in een sloot met veel aardewerk uit de Midden-Romeinse tijd.

Datering | 2e-3e eeuw.

► DOR 31-6-86 (waterput 31-1): Randgedeelte van een waarschijnlijk zeer hoge Ge-pot met een bijna horizontaal naar buiten staande, versierde rand, die een variant vormt van type V4d (fig. 6.45). De pot is lichtgrijsbruin, plantaardig gemagerd en glad afgewerkt. De randvorm en het baksel passen in het lokale repertoire, maar de randvorm op een nauwmondige pot is uitzonderlijk. Gevonden met Wierumstijl-aardewerk, type Gw7b en twee complete K3a-potjes.

Datering | 2e eeuw.

► OOS 8-1-88, 13-2-290 en Str1: Grote bekers met een ribbel op de schouderknik. Afgezien van de schouderribbel voldoet de archeologisch complete beker formeel aan de beschrijving van type NH.K5a. De bekers hebben parallellen binnen de Drentse typen K3a en K3c.¹⁷⁶

Datering | 2e-3e eeuw.

► WP/III/248W-III en 248DD: Randfragmenten van twee kleine, nauwmondige potten met een horizontale ribbel aan de binnenzijde van de monding (mogelijk een dekselsteun) en een tweemaal gefacetteerde rand. Beide potten zijn met plantaardig materiaal en potgruis gemagerd en glad afgewerkt; één exemplaar is grijs, het andere is verbrand. Eenzelfde vorm is gevonden in Langedijk.¹⁷⁷ Vergelijkbare ribbels komen regelmatig voor bij het Drentse type Ge6.

Datering | waarschijnlijk 3e eeuw.

► WP/III 1001: Randscherf met een trechtervormige, afgestreekte mondopening die lijkt op type Gw8. De hals is aan de buitenkant verdikt en heeft drie smalle horizontale groeven. De pot is glad afgewerkt en met potgruis gemagerd. Gevonden met typen Gw7b en G9b.

Datering | eind 3e eeuw n.Chr.

► WP/III-geen nr. (gevonden boven spoor 1000) en WP/III 262: Kleine, biconische potjes met een T-vormige rand. De potjes zijn plantaardig gemagerd en glad afgewerkt.

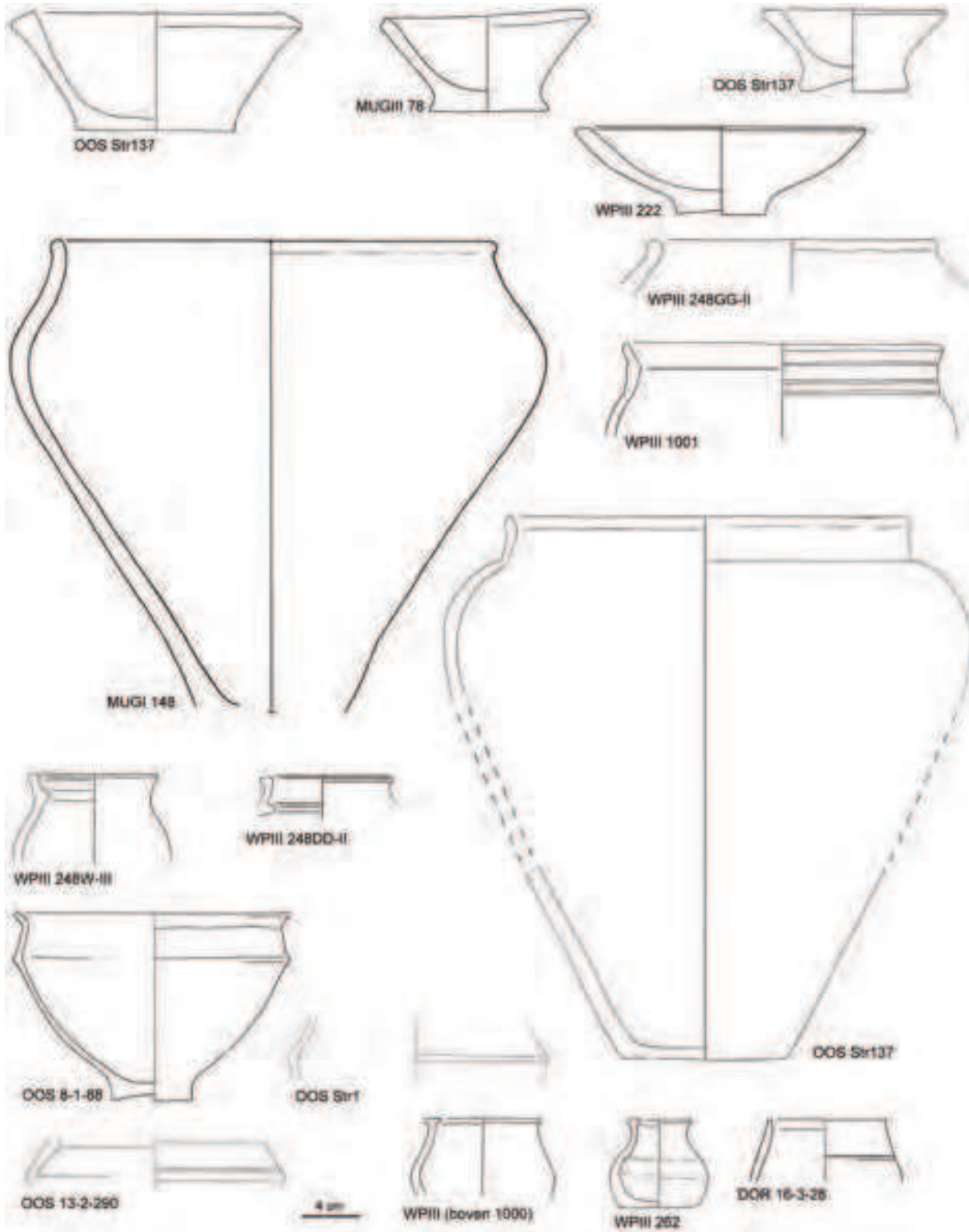
Datering | waarschijnlijk 4e eeuw.

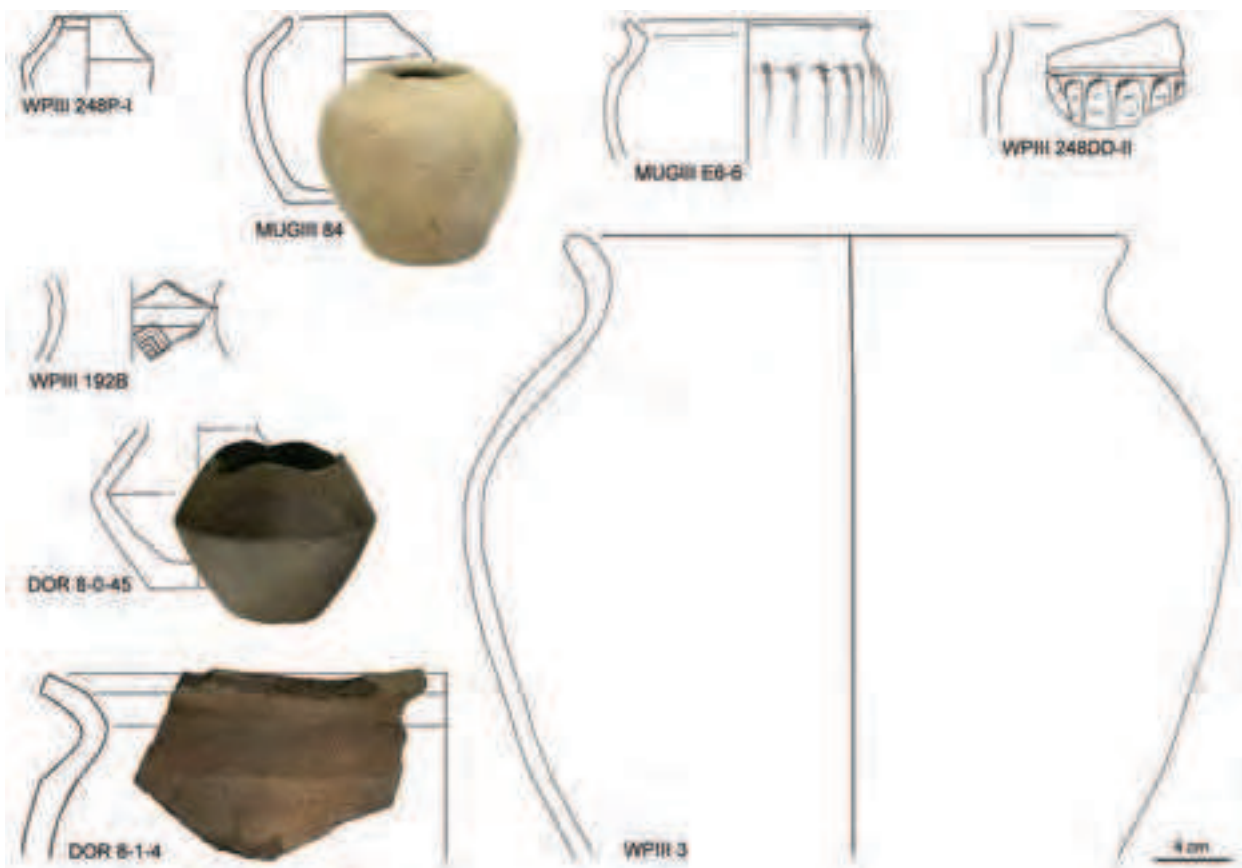
► DOR 16-3-28: Randfragment van een kleine, gepolijste en zwart gekleurde beker met een horizontale groef, gemagerd met zand en schelpgruis. Het is mogelijk een imitatie van een Romeinse beker, bijvoorbeeld van vorm Niederbieber 30.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Taayke 1996a, II, fig. 25: 9, 27: 3.

¹⁷⁷ Reigersman-Van Lidth de Jeude 2012, 131.

¹⁷⁸ Zie Hiddink 2014, 98-99.

► WPIII 248P-I en MUGIII 84: Kleine, biconische potjes met een eenvoudige, toelopende rand. De potjes zijn plantaardig gemagerd. Contextdatering MUGIII 84: circa 300 n.Chr.

► MUGIII-E6-6 en WPIII-248DD-II: Twee fragmenten van bekens met een verticaal geribde onderzijde. Het randfragment is van een NH.K4b-beker, het wand-schouderfragment vermoedelijk ook. Beide zijn plantaardig gemagerd. De inspiratie voor de versiering komt waarschijnlijk van Romeinse glazen schalen met verticale ribbels op de onderzijde.¹⁷⁹

Datering | vermoedelijk 3e eeuw.

► WPIII 3: Grote pot met een in doorsnede ovale rand. De vorm is verwant aan type G9a en vanwege de ronde rand meer nog aan type G9b, maar mist de afgestreeken rand van type G9a en de randlip van type G9b. Gevonden met exemplaren van typen K3a en K4b.

Datering | eind 3e eeuw.

► OOS Str40: Laag, ovaal bakje met een oor, een verticale wand en een eenvoudige ronde rand (fig. 6.59). De klei is gemagerd met zand en fijn schelpgruis; het voorwerp is donkergrijs en gepolijst. Het bakje is handgevormd, maar het lijkt op olielampjes van *terra nigra*-achtig aardewerk, zoals er verschillende in de collectie van het Rijksmuseum

fig. 6.44 (links en boven) Atypische vormen (tekeningen F. Diederik en uit Abbink 1999 (MUGI); foto MUGIII 84: Huis van Hilde, Castricum; tekening en foto DOR 8-1-4 en foto DOR 8-0-45: De Koning 2016, 250-251).

179 Von Gehren 2011.

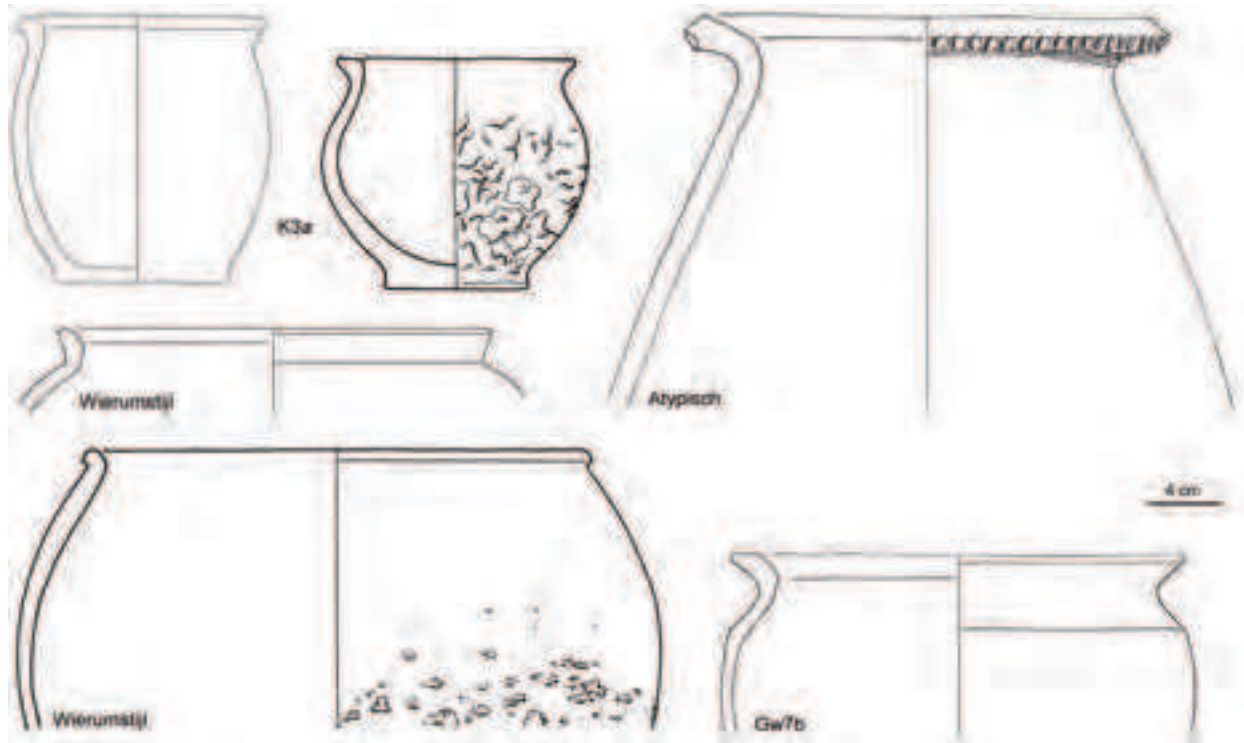

fig. 6.45 Aardewerk uit waterput 31-1 in Uitgeest-Dorreegeest. Datering: eerste helft 2e eeuw n.Chr. (tekeningen F. Diederik en uit Abbink 1999).

voor Oudheden te vinden zijn.¹⁸⁰ Eén van die lampjes heeft dezelfde beschadiging als dit exemplaar: de kant tegenover het oor is afgebroken. Dat kan veroorzaakt zijn door plaatselijke verhitting, zoals bij een gebruik als olielampje kan optreden. Het bakje is gevonden in een kuil, samen met grote delen van Ge8-, Gw8b- en G9c- en van Romeins aardewerk, waaronder *terra nigra*-achtige bekers.

Datering | 4e eeuw.

► WP111 192B: Halsfragment van een nauwmondige pot. Het baksel wijkt af van wat gebruikelijk is: het is hard gebakken en gemagerd met grof zand. De scherf is versierd met een geometrisch lijnpatroon en een ribbel. Deze zwarte pot is waarschijnlijk niet lokaal gemaakt, maar mogelijk afkomstig uit Noordwest-Duitsland. De lange hals doet denken aan een Ge9-pot; het baksel, de kleur, de versiering en de ribbel passen bij nauwmondige potten van het type Cuxhaven-Galgenberg. Deze potten in vroeg-Angelsaksische stijl worden vooral in de 4e eeuw gedateerd.¹⁸¹

► DOR 8-0-45: Klein biconisch potje met een scherpe wandknik, waarvan de rand niet bewaard is gebleven. Het potje is hard gebakken, met fijn steengruis gemagerd en donker van kleur. De magering en ook de scherpe buikknik doen vermoeden dat dit stuk is geïmporteerd.¹⁸² Het potje komt overeen met het type Gr.K6, waarvan vondsten bekend zijn uit Friesland en vooral uit Groningen.¹⁸³

Datering | 3e eeuw, mogelijk tot in de 4e eeuw.

180 Inv.nr. PR-ZM 329: <https://www.rmo.nl/collectie/collectiezoeker/collectiestuk/?object=124576>; inv.nr. VF*177: <https://www.rmo.nl/collectie/collectiezoeker/collectiestuk/?object=126404>.

181 Schmid 2006, 64, Taf. 80.

182 Zo ook De Koning 2016, 251-252.

183 Taayke 1996a, III, 34, 55.

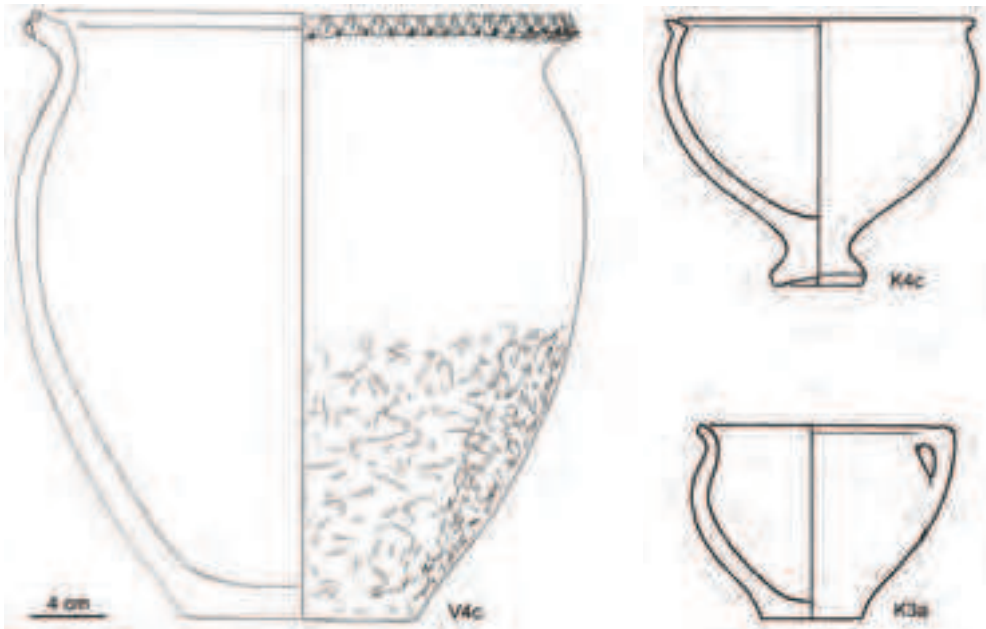

fig. 6.46 Aardewerk uit waterput 8-1 in Uitgeest-Dorreegeest (context/vnr. 4-5-0/12). Datering: 2e eeuw n.Chr. (tekeningen F. Diederik en uit Abbink 1999).

fig. 6.47 Typen NH.Gw6a en K4b worden vaak samen gevonden, hier in twee vondstcomplexen (sporen 166-III en 49) uit Schagen-Witte Paal III. Het derde potje in 166-III behoort tot type K3b (tekeningen F. Diederik; foto's Huis van Hilde, Castricum).

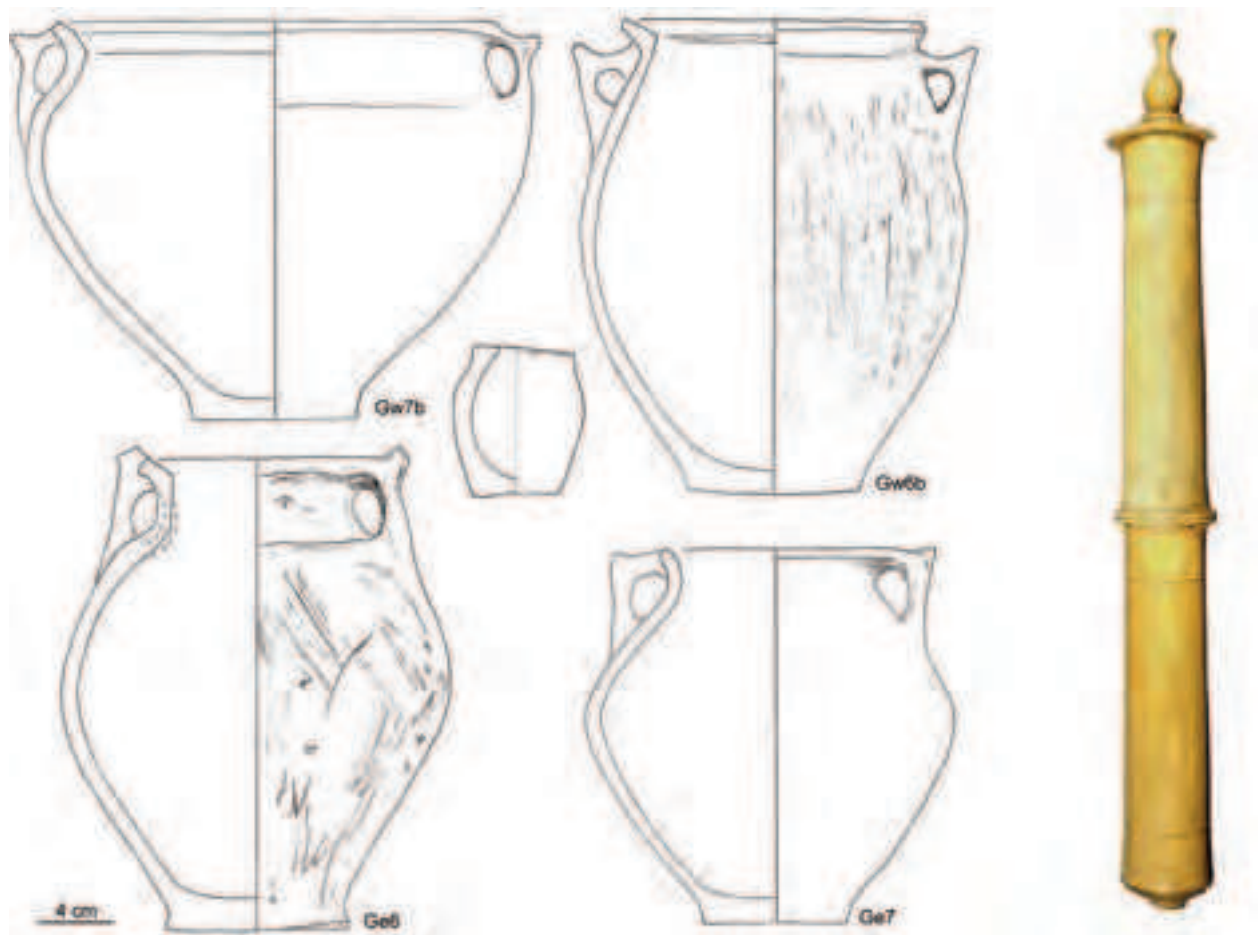

fig. 6.48 Een vondstcomplex uit Witte Paal VI (spoor 54), waartoe ook een donutvormig weefgewicht en een gedraaid benen spinrokken (lengte 23 cm) behoren. Het spinrokken is waarschijnlijk van Romeinse herkomst. Datering: 2e of 3e eeuw n.Chr. (tekeningen en foto F. Diederik).

► DOR 8-1-4: Randscherf van een grote pot met steengruismagering. Het randprofiel behoort tot type Gw7b, maar de scherf is met steengruis gemagerd, hard gebakken en niet gepolijst. De kleur is donkerroodbruin, misschien door secundaire verbranding. De kenmerkende randvorm past in de typologie van Noord-Holland of Westergo.¹⁸⁴ Misschien vertegenwoordigt dit exemplaar een eenmalig experiment met steengruismagering, passend in de vrijere omgang met magering in de 3e eeuw.

Datering | 3e eeuw.

¹⁸⁴ De Koning (2016, 251-252) rekent hem tot de laat-Romeinse importen vanwege de hoekige randvorm, maar die is kenmerkend voor NH.Gw7b.

fig. 6.49 Vondstcomplex uit Witte Paal III, spoor 117. Datering: 2e-3e eeuw n.Chr. (tekeningen F. Diederik; foto's: A. Nieuwhof).

fig. 6.50 (onder) Aardewerk uit een waterput in Castricum-Oosterbuurt (Structuur 80). Datering: 2e-3e eeuw n.Chr. (tekeningen Gw6a en Ge7: F. Diederik; overige: uit Hagers & Sier 1999, fig. 27; foto's Huis van Hilde, Castricum).

fig. 6.51 Aardewerk uit de
ingangskuil van een door de AWS
opgegraven huis in Schagen-
Muggenburg III (in de vakken
B33-34), waaronder een vogelfi-
guur zonder kop. Datering: 2e-3e
eeuw n.Chr. (tekeningen
F. Diederik).

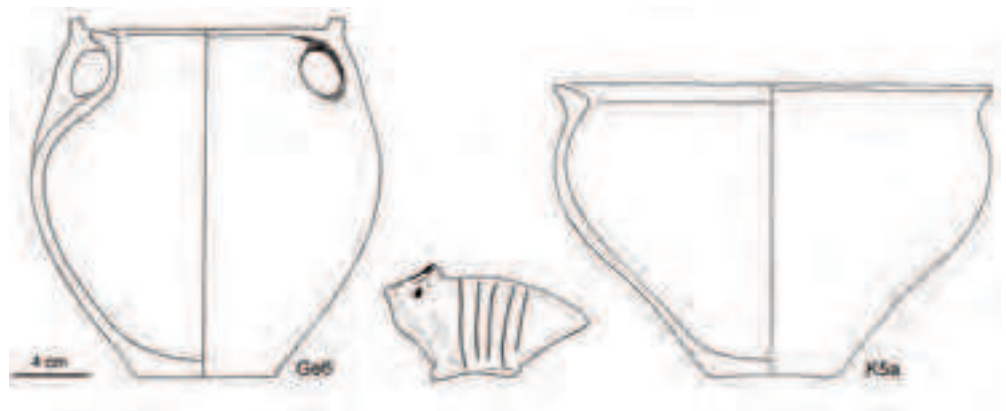

fig. 6.52 Aardewerk uit een kuil in Schagen-Muggenburg III (spoor 58). Datering: 3e eeuw
n.Chr. (tekeningen F. Diederik; foto's Huis van Hilde, Castricum).

fig. 6.53 Aardewerk uit een waterput in Schagen-Muggenburg-‘Trambaan’ (iets ten westen van Muggenburg I), gevonden tijdens een vooronderzoek in 1981. Het aardewerk werd gevonden met een houten nap en een deel van een wagenwiel. Datering: 3e eeuw n.Chr. (tekeningen F. Diederik; foto’s A. Nieuwhof).

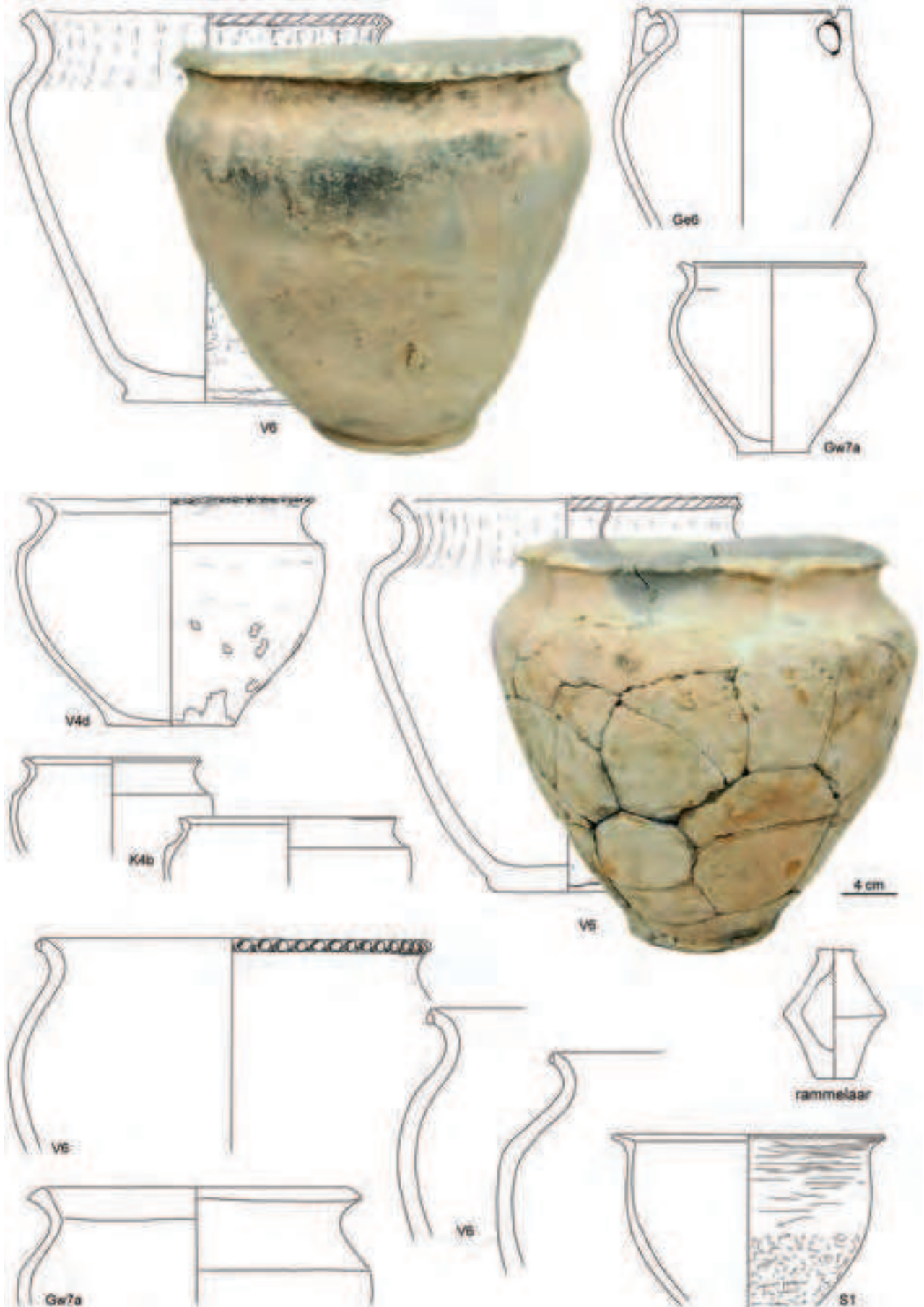

fig. 6.54 (links) Aardewerk uit een kuil direct ten zuiden van Schagen-Muggenburg III (spoor 117). Datering: tweede helft 3e eeuw n.Chr. (tekeningen F. Diederik; foto's Huis van Hilde, Castricum).

fig. 6.55 (boven) Aardewerk uit de ingangskuil van een huis in Muggenburg III (spoor 88; zie Therkorn 2004, 45-50). De beker van geïmporteerd aardewerk behoort waarschijnlijk tot het blauwgrijs aardewerk (zie noot 90). Datering context: tweede helft 3e eeuw n.Chr. (tekeningen F. Diederik; foto Huis van Hilde, Castricum).

fig. 6.56 (boven en rechts) Aardewerk uit waterpuwt 18-1 in Uitgeest-Dorregeest. Datering: 3e eeuw n.Chr. (tekeningen F. Diederik en uit Abbink 1999; foto's Huis van Hilde, Castricum).

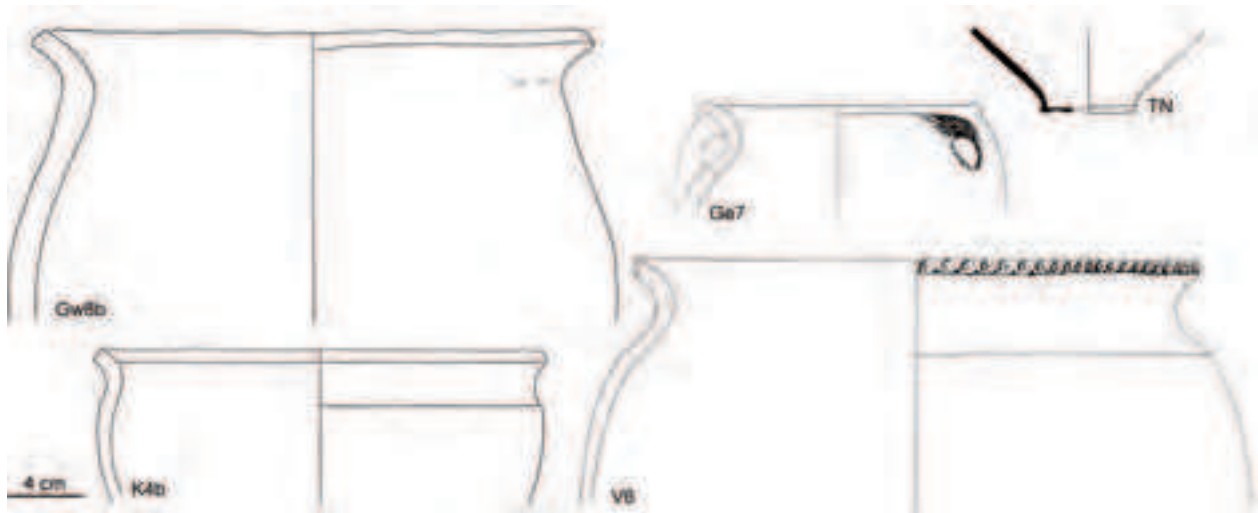

fig. 6.57 Aardewerk uit een greppel in Castricum-Oosterbuurt (structuur 65). Datering: late 3e/begin 4e eeuw n.Chr. (tekeningen F. Diederik).

fig. 6.58 Aardewerkcomplex uit Witte Paal III (spoor 4). Datering: ca. 300 n.Chr. (tekeningen F. Diederik; foto Huis van Hilde, Castricum).

6.7 Romeinse importen en invloeden

Zoals we hierboven al bij enkele ongewone vormen zagen, werd Romeins aardewerk of glaswerk soms nagebootst in het Noord-Hollandse handgevormde aardewerk. Dat kwam incidenteel ook in Noord-Nederland voor,¹⁸⁵ maar in Noord-Holland gingen de imitaties nog verder. Naast incidentele imitaties werden ook sommige Romeinse vormelementen geïncorporeerd in het inheemse vormenspectrum. Dat geldt mogelijk voor het type NH.S1. Een deel van de schalen van dit type doet denken aan Romeinse wierookschaaltjes (bijvoorbeeld **fig. 6.40: OOS Str137**).¹⁸⁶ Die schaaltes hebben een vergelijkbare kelkvorm en een bijna horizontaal uitstaande rand. De rand is meestal versierd met vingertopindrukken, wat uitstekend paste in de Noord-Hollandse traditie en af en toe ook op S1-exemplaren voorkomt. De vorm leent zich bovendien goed voor het aanbrengen van een uitholling onder de rand, een typisch Noord-Hollands element. De vorm van verschillende Noord-Hollandse Ge8-potten (**fig. 6.59: OOS Str40** en **fig. 6.58: WP111 4**) lijkt te zijn ontleend aan nauwmondige Romeinse potten, zoals type Niederbieber 62 of 79, waarvan de wand vlak boven de bodem opvallend concaaf is.¹⁸⁷ De pot als geheel is hierdoor min of meer spoelvormig. Ook de holle facetten in de randen van sommige Gw7b-potten, evenals een aan de onderzijde hol deksel dat waarschijnlijk bij een Ge7-pot heeft gehoord (**fig. 6.13**), hebben Romeinse tegenhangers.¹⁸⁸

Deze voorbeelden tonen aan dat de Noord-Hollandse pottenbaksters Romeinse voorbeelden moeten hebben gehad. Het aantal vondsten van Romeins importaardewerk in Noord-Holland is uiterst bescheiden, dus dat kunnen er in Noord-Holland niet veel zijn geweest. Het is echter goed mogelijk dat de betreffende pottenbaksters dit aardewerk elders hebben gezien, op bezoek of tijdelijk woonachtig in plaatsen waar Romeins aardewerk gangbaarder was.

De betekenis van Romeins geïmporteerd aardewerk voor de inheemse bevolking van Noord-Holland is een onderwerp dat nader onderzoek verdient. Vergelijking met Noord-Nederland is interessant, omdat het inzicht geeft in het eigen karakter van de Noord-Hollandse vondsten. Ook in Noord-Nederland is het aantal vondsten van Romeins importaardewerk klein, maar het oranje-rode *terra sigillata* moet er wel populair zijn geweest, gezien het relatief grote aantal vondsten van deze specifieke aardewerksoort. *Terra sigillata* werd vermoedelijk echter niet geïmporteerd als serviesgoed, maar kwam er terecht in de vorm van scherven.¹⁸⁹ Vanwege de kleur werd er door de inheemse bevolking vermoedelijk een symbolische betekenis aan toegekend, waardoor dit materiaal een gewilde grondstof was voor de vervaardiging van speelschijfjes, spinsteentjes en bijvoorbeeld hangers. Gebruikte en bewerkte *terra sigillata*-scherven bleven lang in omloop: ze maken nog deel uit van vroegmiddeleeuwse deposities.¹⁹⁰ In Noord-Nederland zijn complete vormen van *terra sigillata*, evenals ander Romeins importaardewerk, zeldzaam.

185 Nieuwhof 2014, 70-71 (nr. 175-1664); imitaties van bronzen vaatwerk: Taayke 1996a, III, fig. 35:1; Taayke & Volkers 2010; over imitaties elders in Europa, zie Hegewisch 2005.

186 Holwerda 1923, fig. 93; Stuart 1977, pl. 15; Hiddink 2014, 142-143.

187 Hiddink 2014, 131, 143.

188 Voor deksels, zie Stuart 1977, pl. 23.

189 Nieuwhof 2015, 146-147, 210-211; Nieuwhof & Volkers 2015.

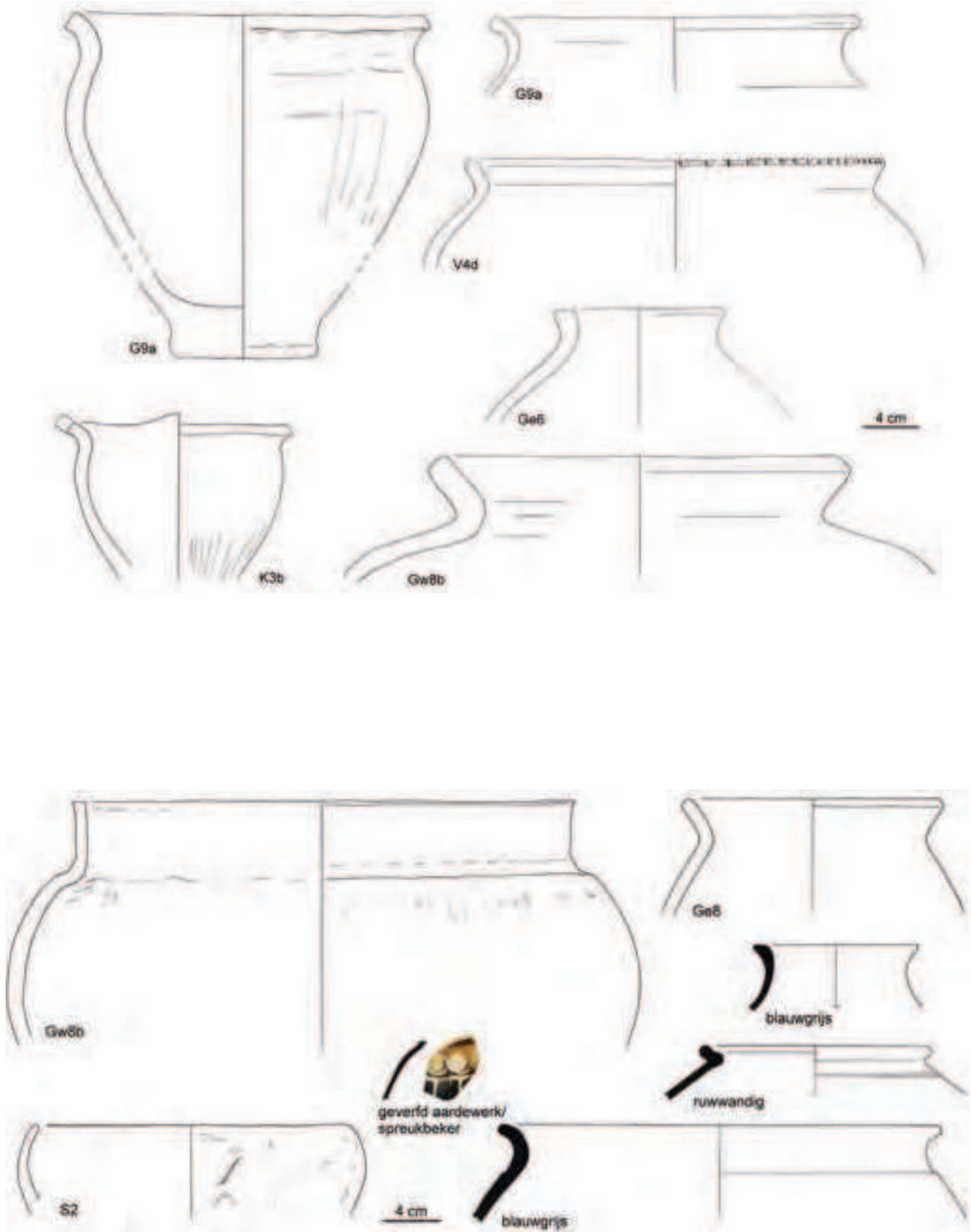
190 Nieuwhof 2020b.

fig. 6.59 (links) Aardewerk uit een kuil in Castricum-Oosterbuurt (structuur 40). Datering: eerste helft 4e eeuw n.Chr. (tekeningen: F. Diederik en Hagers & Sier 1999, fig. 37; foto's Huis van Hilde, Castricum).

fig. 6.60 (volgende pagina's, links en rechts) Aardewerk uit een waterput in Castricum-Oosterbuurt (structuur 100). Het jongste aardewerk is uit de 4e eeuw n.Chr. Vanwege de onduidelijke relatie tussen vondsten en stratigrafie (zie Hagers & Sier 1999, 67) is dit aardewerk niet opgenomen in de associatietabel (figuur 6.6a) (tekeningen: F. Diederik en uit Hagers & Sier 1999, fig. 29; foto's Huis van Hilde, Castricum).

In Noord-Holland lijkt de situatie iets anders. In Castricum-Oosterbuurt en Uitgeest-Dorreegeest is zoveel Romeins importaardewerk gevonden dat de datering van de sporen en structuren er grotendeels op is gebaseerd.¹⁹¹ In de omgeving van Schagen is dat minder het geval, al ontbreekt het daar en ook in Den Burg-Beatrixlaan niet helemaal.¹⁹² Vergelijken met het handgemaakte aardewerk is het Romeinse importaardewerk veruit in de minderheid, maar onderscheidt het Romeinse aardewerk in Noord-Holland zich wat vormenspectrum betreft nauwelijks van inheems-Romeinse nederzettingen binnen de rijksgrenzen, zoals Rijswijk-De Bult (Zuid-Holland).¹⁹³ In Noord-Hollandse vindplaatsen is niet alleen *terra sigillata* gevonden, voor een deel in bewerkte vorm, maar ook allerlei andere soorten Romeins gebruiks aardewerk komen hier voor. Hiertoe behoren min of meer complete vormen, uit Gallië, het Middenrijn-gebied en ook Brittannië.¹⁹⁴ De vondsten bestaan uit geleverde waar, gladwandig aardewerk, amforen en *dolia*, ruwwandig aardewerk en allerlei soorten reducerend gebakken, gladwandig aardewerk. Tot de laatste groep behoren vroege en late, zwarte en grijze aardewerksoorten, zoals *terra nigra*, metaalglanswaar (waaronder deukbekers en spreukbekers), Belgische waar, kustaardewerk, en blauwgrijs aardewerk (ook Waaslands of Rupeliaans of *Low Lands ware* genoemd).¹⁹⁵

Het zogenaamde blauwgrijs aardewerk, dat ook bekend staat als *terra nigra*-achtig aardewerk, is voor ons interessant omdat het meestal gaat om voetbekers. Die kwamen tot in de 4e/5e eeuw voor en kunnen dus samenhangen met bewoning in de Laat-Romeinse tijd. Zowel in Noord-Nederland als in Noord-Holland worden ze regelmatig gevonden (fig. 6.63).¹⁹⁶ Een vondstcomplex met verschillende bekerfragmenten dat zeker uit de 4e eeuw dateert (met handgevormde typen als Gw8b, G9a, G9c en Ge9), komt uit twee waarschijnlijk gelijktijdige kuilen (Str40 en Str41) uit Castricum-Oosterbuurt (fig. 6.59 en 6.63).¹⁹⁷ De gedraaide bekerfragmenten zijn representatief voor het 4e-eeuwse vormenspectrum. Vergelijkbare vormen zijn ook in andere contexten uit deze tijd gevonden.¹⁹⁸

De *terra nigra*-achtige voetbekers pasten goed in het inheemse repertoire waarin mooi afgewerkte, reducerend gebakken *situlae* een belangrijke plaats innamen, en in de inheemse cultuur waarin samen eten en drinken een belangrijk onderdeel van het sociale en politieke leven moet zijn geweest. De *terra nigra*-achtige bekers uit de 4e/5e eeuw komen voort uit vroegere, 1e- tot 3e-eeuwse vormen. Het gaat hierbij niet alleen om draaischijfaardewerk (onder andere de vormen Holwerda 55 en 133/136), maar ook om handgevormde inheemse bekervormen, met name uit de Rijn-Wezer-Germaanse traditie.¹⁹⁹ In de Laat-Romeinse tijd werden vergelijkbare bekervormen zowel in handgevormd aardewerk (NH.K5c-, NH.K6b- en Dr.K4-bekers), als in draaischijfaardewerk gemaakt.

191 Hagers & Sier 1999, 93-100, bijlage 1; De Koning 2016, 254-264.

192 Diederik 2002, 51-55; Abbink (1999, 270-272) beeldt enkele vormen af uit Muggenburg I; voor Den Burg-Beatrixlaan, zie Van der Linden 2017; Morris 2017.

193 Erdrich 2001, 112; gebaseerd op een door hem uitgevoerde inventarisatie van Romeinse importvondsten in onder andere Noord-Holland en Noord-Nederland.

194 Over dat laatste herkomstgebied, zie Morris 2017.

195 Voor beschrijvingen van al deze soorten, zie Hiddink 2014; Van Kerckhove 2009, 121-128.

196 Zie bijvoorbeeld Van Es 1967, 158-168; Galestin 1999, 157-159; 2008, 330-333; Nieuwhof 2008b; Thasing & Nieuwhof 2014, 131-132.

197 Hagers & Sier 1999, 78.

198 Hagers & Sier 1999, 95: in kuilen en sloten (het gaat om structuren 1, 40 (met passende scherf in Str39), 41, 62, 67, 72, 73 en 137).

199 Hiddink 2014, 237, 242-243; Schmid 2006, 59.

fig. 6.61 (linksboven) Aardewerk uit een woonlaag in Uitgeest-Dorreegeest (context/vnr. 2-1-3). Datering: eind 3e eeuw n.Chr. (tekeningen F. Diederik).

fig. 6.62 (linksonder) Handgevormd en Romeins aardewerk uit een kuil in Castricum-Oosterbuurt (structuur 79a). Datering: late 3e-begin 4e eeuw n.Chr. (tekeningen links en foto F. Diederik; overige uit Hagers & Sier 1999, fig. 33).

In Noord-Hollandse waterputten uit de Romeinse tijd wordt handgevormd aardewerk, vaak complete potten, dikwijls samen met andere voorwerpen teruggevonden. In deze waterput van Uitgeest-Waldijk werden complete potten gevonden samen met een bewerkte houten stok en een complete ‘spaanderdoos’: een van dun houtfinez gemaakte opbergdoos (foto R. van Eerden).

De bекers uit de Laat-Romeinse tijd zijn dus een complexe verzameling van handgeformde en op de draaischijf gemaakte typen die soms moeilijk zijn te dateren. Vormen uit de 2e eeuw bleven namelijk tot in de 5e eeuw in gebruik. De baksels van deze bекers lopen uiteen. Vaak is er een lichte kern met moeilijk waarneembare magering, en een donkerder, grijs of blauwgrijs tot zwarte buitenkant. Het onderzoek naar het *terra nigra*-achtige aardewerk wordt bemoeilijkt doordat er nog geen productieplaatsen zijn gevonden. Die kunnen zich voor een deel binnen de rijksgrenzen hebben bevonden, maar ook ten noorden daarvan.²⁰⁰

Om meer klaarheid te brengen in deze materie is door Van Thienen *et al.* (2017) onderzoek gedaan naar de vormen en samenstelling van *terra nigra*-achtig aardewerk, dat zij ter onderscheiding van oudere, vergelijkbare aardewerksoorten *Late Roman Terra Nigra* (LRTN) noemen. Zij richten zich op twee veel voorkomende hoofdvormen, die bekend staan als Chenet 342 en Gellep 273/274. De Gellep-vormen concentreren zich in het oostelijke rivierengebied en aangrenzend Westfalen, terwijl de verspreiding van de Chenet-voetbeker zich over een groter gebied uitstrekt, met concentraties in Noordwest-Frankrijk en Overijssel.²⁰¹ Geochemische en petrografische analyse van een representatieve steekproef wijst uit dat de Chenet-vormen uiteenlopende baksels hebben, terwijl die van de Gellep-vormen een meer homogene groep vormen.²⁰² Dat wil niet zeggen dat alle Gellep-bekers uit één werkplaats komen: chemische analyse toont

200 Een mogelijke productieplaats lag bijvoorbeeld bij Raalte (Erdrich 1998).

201 Van Thienen *et al.* 2017, fig. 7.

202 Van Thienen *et al.* 2017, 95-96.

aan dat er verschillende kleibronnen moeten zijn geweest, terwijl waarschijnlijk de productietechniek hetzelfde was.²⁰³ Er was dus sprake van verschillende productiecentra, die elk misschien uit niet meer bestonden dan een kleine werkplaats die een beperkt gebied bediende.

In het onderzoek van Van Thienen *et al.* werden geen bekers uit Noord-Nederland en Noord-Holland betrokken. Taayke wijst erop dat het om verschillende groepen gaat: ten eerste bekers uit Oost-Nederland en aangrenzend Duitsland (typen Chenet 342 and Gellep 273), met Drenthe als meest noordelijke verspreidingsgebied, en ten tweede de groep bekers uit Noord- en West-Nederland. Die laatste zijn groter en minder dunwandig, en hebben andere baksels en vormen dan de bekers uit de oostelijke groep.²⁰⁴ Taayke dateert de oostelijke groep in de tweede helft van de 4e en de 5e eeuw, en de westelijke en noordelijke groep tot in de 4e eeuw. Dat laatste komt overeen met de dateringen van de bekers in Noord-Holland die samen met handgevormd aardewerk zijn gevonden.

In Noord-Holland doen de 4e-eeuwse bekers denken aan handgeformde typen, zoals NH.K5c en K6b (bijvoorbeeld fig. 6.63: OOS Str41, en de bekers in fig. 6.59). Bodems met een deel van de wand worden vaak los gevonden; vrijwel altijd is er sprake van een concave, naar buiten uitbuigende wand. Het zijn vormen die we ook in Noord-Nederland tegenkomen, zodat het niet onwaarschijnlijk is dat dit gedraaide aardewerk uit één of meer productieplaatsen ten noorden van de Romeinse rijksgrens komt. Productie in de eigen regio is minder waarschijnlijk, gezien het toch beperkte aantal vondsten. Het gebruik van de draaischijf is gekoppeld aan een zekere mate van arbeidsspecialisatie en gaat gepaard met werkplaatsproductie. De productie is dan grootschaliger dan de lokale productie van handgevormd aardewerk, iets wat zou resulteren in een veel groter aantal vondsten dan er nu bekend zijn uit Noord-Holland

fig. 6.63 Donkergrijze of zwarte bekers van draaischijfaardewerk ('terra nigra-achtig' aardewerk), met een zekere of mogelijke contextdatering in de 3e of 4e eeuw n.Chr. (tekeningen F. Diederik; foto Huis van Hilde, Castricum).

203 Van Thienen *et al.* 2017, 101.

204 Taayke 2020a, 61-62; hieronder vallen ook de bekers van Rijswijk, groep III (Bloemers 1978, 261-261).

fig. 6.64 (rechts) De dateringen van de Noord-Hollandse aardewerktypen (I, II, III, IV: 1e-4e eeuw; a-d: eerste tot vierde kwart van de betreffende eeuw; lichtgeel: herkenbare periode van introductie of afname; donkergeel: hoofdgebruiksperiode) (figuur A. Nieuwhof).

of uit Noord-Nederland.²⁰⁵ *Terra nigra*-achtige bekers moeten dus zijn verkregen door incidentele handel of uitwisseling met andere streken.

De import van Romeins aardewerk, de imitaties van Romeinse vormelementen, en het gebruik van inheemse vormen (zoals bekers) in draaischijfaardewerk dat noordelijk van de Rijn lijkt te zijn gemaakt, getuigen van contacten met het Romeinse Rijk en een zekere waardering voor de Romeinse materiële cultuur. Daaruit werd echter niet alles zondermeer overgenomen. Alleen wat paste in de eigen tradities kreeg een plaats, zoals de vormgeving van schalen of van sommige nauwmondige potten. Het is opmerkelijk dat de Romeinse vormgeving vooral een (bescheiden) rol ging spelen bij aardewerkvormen die bij feestelijke maaltijden werden gebruikt, zoals nauwmondige potten, schalen en drinkbekers. Wellicht bestond er juist bij deze maaltijden een vorm van competitie, waarbij kennis van Romeinse vormgeving werd getoond om de rol van de organiserende familie binnen interregionale netwerken te tonen. Romeins aardewerk en Romeinse vormgeving speelden ook bij deze gelegenheden slechts een bescheiden rol, gezien de sterke voorkeur die er voor het ‘eigen’, inheemse aardewerk bestond.

6.8 Discussie

De nieuw opgestelde Noord-Holland-typologie voor het aardewerk omvat voor de Midden- en Laat-Romeinse tijd in totaal 36 (sub)typen, waarvan de oudste beginnen in de 1e eeuw of al eerder, en de jongste een looptijd hebben tot tenminste 400 n.Chr. (fig. 6.64). Deze typen beperken zich niet tot de vindplaatsen waaruit het aardewerk voor deze studie is bekeken. Gepubliceerd aardewerk uit andere Noord-Hollandse vindplaatsen, zoals die in Assum, Beverwijk/Heemskerk-Broekpolder, Langedijk en Schagen-Lagedijk, laat zich ook goed volgens de nieuwe typologie indelen.²⁰⁶

Noord-Nederland is het referentiegebied voor deze studie. Net als in Noord-Nederland is er een algemene trend waarneembaar naar steeds grotere potten in de loop van de Romeinse tijd (vergelijk bijvoorbeeld Gw6a (fig. 6.7) met Gw8a (fig. 6.14)). Veel van de nieuwe Noord-Hollandse typen komen overeen met vormen in één of meer van de Noord-Nederlandse aardewerkregio's, maar sommige typen zijn uniek voor Noord-Holland. Daarnaast heeft veel van het aardewerk eigen kenmerken die als typisch Noord-Hollands kunnen worden beschouwd.

Typisch Noord-Hollands

Nieuwe typen die in Noord-Nederland ontbreken zijn Gw6c, Ge9 en V6, en de late vormen van K4b en K4c. Andere typen hebben deels eigen kenmerken. Zo hebben late exemplaren van type Gw6a in Noord-Holland soms een bolle rand, en komt type Ge6 opvallend vaak voor in een klein formaat. Versiering in de vorm van een rij kleine indrukjes op een schouderafzet of op het dikste deel van de pot is typisch voor Noord-Holland, net als de voorliefde voor een concave hals boven een schouderafzet. Dat vormkenmerk hield het in Noord-Holland veel langer vol dan in Friesland, en komt zelfs nog voor op late typen, zoals G9a en Ge9. Dat geldt ook voor versierde randen en nauwmondige

²⁰⁵ Galestin 1999, 159.

²⁰⁶ Respectievelijk De Koning 2012; Therkorn et al. 2009; Reigersman-Van Lidth de Jeude 2012; Diederik 1981.

	Ia	Ib	Ic	Id	IIa	IIb	IIc	IId	IIIa	IIIb	IIIc	IIId	IVa	IVb	IVc	IVd
Wierumstijl																
Gw6a																
Gw6b																
Gw6c																
Ge6																
Gw7a																
Gw7b																
Ge7																
Gw8a																
Gw8b																
Ge8																
G9a																
G9b																
G9c																
G9d																
Ge9																
V4a																
V4b																
V4c																
V4d																
V5a																
V5b																
V6																
K3a																
K3b																
K4a																
K4b																
K4b-laai																
K4c																
K4c-laai																
K5a																
K5b																
K5c																
K6a																
K6b																
S1																
S2																

potten; die komen niet alleen vaker voor in Noord-Holland dan in Noord-Nederland, maar zijn ook vertegenwoordigd in het late repertoire, met de typen V6 en Ge9.

Sommige van de Noord-Hollandse potten hebben een opvallend uitgezakte vorm: de onderkant is vaak rondom of gedeeltelijk bol, in plaats van concaaf zoals in Noord-Nederland gebruikelijk is.²⁰⁷ Dat uitzakken gebeurde vermoedelijk pas tijdens het drogen van de potten, voorafgaand aan het bakken, en zou te maken kunnen heb-

²⁰⁷ Bijvoorbeeld fig. 6.7 in dit hoofdstuk: WP III 21; 6.54: tweemaal V6; 6.56: Ge6/Ge7.

ben met het gebruik van iets nattere klei of gemiddeld iets dikkere en dus zwaardere potwanden. Potten met zeer dikke wanden en dikke randen zonder enige accentuering die abrupt eindigen in een afgestreken rand, al dan niet met versiering, komen opvallend veel voor. De hals onder de rand is soms verticaal uitgeschraapt.²⁰⁸ Dat komt vooral voor bij potten uit de 3e of 4e eeuw; vanwege de S-vormige profielen voldoen ze aan de definitie van de voornamelijk 4e-eeuwse typen G9a en V6, al dateren de betreffende vondstcomplexen vrijwel zeker uit de 3e eeuw.

Er bestond in Noord-Holland een duidelijke voorliefde voor bekera, meer nog dan in Noord-Nederland. Die komt tot uiting in een groot aantal typen, die bovendien zijn vertegenwoordigd door relatief veel exemplaren. Bekera werden waarschijnlijk gebruikt bij feestelijke bijeenkomsten met een ceremonieel karakter. Dat geldt ook voor de nauwmondige potten die dienden om vloeistoffen (drank) uit te schenken, en misschien voor de vele kleine bakjes en kommetjes die in twee eigen typen zijn ondergebracht (K3a en K3b). Romeinse invloed is, zoals gezegd, in het Noord-Hollandse vormenrepertoire duidelijker herkenbaar dan in Noord-Nederland. Zo lijkt type S1 te zijn beïnvloed door Romeins aardewerk, en zijn de deksels van type Ge7-aardewerk en sommige vormen van type Ge8 waarschijnlijk nabootsingen van Romeinse voorbeelden.

In de Laat-Romeinse tijd treden er veranderingen op in de vormgeving van het handgevormde aardewerk die lijken op de aardewerkontwikkeling in dan nog bewoonde delen van Noord-Nederland (met name Drenthe). Niet alle vormen en vormelementen worden echter overgenomen. Waar in Noord-Nederland de bodems breder werden in deze periode, blijft in Noord-Holland een voorkeur bestaan voor relatief slanke vormen op smalle bodems. Elementen van de Angelsaksische stijl, zoals de expressieve versieringen en de typische *Schalenuren*, die aan het eind van de 4e eeuw in Drenthe en Ezinge werden overgenomen, ontbreken in Noord-Holland; de enige scherf uit Witte Paal III die aan dergelijk aardewerk verwant is (fig. 6.4: WPIII 192B), kan gezien worden als de uitzondering die de regel bevestigt. Het dichtst bij het Angelsaksische vormenrepertoire komt type G9d, dat kan worden beschouwd als een voorloper van de Angelsaksische *Schalenuren*. Daar houdt de ontwikkeling echter op.

Periodes en bewoningsgeschiedenis

De gedefinieerde typen uit de Midden- en Laat-Romeinse tijd laten zich globaal indelen in vier, elkaar deels overlappende groepen: vroege typen uit de eerste helft van de 2e eeuw, een tweede groep met typen uit de 2e en 3e eeuw, typen die vooral in de 3e eeuw voorkomen, en een late groep met typen uit de tweede helft van de 3e en de 4e eeuw (fig. 6.6b). Van de typen uit de Laat-Romeinse tijd zijn er meer in Noord-Holland dan in Noord-Nederland, al is het aantal gevonden exemplaren per type niet groot.

Verschillen in het voorkomen van deze typen per vindplaats (fig. 6.6b) leveren concrete informatie over de bewoningsduur. In de vijf besproken vindplaatsen is de tweede, midden-Romeinse groep ruim vertegenwoordigd. Vroege typen zijn niet alleen gevonden in Dorregeest, Oosterbuurt en Den Burg, maar ook in enkele contexten in Witte Paal III. Van de laatste vindplaats werd aangenomen dat de bewoning er in het midden van de 2e eeuw begon, een datering die moet worden vervroegd naar circa 100 n.Chr. In Muggenburg, waarvoor een datering rond 300 n.Chr. werd aangenomen, ontbreken typen uit de vroege groep, maar er zijn zeker niet alleen typen uit de late

²⁰⁸ Bijvoorbeeld fig. 6.61 in dit hoofdstuk: G9a; fig. 6.54: tweemaal V6.

groep. Aardewerk uit de Midden-Romeinse tijd is ruim vertegenwoordigd, waaronder ook typen die in de loop van de 3e eeuw al afnamen. Op grond van het aardewerk kan worden aangenomen dat de bewoning in Muggenburg niet beperkt was tot het einde van de 3e eeuw en het begin van de 4e eeuw, maar al eerder in de 3e eeuw begon; de bewoningsresten in Witte Paal III en Muggenburg behoren dus waarschijnlijk tot meer dan één generatie.

Voor het vaststellen van (dis)continuïteit in bewoning gedurende de 4e eeuw zijn de Laat-Romeinse typen van belang. Typen die tot in de 4e eeuw voorkomen, zijn gevonden in alle vijf nederzettingen. De verspreiding van de typen is echter minder homogeen dan in de Midden-Romeinse tijd. Typisch 3e- en 4e-eeuwse typen komen niet langer in alle vindplaatsen voor (zie fig. 6.6b). Zo komen de typen NH.G9d en S2 voornamelijk voor in de dicht bij elkaar gelegen vindplaatsen Uitgeest-Dorregeest en Castricum-Oosterbuurt, en type NH.K5c vrijwel uitsluitend in Schagen-Muggenburg en Den Burg-Beatrixlaan. Dat is deels toe te schrijven aan de veel geringere hoeveelheid aardewerk ten opzichte van de vorige periode, maar het wijst er ook op dat de contacten tussen de bewoonde nederzettingen in Noord-Holland in deze periode minder frequent waren dan voorheen. De ontwikkeling van het aardewerk ging niet langer overal gelijk op.

Tegelijk maakt de beperkte hoeveelheid aardewerk uit de Laat-Romeinse tijd duidelijk dat de bevolking toen kleiner was dan in de Midden-Romeinse tijd. Typen die doorlopen tot 400 n.Chr. en die mogelijk ook nog in de 5e eeuw in gebruik waren, zijn er weinig; dat geldt alleen voor typen G9b, -c en -d, K6b en S2. Van die typen zijn bovendien slechts weinig exemplaren gevonden, en nooit in samenhang met jongere dateerbare vondsten, zoals late fibulae of Merovingisch draaischijfaardewerk. Daaruit kan de conclusie worden getrokken dat de bewoning in de vijf vindplaatsen tussen 350 en 400 n.Chr. eindigde. Er zijn geen aanwijzingen voor bewoning in de 5e eeuw in deze nederzettingen.

Dat is in overeenstemming met het ontbreken van aardewerk in Angelsaksische stijl, een aardewerksoort die we goed kennen uit Noord-Nederland. Elementen daarvan, zoals de expressieve versiering, werden daar al in de 4e eeuw toegepast in nederzettingen die bewoond bleven, ongetwijfeld onder invloed van contacten met gebieden verder naar het oosten. Vanaf de 5e eeuw, toen het terpengebied na het 4e-eeuwse bewoningshiaat opnieuw bewoond raakte, behoorde aardewerk in Angelsaksische stijl overal in het kustgebied en in Drenthe tot het normale nederzettingaardewerk; waarschijnlijk was er toen niet alleen sprake van imitatie van meer oostelijke vormen en versieringen, maar kwamen er ook immigranten uit de kustgebieden van Nedersaksen en Sleeswijk-Holstein. In Noord-Holland ontbreekt niet alleen het typische aardewerk in Angelsaksische stijl, maar zijn ook de vroege Angelsaksische versieringselementen afwezig. Dat geldt niet alleen voor de hier besproken vindplaatsen, maar voor geheel Noord-Holland: de goed herkenbare, laat-4e- en 5e-eeuwse versieringselementen en aardewerkvormen in Angelsaksische stijl zijn er nergens gevonden. Het contact tussen de bewoners van Noord-Holland en die van meer oostelijke gebieden in de 4e eeuw ging verloren, ook al bleef de bewoning misschien nog enige tijd bestaan. Dat ook de eigen aardewerktypen geen verdere ontwikkeling doormaakten, bevestigt de veronderstelling dat de bewoning in de 4e eeuw ten einde kwam.

Sociaal-culturele netwerken

Tijdens elke opgraving wordt aardewerk gevonden dat ongewoon aandoet. Zoals in paragraaf 6.4 werd besproken, is een van de mogelijke verklaringen dat pottenbakkende vrouwen zich vestigden in de woonplaats van hun man. In de klei en magering die daar voorhanden was, bleven ze de hen vertrouwde vormen maken. Iets van die vormgeving sijpelde ook door naar het werk van andere pottenbaksters; zo konden aantrekkelijke nieuwe stijlkenmerken zich verspreiden over grote gebieden. Aardewerk werd ook uitgewisseld, iets wat herkenbaar is aan niet-lokale baksels. Hierbij ging de voorkeur waarschijnlijk uit naar mooi afgewerkt aardewerk, zoals bekers; dit aardewerk maakte wellicht deel uit van de geschenken die bezoekers kregen en gaven. Commerciële productie en handel in handgevormd aardewerk speelden in Noord-Holland gedurende de Romeinse tijd waarschijnlijk geen rol. Beide veronderstellen een zekere mate van standaardisering van vormen, waar geen sprake van was in Noord-Holland en ook niet in Noord-Nederland.

De uitwisseling van aardewerk en de vestiging van pottenbakkende vrouwen wijzen op het bestaan van sociaal-culturele netwerken. Terugkijkend zijn we geneigd om aan de samenlevingen in het verleden een eenvoudiger bestaan toe te schrijven dan we zelf gewend zijn. Dat is echter niet in alle opzichten terecht. Ook in de IJzertijd en de Romeinse tijd onderhielden bevolkingsgroepen al contacten met elkaar, soms over grote afstanden. Dit gold zeker voor gebieden waar water het reizen vergemakkelijkte, zoals langs de Nederlands-Duitse kustgebieden. De bewoners van die gebieden, ook die uit Noord-Holland, participeerden op die manier in één of meer netwerken.

In het Groningse wierdedorp Ezinge, bijvoorbeeld, is uit niet-inheems aardewerk af te leiden dat de bewoners in de Romeinse tijd contacten onderhielden met groepen in Duitsland, Oost-Nederland, Friesland en Noord-Holland.²⁰⁹ Het Wierumstijl-aardewerk in Uitgeest-Dorregeest en Witte Paal wijst ook op bovenregionale contacten. De vrij grote hoeveelheid aardewerk in Wierumstijl en het voortbestaan van een herkenbare aardewerkontwikkeling die volgt op de Wierumstijl (die van de *nordseeküstennahe Fundgruppe*) doen echter vermoeden dat hier niet alleen sprake was van tijdelijke uitwisseling, maar ook van de permanente vestiging van immigranten die contact bleven houden met hun herkomstgebied. Die nieuwe bewoners waren vermoedelijk soldaten van Romeinse hulptroepen die gelegerd waren in de wachttorens in 't Hain bij Krommenie en misschien ook in het legerkamp Flevum in Velsen, en hun families. Ze vestigden zich tijdens of na hun dienstperiode in dichtbijgelegen plaatsen, zoals Uitgeest-Dorregeest. Het aardewerk laat zien dat deze families afkomstig waren uit het gebied waar de Wierumstijl gangbaar was: Groningen, Noord-Drenthe of nog verder naar het oosten, waar volgens Romeinse bronnen de woongebieden van de Chauken waren.

De Chauken stonden erom bekend dat ze regelmatig bezoeken aflegden in het kustgebied met hun boomstamkano's, waarschijnlijk al voordat de Romeinen begonnen met hun pogingen om Noord-Nederland in te lijven.²¹⁰ Hoewel ze bij de Romeinen (en in navolging daarvan ook nu nog onder historici en archeologen) bekend stonden als piraten, waren die bezoeken waarschijnlijk meestal vredelievend van aard. Andersom werden er ongetwijfeld ook tegenbezoeken afgelegd, zeker wanneer er door huwelijken familierelaties waren ontstaan. De kleine hoeveelheid aardewerk in Wierumstijl

²⁰⁹ Nieuwhof 2017b.

²¹⁰ Nieuwhof 2017a.

die is gevonden op Texel past in dit beeld van reguliere uitwisseling binnen een sociaal-cultureel netwerk.

Als gevolg van de veronderstelde vestiging van Chauken in Noord-Holland zijn hier gedurende de Romeinse tijd twee aardewerktradities herkenbaar. Deze geven aan dat de bewoners participeerden in ten minste twee sociaal-culturele netwerken: een netwerk dat reikte tot in de huidige provincie Friesland, en een netwerk dat het gebied besloeg waar de Wierumstijl gangbaar was: Groningen, Noord-Drenthe en het kustgebied van Nedersaksen. Het Friese aardewerk is al duidelijk herkenbaar in de Late IJzertijd, en dit kan dan ook worden beschouwd als het inheemse aardewerk op het moment dat de oostelijke migranten zich vestigden in Noord-Holland. De invloed van de twee netwerken op het aardewerk is gedurende de 2e-3e eeuw en ook nog in de 4e eeuw merkbaar.

Sociaal-culturele netwerken waren geen politieke of etnische eenheden. Het waren invloedssferen waarbinnen men veel contact had en waarmee men zich vermoedelijk deels ook identificeerde. Traditioneel worden nieuwe invloeden vaak beschreven in termen van machtsuitbreiding of expansie, wat een van hogerhand aangestuurde beweging suggereert. De werkelijkheid was echter subtieler. Er was in de sociaal-culturele netwerken waarschijnlijk veel ruimte voor eigen inbreng, ook van de gewone bevolking die niet tot de elite behoorde. Dat geldt zeker voor de vormgeving van het aardewerk. Veranderingen daarin werden niet van bovenaf opgelegd, maar ontstonden juist in het gewone sociale verkeer, waarbinnen nieuwe ideeën werden overwogen en al dan niet overgenomen.

De invloed van het noordoostelijke netwerk op het aardewerk in Noord-Holland, die tot in de Laat-Romeinse tijd zichtbaar is, nam in de 4e eeuw duidelijk af. Toen in het noorden de Angelsaksische stijl zijn intrede deed, vanaf het einde van de 4e eeuw, moet Noord-Holland grotendeels verlaten zijn geweest. De nieuwe bewoners van Noord-Nederland, die zich daar in de 5e eeuw langzamerhand vestigden en herkenbaar zijn aan hun Angelsaksische materiële cultuur, bleven vermoedelijk eerst nog in de buurt van de gebieden die ze kenden omdat die deel uitmaakten van het oostelijke netwerk. Dit zijn de gebieden waar een klein aantal terpen en wierden, gelegen langs de goed toegankelijke oevers van de Middellzee en de Hunze, bewoond waren gebleven. Deze laat-Romeinse ‘kerngebieden’ in Friesland en Groningen kunnen het uitgangspunt zijn geweest voor vestiging in andere delen van het noordelijke terpengebied.²¹¹ Een deel van de Angelsaksische migranten ging ook naar Engeland, waarmee waarschijnlijk eveneens contacten bestonden. Die groepen migranten waren vermoedelijk niet groot en ze waren kennelijk niet op zoek naar lege gebieden, zoals die in Noord-Holland, om zich te vestigen.

6.9 Conclusie

Het handgevormde aardewerk uit Noord-Holland blijkt niet de onontwarbare massa te zijn waarvoor het door de professionele archeologie lang is gehouden. Net als in Noord-Nederland kan er een groot, maar toch overzichtelijk aantal typen in worden onderscheiden, op basis waarvan sporen zijn te dateren en de bewoningsgeschiedenis van nederzettingen in kaart is te brengen. Uit de nieuwe Noord-Hollandse typologie van dit aardewerk blijkt duidelijk dat er binnen

²¹¹ Nieuwhof 2016; 2021.

Noord-Holland nog volop bewoning was in de 4e eeuw, maar minder dan in de Midden-Romeinse tijd. Waarschijnlijk ergens in de tweede helft van de 4e eeuw eindigde de bewoning, in elk geval in de besproken vindplaatsen **Castrium-Oosterbuurt, Uitgeest-Dorregeest, Schagen-Muggenburg en -Witte Paal en Den Burg-Beatrixlaan**, en er zijn geen aanwijzingen voor doorgaande bewoning op andere plaatsen in Noord-Holland.

Contacten met Noord-Nederland blijken overduidelijk uit de vormkenmerken van de verschillende typen. Noord-Holland participeerde in tenminste twee sociaal-culturele netwerken, althans voor zover we dat kunnen afleiden uit het aardewerk. Een connectie met de bewoners van de huidige provincie Friesland behoort tot het oudste netwerk. Vanaf het begin van de jaartelling ging Noord-Holland ook participeren in een meer oostelijk netwerk, dat gekenmerkt wordt door aardewerk uit de *nordseeküstennahe Fundgruppe*. Dit is het netwerk waar ook de bewoners van Groningen, Noord-Drenthe en het kustgebied van Nedersaksen deel van uitmaakten. De uitwisseling met dat netwerk kende misschien pieken en dalen, maar in elk geval de typen Gw6b, K5, G8 en G9 passen in het oostelijke repertoire. Dat wil zeggen dat er gedurende de gehele Midden-Romeinse tijd regelmatig contacten moeten zijn geweest.

Een derde invloedssfeer, waarschijnlijk van een iets ander karakter dan de genoemde sociaal-culturele netwerken, was die van het Romeinse Rijk. Contacten met de Romeinen en invloed van de Romeinse materiële cultuur blijken niet alleen uit geïmporteerd gebruiksaardewerk (zij het een relatief kleine hoeveelheid) en de aanwezigheid van Friese (deels Noord-Hollandse) soldaten bij de muur van Hadrianus in Brittannië, maar ook uit het overnemen van specifieke vormelementen in het handgevormde aardewerk. Die overname was echter selectief. Men nam alleen die elementen over die pasten in het eigen vormenrepertoire en die werden gezien als een verrijking. Van ‘romanisering’, dat wil zeggen het overnemen van de Romeinse levensstijl en cultuur, was zeker geen sprake. Dat blijkt ook uit het gebruik van het eigen inheemse aardewerk door de soldaten in Brittannië.

De rol die het Romeinse importaardewerk speelde in de inheemse samenleving verdient nog nader onderzoek. Tot dit aardewerk behoren ook de *terra nigra*-achtige bekers die vooral in de 4e eeuw geliefd waren. Echt Romeins kunnen die bekers niet genoemd worden, want ze verenigen elementen uit zowel de Romeinse als de Germaanse wereld. Een inventarisatie die gepaard gaat met een onderzoek naar vorm en verspreiding, gecombineerd met geochemische en petrografische analyse, zal zeker belangrijke nieuwe inzichten opleveren. Ook het onderzoek naar de introductie van de Wierumstijl in Noord-Holland, rond het begin van de jaartelling, verdient nader onderzoek. Voor nu hopen wij dat deze nieuwe typologie een bruikbare bijdrage zal blijken te zijn aan het verdere archeologisch onderzoek naar de bewoningsgeschiedenis van Noord-Holland in de Romeinse tijd. ◀

Literatuur

Historische bron

Tacitus, P.C., *Germania*: M. Fuhrmann (red. & vert.), *Germania. Lateinisch/Deutsch. Übersetzt, erläutert und mit einem Nachwort herausgegeben von Manfred Fuhrmann* (Stuttgart 1972).

Moderne bronnen

Abbink, A.A., 1999: *Make it and break it: the cycles of pottery. A study of the technology, form, function, and use of pottery from the settlements at Uitgeest-Groot-Dorregeest and Schagen-Muggenburg 1, Roman period, North-Holland, the Netherlands* (= dissertatie Universiteit Leiden / Archaeological Studies Leiden University 5). Leiden.

Besteman, J.C., J.M. Bos, D.A. Gerrets, H.A. Heidinga & J. de Koning (red.), 1999: *The excavations at Wijndaldum. Reports on Frisia in Roman and Medieval times. Volume I.* Rotterdam/Brookfield.

Bloemers, J.H.F., 1978: *Rijswijk (Z.H.), "De Bult": eine Siedlung der Cananefaten* (= dissertatie Universiteit van Amsterdam / Nederlandse Oudheden 8). Amersfoort.

Boersma, J.W., 1976: Ringvormige aardewerken voorwerpen en haardkragen. *Westerheem* 25, 182-188.

Diederik, F., 1981: Lagedijk, een inheemse nederzetting uit de Romeinse tijd te Schagen. *Westerheem* 30, 220-245.

Diederik, F., 2002: 'Schervengericht'. *Een onderzoek naar inheems aardewerk uit de late derde en de vierde eeuw in de Kop van Noord-Holland* (= AWN-reeks no. 3). Amsterdam.

Diederik, F., 2011: Local pottery found in the Roman military fortress Velsen I. An approach at understanding local pottery from the Late Iron Age found at the location of Velsen I (= Provinciale Archeologische Rapporten 1). Haarlem.

Diederik, F., 2014: *Castricum Oosterbuurt aardewerkonderzoek. Hilde komt thuis* (= Noord-Hollandse Archeologische Publicaties 5). Castricum.

Diederik, F., 2021: *Uit verre streken. Verslag van het onderzoek van inheems aardewerk van de Romeinse wachttorens bij 't Hain te Krommenie* (= Archeocultura Rapport 125). Schagen.

Diederik, F., in voorber.: N241 Weg door de geschiedenis. In: K. Salomons (red.), *Op de grens van Kennemerland en West-Friesland. Archeologisch onderzoek naar landschapontwikkeling, bewoning en boerderijen langs de N241 in de Kop van Noord-Holland*.

Eichfeld, I. & D. Nösler, 2019: Bauern, Händler, Seefahrer: Ein neu entdeckter Handelsplatz des 1. Jahrtausends n.Chr. an der südlichen Niederelbe. In: M. Augstein & M. Hardt (red.), *Sächsische Leute und Länder. Benennung und Lokalisierung von Gruppenidentitäten im ersten Jahrtausend* (= Neue Studien zur Sachsenforschung 10). Braunschweig, 183-199.

Erdrich, M., 1998: Terra Nigra-Fusschalen wie Chenet 342 oder Gellep 273: eine salisch-fränkische Keramikgattung. *Germania* 76, 875-884.

Erdrich, M., 2001: *Rom und die Barbaren. Das Verhältnis zwischen dem Imperium Romanum und den germanischen Stämmen vor seiner Nordwestgrenze von der späten römischen Republik bis zum Gallischen Sonderreich* (= Römisch-Germanische Forschungen 58). Mainz am Rhein.

Es, W.A. van, 1967: *Wijster, a native village beyond the imperial frontier, 150-425 A.D* (= dissertatie Rijksuniversiteit Groningen / *Palaeohistoria* 11). Groningen.

Es, W.A. van, 1970: Paddepoel, excavations of frustrated terps, 200 BC-250 AD.

Palaeohistoria 14, 187-352.

Es, W.A. van & M. Miedema, 1970: Leeuwarden: a small terp under the Oldehove cemetery. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 20-21, 89-117.

Galestin, M.C., 1999: Roman wheelthrown pottery, terra nigra-like bowls and tiles. In: J.C. Besteman, J.M. Bos, D.A. Gerrets, H.A. Heidinga & J. de Koning (red.), *The Excavations at Wijncaldum. Reports on Frisia in Roman and Medieval times. Volume I*. Rotterdam/Brookfield, 157-170.

Galestin, M.C., 2008: Importaardewerk uit de eerste eeuwen na Christus: aanwijzingen voor contacten met het Romeinse Rijk. In: J.A.W. Nicolay (red.), *Opgravingen bij Midlaren. 5000 jaar wonen tussen Hondsrug en Hunzedal* (= Groningen Archaeological Studies 7). Groningen, 325-346.

Gehren, M. von (red.), 2011: *Antike Glastechnik - römische Rippenschalen und Mosaikgläser; Museum Kunst-Palast, 24. September 2011-22. Januar 2012*. Düsseldorf.

Gerrets, D.A. & J. de Koning, 1999: Settlement development on the Wijncaldum-Tijtsma terp. In: J.C. Besteman, J.M. Bos, D.A. Gerrets, H.A. Heidinga & J. de Koning (red.), *The excavations at Wijncaldum. Reports on Frisia in Roman and Medieval times. Volume I*. Rotterdam/Brookfield, 73-124.

Hagers, J.-K.A., 1999: Periodisering en absolute chronologie. In: J.-K.A. Hagers & M.M. Sier (red.), *Castricum-Oosterbuurt, bewoningssporen uit de Romeinse tijd en middeleeuwen* (= ROB Rapportage Archeologische Monumentenzorg 53). Amersfoort.

Hagers, J.-K.A. & M.M. Sier (red.), 1999: *Castricum-Oosterbuurt, bewoningssporen uit de Romeinse tijd en middeleeuwen* (= ROB Rapportage Archeologische Monumentenzorg 53). Amersfoort.

Heeren, S. & L. Van der Feijst, 2017: *Prehistorische, Romeinse en middeleeuwse fibulae uit de Lage Landen. Beschrijving, analyse en interpretatie van een archeologische vondstcategorie*. Amersfoort.

Heeringen, R.M. van, 1992: *The Iron Age in the Western Netherlands*. Amersfoort.

Hegewisch, M., 2005: Germanische Adaptionen römischer Importgefäße. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 86, 197-348.

Hiddink, H.A., 2014: *Romeins aardewerk van de Zuid-Nederlandse zandgronden* (= Materiaal en methoden 2). Amsterdam.

Hills, C. & S. Lucy, 2013: *Spong Hill. Part IX: chronology and synthesis*. Cambridge.

Holwerda, J.H., 1923: *Arentsburg, een Romeinsch militair vlootstation bij Voorburg*. Leiden.

Jobey, I., 1979: Housesteads ware - A Frisian tradition on Hadrians Wall. *Archaeologia Aeliana* 5th series 7, 127-143.

Kerckhove, J. van, 2009: Aardewerk. In: J. van Renswoude & J. Van Kerckhove (red.), *Opgravingen in Geldermalsen-Hondsgemet. Een inheemse nederzetting uit de Late IJzertijd en Romeinse tijd* (= ZAR 35). Amsterdam, 115-192.

Kleij, P. & A. Médard, 2019: Zaanstad-Krommenie/'t Hain/Provily Sportpark. *De archeologische kroniek van Noord-Holland* 2018, 101-105.

Kok, M.S.M., 2008: *The homecoming of religious practice. An analysis of offering sites in the wet low-lying parts of the landscape in the oer-IJ area (2500 BC-AD 450)* (= dissertatie Universiteit van Amsterdam). Amsterdam.

Koning, J. de, 2012: *3000 jaar bewoning bij Assum. De opgravingen bij de Walddijk en Assumervaart, Uitgeest*. Zaandijk.

Koning, J. de, 2016: *Terug naar Dorregeest... Uitgeest-Dorregeest, offerplaats, nederzetting*

- en kerk. *Bewoning en grafritueel vanaf de late ijzertijd tot de late middeleeuwen*. Zaandijk. Kootker, L.M. & E. Altena, 2010: *Bioarcheologisch onderzoek van de menselijke resten uit Castricum-Oosterbuurt* (= IGBA Rapport 2010-07). Amsterdam.
- Krol, T.N., K. Struckmeyer & A. Nieuwhof, 2018: Anglo-Saxon style pottery from the Northern Netherlands and North-Western Germany: Fabrics and finish, regional and chronological patterns, and their implications. *Archaeometry* 60, 713-730.
- Krol, T.N., M. Dee & A. Nieuwhof, 2020: The chronology of Anglo-Saxon style pottery in radiocarbon dates: improving the typo-chronology. *Oxford Journal of Archaeology* 39, 410-441.
- Linden, E. van der, 2017: Het gedraaide aardewerk uit de romeinse tijd. In: P.J. Woltering (red.), *Bewoningsgeschiedenis van Texel. De opgravingen aan de Beatrixlaan in Den Burg (Late IJzertijd-Romeinse tijd: 100 v.Chr.-325 na Chr.)* (= Noord-Hollandse Publicaties 3). Castricum, 244-245.
- Meffert, M.P.W., 1998: *Ruimtelijke relaties in het Oer-IJ-estuarium in de Romeinse IJzertijd met nadruk op de Assendelver Polders* (= dissertatie Universiteit van Amsterdam). Amsterdam.
- Morris, F.M., 2017: The Romano-British pottery. In: P.J. Woltering (red.), *Bewoningsgeschiedenis van Texel. De opgravingen aan de Beatrixlaan in Den Burg (Late IJzertijd-Romeinse tijd: 100 v.Chr.-325 na Chr.)* (= Noord-Hollandse Publicaties 3). Castricum, 244-245.
- Nicolay, J.A.W., G. de Langen, J. Stöver, G. Aalbersberg, G. Bahlen, M. Bakker, H. Huisman, S. Mantel, A. Nieuwhof, D. Ngan-Tillard, W. Prummel, P. de Rijk, M. Schepers, T.W. Varwijk & P.C. Vos, 2019: De terp van Hogebeintum in boorkernen. In: A. Nieuwhof, E. Knol & J.A.W. Nicolay (red.), *De hoogste terp van Friesland. Nieuw en oud onderzoek in Hogebeintum* (= Jaarverslagen van de Vereniging voor Terpenonderzoek 101). Groningen.
- Nieuwhof, A., 2008a: Het handgemaakte aardewerk, ijzertijd tot vroege middeleeuwen. In: J.A.W. Nicolay (red.), *Opgravingen bij Midlaren. 5000 jaar wonen tussen Hondsrug en Hunzedal* (= Groningen Archaeological Studies 7). Groningen, 261-304.
- Nieuwhof, A., 2008b: Crematierresten uit Dronrijp-Noord. In: K. Huisman, K. Bekkema, J.M. Bos, H. de Jong, E. Kramer & R. Salverda (red.), *Diggelgoud. 25 jaar Argeologysk Wurkferbân: archeologisch onderzoek in Fryslân*. Leeuwarden, 127-131.
- Nieuwhof, A., 2011: Discontinuity in the Northern-Netherlands coastal area at the end of the Roman Period. In: T.A.S.M. Panhuysen (red.), *Transformations in North-Western Europe (AD 300-1000). Proceedings of the 60th Sachsensymposium 19.-23. September 2009 Maastricht* (= Neue Studien zur Sachsenforschung 3). Hannover, 55-66.
- Nieuwhof, A., 2013: Anglo-Saxon immigration or continuity? Ezinge and the coastal area of the northern Netherlands in the Migration Period. *Journal of Archaeology in the Low Countries* 5, 53-83.
- Nieuwhof, A., 2014: De geschiedenis van Ezinge in scherven. Handgevoemd aardewerk van 500 v.C. tot 1500 n.C. In: A. Nieuwhof (red.), *En dan in hun geheel. De vondsten uit de opgravingen in de vierde Ezinge* (= Jaarverslagen van de Vereniging voor Terpenonderzoek 96). Groningen, 30-128.
- Nieuwhof, A., 2015: *Eight human skulls in a dung heap and more. Ritual practice in the terp region of the northern Netherlands, 600 BC-AD 300* (= dissertatie Rijksuniversiteit Groningen). Groningen.
- Nieuwhof, A., 2016: De lege vierde eeuw. In: A. Nieuwhof (red.), *Van Wierhuizen tot Achlum*.

- Honderd jaar archeologisch onderzoek in terpen en wierden* (= Jaarverslagen van de Vereniging voor Terpenonderzoek 98). Groningen, 83-98.
- Nieuwhof, A., 2017a: Het imago van de Chauken. Plunderende zeeroovers of ondernemende terpbewoners? *Archeologie in Nederland* 1, 26-33.
- Nieuwhof, A., 2017b: Potters and pottery from afar: Some observations on long-distance contacts. In: S. Semple, C. Orsini & S. Mui (red.), *Life on the edge: Social, political and religious frontiers in early medieval Europe* (= Neue Studien zur Sachsenforschung 6). Braunschweig, 295-303.
- Nieuwhof, A. (red.), 2020a: *The excavations at Wijnaldum. Volume 2: Handmade and wheel-thrown pottery of the first Millennium AD* (= Groningen Archaeological Studies 38). Groningen.
- Nieuwhof, A., 2020b: Luxury tableware? Terra sigillata in the coastal region of the northern Netherlands. In: A. Rubel & H.-U. Voß (red.), *Experiencing the frontier and the frontier of experience. Barbarian perspectives and Roman strategies to deal with new threats*. Oxford, 94-110.
- Nieuwhof, A., 2021: The Frisians and their pottery: Social relations before and after the fourth century AD. In: J. Hines & N. IJssennagger-Van der Pluijm (red.), *Frisians of the Early Middle Ages* (= Studies in Historical Archaeoethnology 10). Woodbridge, 45-77.
- Nieuwhof, A. & T. Volkers, 2015: Luxe servies? Terra sigillata ten noorden van de limes. *Archeobrief* 19, 26-32.
- Peeters, J., 2003: *Housesteads Ware on Hadrian's Wall. The continental connection* (= MA-scriptie, Universiteit van Amsterdam). Amsterdam.
- Pierce, C., 2005: Reverse engineering the ceramic cooking pot: Cost and performance properties of plain and textured vessels. *Journal of Archaeological Method and Theory* 12, 117-157.
- Reigersman-Van Lidth de Jeude, W.F., 2012: Aardewerk uit de Romeinse IJzertijd. In: S. Zandboer (red.), *Bijzondere kuilen tussen de kolen. Een archeologische opgraving te Langedijk de Druppels* (= ADC Rapport 2376). Amersfoort.
- Rice, P.M., 1987: *Pottery analysis. A sourcebook*. Chicago/London.
- Roymans, N., 2004: *Ethnic identity and imperial power. The Batavians in the early Roman empire* (= Amsterdam Archaeological Studies 10). Amsterdam.
- Schmid, P., 2006: *Die Keramikfunde der Grabung Feddersen Wierde (1. Jh. v. bis 5 Jh. n. Chr.)* (= Probleme der Küstenforschung 29/Feddersen Wierde Bd. 5). Oldenburg.
- Sinopoli, C.M., 1991: *Approaches to archaeological ceramics*. New York/London.
- Steuer, H., 2006: Warrior bands, war lords, and the birth of tribes and states in the first Millennium AD in middle Europe. In: T. Otto, H. Thrane & H. Vandkilde (red.), *Warfare and society. Archaeological and social anthropological perspectives*. Aarhus, 227-236.
- Stuart, P., 1977: *Gewoon aardewerk uit de Romeinse legerplaats en de bijbehorende grafvelden te Nijmegen*. Rijswijk.
- Taayke, E., 1990: Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande 600 v.Chr. bis 300 n.Chr. Teil I: Westergo. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 40, 109-222.
- Taayke, E., 1995: Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande 600 v.Chr. bis 300 n.Chr. Teil II: Nord-Drenthe. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 41, 9-102.
- Taayke, E., 1996a: *Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande. 600 v.Chr. bis 300 n. Chr.* (= dissertatie Rijksuniversiteit Groningen). Groningen.

- Taayke, E., 1996b: Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande 600 v.Chr. bis 300 n.Chr. Teil III: Mittel-Groningen. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 42, 9-85.
- Taayke, E., 1996c: Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande, 600 v.Chr. bis 300 n.Chr., Teil IV: Oostergo. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 42, 87-161.
- Taayke, E., 1996d: Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande 600 v.Chr. bis 300 n.Chr. Teil V: Übersicht und Schlußfolgerungen. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 42, 163-208.
- Taayke, E., 2002: Handmade pottery from a Roman Period settlement at Wijk bij Duurstede-De Horden. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 45, 189-218.
- Taayke, E., 2009a: Handgevormd aardewerk. In: A. Luksen-IJtsma (red.), *Oudenrijneweg. Archeologisch onderzoek van een inheems-Romeinse nederzetting uit de eerste eeuw na Chr. en een vlasrootcomplex uit de twaalfde eeuw na Chr. in de Meern, gemeente Utrecht* (= Basisrapportage Archeologie 25). Utrecht, 47-51.
- Taayke, E., 2009b: Handgemaakt aardewerk. In: C.M.W. den Hartog (red.), *Sportpark Terweide 2.LR 41-42. Archeologisch onderzoek Sportpark Terweide* (= Basisrapportage Archeologie 18). Utrecht, 53-59.
- Taayke, E., 2020a: Handmade pottery of the Roman Period. In: Nieuwhof, A. (red.), *The excavations at Wijnaldum. Volume 2: Handmade and wheel-thrown pottery of the first Millennium AD* (= Groningen Archaeological Studies 38). Groningen.
- Taayke, E., 2020b: Handmade pottery of the Migration Period and the Merovingian Period. In: Nieuwhof, A. (red.), *The excavations at Wijnaldum. Volume 2: Handmade and wheel-thrown pottery of the first Millennium AD* (= Groningen Archaeological Studies 38). Groningen.
- Taayke, E. & T.B. Volkers, 2008: Ovenresten uit de Romeinse tijd te Goutum-Noord. In: K. Huisman, K. Bekkema, J.M. Bos, H. de Jong, E. Kramer & R. Salverda (red.), *Diggelgoud. 25 jaar Argeologysk Wurkferbân: archeologisch onderzoek in Fryslân*. Leeuwarden, 103-109.
- Taayke, E. & T.B. Volkers, 2010: Unieke aardewerken pot met aanzet voor hengsel gevonden tussen vondsten Winsum-Bruggeburen. *Van Wierden en Terpen. Mededelingen van de Vereniging voor Terpenonderzoek* 14, 1-2.
- Thasing, S. & A. Nieuwhof, 2014: Importaardewerk in Ezinge. Uitwisseling en sociaal-politieke structuur in de Romeinse tijd en de vroege middeleeuwen. In: A. Nieuwhof (red.), *En dan in hun geheel. De vondsten uit de opgravingen in de wierde Ezinge* (= Jaarverslagen van de Vereniging voor Terpenonderzoek 96). Groningen, 129-146.
- Therkorn, L.L., 1984: Schagen: Muggenburg. *Holland 16* (Archeologische kroniek), 215-216.
- Therkorn, L.L., 2004: *Landscaping the powers of darkness and light. 600 BC-350 AD settlement concerns of Noord-Holland in wider perspective* (= dissertatie Universiteit van Amsterdam). Amsterdam.
- Therkorn, L.L., E. Besselsen, M. Diepeveen-Jansen, S. Gerritsen, J. Kaarsemaker, M. Kok, L. Kubiak-Martens, J. Slopsma & P. Vos, 2009: *Landscapes in the Broekpolder. Excavations around a monument with aspects of the Bronze Age to the Modern* (Beverwijk & Heemskerck, Noord-Holland) (= Themata 2). Amsterdam.
- Thienen, V. van, C. Agricola, O. Stilborg & S. Heeren, 2017: Characterising Terra Nigra footvessels of the late Roman period (4th-5th century) from Germany, the Netherlands and

Belgium. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 47, 87-106.

Tischler, F., 1956: Der Stand der Sachsenforschung, archäologisch gesehen. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 35, 21-215.

Uslar, R. von, 1938: *Westgermanische Bodenfunde des ersten bis dritten Jahrhunderts nach Christus aus Mittel- und Westdeutschlands* (= Germanische Denkmäler des Frühzeit 3). Berlin.

Uslar, R. von, 1977: Zu einer Fundkarte der jüngsten Kaiserzeit in der westlichen Germania libera. *Prähistorische Zeitschrift* 52, 121-147.

Waterbolk, H.T., 1962: Hauptzüge der eisenzeitlichen Besiedlung der nördlichen Niederlande. *Offa* 19, 9-46.

Waterbolk, H.T., 1965: Ein eisenzeitliches Gräberfeld bei Ruinen, Provinz Drenthe, Niederlande. *Studien aus Alteuropa* 2, 34-53.

Woltering, P.J., 2000: *The archaeology of Texel: four studies on settlement and landscape (1350 BC - AD 1500)* (= dissertatie Vrije Universiteit). Amsterdam.

Woltering, P.J., 2001: Occupation history of Texel, IV. Middle Bronze Age-Late Iron Age. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 44, 9-396.

Woltering, P.J., 2017: *Bewoningsgeschiedenis van Texel. De opgravingen aan de Beatrixlaan in Den Burg (Late ijzertijd-Romeinse tijd: 100 v.Chr.-325 na Chr.)* (= Noord-Hollandse Archeologische Publicaties 3). Castricum.